EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. Maddesi ve Sözleşme'ye Ek 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesine ilişkin Rehber

---

Ayrımcılık yasağı

31 Ağustos 2024 tarihinde güncellenmiştir.

Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olup, Mahkeme açısından bağlayıcı değildir.

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Bu rehberin tamamını veya bir kısmını tercüme etmek ve/veya basılı veya elektronik olarak çoğaltmak isteyen yayınevleri veya kuruluşlar, izin prosedürüyle ilgili bilgi almak için publishing@echr.coe.int adresine ulaşabilir.

Şu anda hangi içtihat rehberlerinin tercüme edilmekte olduğunu öğrenmek istiyorsanız, lütfen bk. Devam eden tercümeler.

Bu rehber, Hukuk Danışmanlığı Birimi bünyesinde hazırlanmış olup, Mahkeme açısından bağlayıcı değildir. Hukuk Danışmanlığı, bu rehberin hazırlanmasındaki değerli katkıları sebebiyle Maéva Despaux (Avrupa Araştırma Enstitüsü, Uluslararası ve Karşılaştırmalı Hukuk (IRDEIC), Toulouse 1 Capitole Üniversitesi, Fransa) müteşekkirdir.

Bu Rehber, aslen İngilizce olarak hazırlanmıştır. Düzenli olarak güncellenmekte olup, son güncelleme 31 Ağustos 2024 tarihinde yapılmıştır. Bu rehber, bazı şekli düzenlemelere tabi tutulabilir.

Bu tercüme, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin onayı ile yayımlanmıştır ve sadece **Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının** sorumluluğu altındadır.

İçtihat rehberleri, *https://ks.echr.coe.int* adresinden indirilebilir. Yayın güncellemeleri için lütfen Mahkemenin Twitter hesabını takip edin: https://twitter.com/ECHR_CEDH

© Avrupa Konseyi/ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2024

İçindekiler Tablosu

Okuyuculara Notlar 5

Giriş 6

I. Uygulama kapsamı 6

A. Sözleşme'nin 14. maddesinin mahiyeti ve uygulama kapsamı 6
1. 14. maddenin yardımcı mahiyeti 6
2. Esasa ilişkin hüküm ihlal edilmeksizin 14. maddenin uygulanması 7
3. 14. maddede belirtilen ayrımcılık yasağının maddi kapsamı 8

B. 12 No.lu Protokolün 1. maddesi 10

II. Ayrımcılık biçimleri 12

A. Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık 12
B. Bağlantı temelli ayrımcılık 14
C. Pozitif eylem 14
D. Diğer ayrımcılık biçimleri 15

III. Ayrımcılık kriteri 16

A. Muamele farkı 17
B. Objektif ve makul gerekçelerin olmayışı 19
1. Meşru amaç 20
2. Orantılılık 21

IV. İspat yükü 22

A. İlke: İspat yükü ileri sürene aittir (affirmanti incumbit probatio) 22
B. İstisna: ispat yükünün karşı tarafa geçmesi 23

V. Gerekçeye göre ayrımcılık 25

A. Cinsiyet 26
B. Irk ve renk 30
C. Dil 32
D. Din 33
E. Siyasi görüşler veya diğer görüşler 35
F. Ulusal veya sosyal köken 36
G. (Ulusal) bir azınlıkla bağlantılı olma 37
H. Mülkiyet 38
I. Doğum 38
J. "Diğer statüler" 39
1. Yaş 40
2. Cinsiyet kimliği 40
3. Cinsel yönelim 41
4. Sağlık ve engellilik 44
5. Ebeveynlik hali ve medeni hal 46

6. Göçmenlik statüsü 47
7. İstihdam durumu 48
8. "Diğer statülere" ilişkin örnekler 48 bookmark39
9. "Diğer statüler" kapsamına girmeyen durumlara örnekler 50 bookmark40

VI. Konuya göre ayrımcılık 50

A. Özel hayat ve aile hayatı 50
B. Siyasi haklar 52
C. İstihdam 54
D. Sosyal haklar 55
E. Göçmenlik 56
F. Eğitim hakkı 57
G. Şiddet yoluyla ayrımcılık 58
1. Esas bakımından 59
2. Usul bakımından 60
H. Adalete erişim 61
I. Konuta saygı hakkı 62
J. Mülkiyete ilişkin hususlar 62
K. Özgürlükten mahrum bırakma 63

Atıf yapılan davaların listesi 66

Okuyuculara Notlar

Bu Rehber, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (bundan sonra "Mahkeme", "Avrupa Mahkemesi" veya "Strazburg Mahkemesi") tarafından verilen temel kararlar hakkında avukatlara bilgi sağlamak amacıyla Mahkeme tarafından yayımlanan İçtihat Rehberleri serisinin bir parçasıdır. Bu özel Rehberde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ("Sözleşme" veya "Avrupa Sözleşmesi") 14. maddesine ilişkin içtihatlar incelenmekte ve özetlenmektedir. Okuyucular, bu kapsamda bu alandaki temel ilkeleri ve ilgili emsal kararları bulacaklardır.

Alıntılanan içtihatlar, emsal, önemli ve/veya yakın tarihli kararlar arasından seçilmiştir.+

Mahkemenin kararları, sadece Mahkeme önüne getirilen davaları hükme bağlama işlevi görmekle kalmayıp; aynı zamanda daha genel olarak, Sözleşme'yle tesis edilen kuralları açıklığa kavuşturmaya, korumaya ve geliştirmeye de yardımcı olmakta; böylelikle Devletlerin, Sözleşmeci Taraflar sıfatıyla üstlenmiş oldukları taahhütleri yerine getirmelerine katkıda bulunmaktadır (*İrlanda/Birleşik Krallık*, 18 Ocak 1978, § 154, Seri A no. 25 ve daha yakın tarihli *Jeronovičs/Letonya* [BD], no. 44898/10, § 109, 5 Temmuz 2016).

Dolayısıyla, Sözleşme ile kurulan sistemin görevi, kamu politikası alanına giren konularda kamu yararına karar vermek ve böylece insan haklarının korunmasına ilişkin standartları yükseltmek ve insan hakları alanındaki içtihatları Sözleşme Devletlerinin oluşturduğu topluluğun tümünde yaymaktır (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 30078/06, § 89, AİHS 2012). Bu bağlamda, Mahkeme, Sözleşme'nin rolünün insan hakları alanında "Avrupa kamu düzeninin anayasal belgesi" olduğunu vurgulamıştır (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi/İrlanda* [BD], no. 45036/98, § 156, AİHM 2005-VI ve daha yakın tarihli *N.D. ve N.T./İspanya* [BD], no. 8675/15 ve 8697/15, § 110, 13 Şubat 2020).

Yakın tarihte Sözleşme'ye Ek 14 No.lu Protokol ile Sözleşme'nin başlangıç kısmına ikincillik ilkesi eklenmiştir. Bu ilke "insan haklarının korunması konusunda "Taraf Devletler ve Mahkemeye ortak bir sorumluluk yüklemekte" olup, ulusal makamlar ve mahkemeler, iç hukuku Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanan hak ve özgürlüklere tam olarak etki edecek şekilde yorumlamalı ve uygulamalıdır (*Grzęda/Polonya* [BD], § 324).

Bu Rehberde, alıntılanan Sözleşme ve Ek Protokollerinin her bir maddesine ilişkin anahtar kelimelere atıflar yapılmaktadır. Her bir davada ele alınan hukuki konular, doğrudan Sözleşme ve Ek Protokolleri metninden alınan (pek çok davada) terimler dizininden seçilen Anahtar kelimeler listesinde özetlenmektedir.

Mahkemenin içtihatlarının yer aldığı HUDOC veri tabanı, anahtar kelime ile arama yapılmasına imkân vermektedir. Anahtar kelimelerle arama, benzer hukuki içeriğe sahip grup halindeki belgelere erişim imkânı sağlamaktadır (Mahkemenin her bir davadaki gerekçeleri ve tespitleri, anahtar kelimelerle özetlenmektedir). Her bir davanın anahtar kelimelerine, HUDOC'ta Dava Bilgileri düğmesine tıklayarak erişim sağlanabilir. HUDOC veri tabanı ve anahtar kelimelerle ilgili daha fazla bilgi için, lütfen bk. HUDOC kullanım kılavuzu.

+ Alıntılanan içtihat, Mahkemenin ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun resmi dillerinden herhangi birinde veya her ikisinde de (İngilizce ve Fransızca) yayımlanmış olabilir. Aksi belirtilmediği takdirde, tüm atıflar, Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara ilişkindir. "(k.k.)" kısaltması, alıntının kabul edilebilirlik hakkında bir karara ait olduğunu ve "[BD]" kısaltması, davanın Büyük Daire tarafından görüldüğünü göstermektedir. Bu güncellemenin yayımlandığı tarihte henüz kesinleşmemiş olan Daire kararları, yıldız işaretiyle (*) belirtilmiştir.

Giriş

1. Sözleşme'nin 14. maddesi, Sözleşme'de belirtilen hakların kullanılmasında ayrımcılığa karşı güvence sunmaktadır. Mahkeme içtihatlarına göre, ayrımcılık yasağı temel bir hak olup, hukukun üstünlüğü, hoşgörü ve sosyal barış değerleri ilkeleriyle birlikte Sözleşme'nin temelinde yer almaktadır (*S.A.S./Fransa* [BD], 2014, § 149; *Străin ve Diğerleri/Romanya*, 2005, § 59). Ayrıca bu güvence, kanunla öngörülen herhangi bir hakkın kullanılmasında daha genel olarak ayrımcılığı yasaklayan Sözleşme'ye Ek 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile tamamlanmaktadır.

I. Uygulama kapsamı

A. Sözleşme'nin 14. maddesinin mahiyeti ve uygulama kapsamı

Sözleşme'nin 14. maddesi– Ayrımcılık yasağı

"Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır."

HUDOC anahtar kelimeleri

Ayrımcılık (14): Cinsiyet (14); Irk (14); Renk (14); Dil (14); Din (14); Siyasi görüşler veya diğer görüşler (14); Ulusal köken (14); Sosyal köken (14); Ulusal azınlık (14); Mülkiyet (14); Doğum (14);

"Diğer statüler" (14)

Kıyaslanabilir durum (14) – Objektif ve makul gerekçe (14)

1. 14. maddenin yardımcı mahiyeti

2. Sözleşme'nin 14. maddesi, "Sözleşme'de belirtilen hakların ve özgürlüklerin kullanılmasında" ayrımcılığa karşı güvence hakkı sunmaktadır.

3. Mahkeme sıklıkla 14. maddenin Sözleşme ve Protokollerinde yer alan temel hükümleri yalnızca tamamladığının altını çizmiştir (*Molla Sali/Yunanistan* [BD], 2018, § 123; *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, § 63; *E.B./Fransa*[BD], 2008, § 47; *Marckx/Belçika*, 1979, § 32). Bu durum, 14. maddenin bu şekildeki ayrımcılığı yasaklamadığı, yalnızca "Sözleşme kapsamında belirtilen hak ve özgürlüklerden faydalanma" konusundaki ayrımcılığı yasakladığı anlamına gelmektedir. Diğer deyişle, 14. madde kapsamında sunulan güvence bağımsız değildir (*Belçika'da Eğitim Dil Rejiminin Bazı Yönleri İle İlgili Dava/Belçika* (esas) ("*Belçika dil davası* "), 1968, "Hukuki değerlendirme" bölümü, § 9 *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, § 63; *E.B./Fransa* [BD], 2008, § 47) ve bu madde hak ve özgürlükleri belirleyen maddelerin her birinin ayrılmaz bir kısmını oluşturmaktadır (*Belçika dil davası*, 1968, "Hukuki değerlendirme" bölümü, § 9; *Marckx/Belçika*, 1979, § 32; *Inze/Avusturya*, 1987, § 36). Pratikte Mahkeme her zaman 14. maddeyi Sözleşme'nin asli maddeleriyle birlikte incelemektedir.

4. Ancak, 14. maddenin yardımcı mahiyeti 14. maddenin uygulanabilirliğinin Sözleşmenin temel bir maddesinin ihlalinin varlığına bağlı olduğu anlamına gelmez (bk. aşağıdaki Bölüm I.A.2). Ayrıca, 14. maddenin uygulanmasının maddi kapsamı söz konusu temel maddeye sıkı sıkıya bağlı değildir (bk. aşağıdaki Bölüm I.A.3).

Mahkeme sonuç olarak, 14. maddenin istihdam (*Sidabras ve Džiautas/Litvanya*,2004; *Bigaeva/Yunanistan*, 2009);

- İstihdam (*Sidabras ve Džiautas/Litvanya*, 2004; *Bigaeva/Yunanistan*, 2009;
- sendika üyeliği (*Danilenkov ve Diğerleri/Rusya*, 2009; *Zakharova ve Diğerleri/Rusya,* 2022; *Hoppen ve AB Amber Grid çalışanları sendikası/Litvanya*, 2023);
- sosyal güvenlik (*Andrejeva/Letonya* [BD], 2009; *Gaygusuz/Avusturya*, 1996; *Koua Poirrez/Fransa* 2003; *Stummer/Avusturya* [BD], 2011);
- eğitim (*D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti*[BD], 2007; *Oršuš ve Diğerleri/Hırvatistan* [BD], 2010; *Ponomaryovi/Bulgaristan*, 2011; *Elmazova ve Diğerleri/Kuzey Makedonya*, 2022);
- konuta saygı hakkı (*Buckley/Birleşik Krallık*, 1996; *Karner/Avusturya*, 2003);
- adalete erişim (*Paraskeva Todorova/Bulgaristan*, 2010; *Moldovan ve Diğerleri/Romanya (no. 2)*, 2005; *Anakomba Yula/Belçika*, 2009);
- miras hakları (*Fabris/Fransa* [BD], 2013);
- çocuklara erişim (*Sommerfeld/Almanya* [BD], 2003);
- babalık (*Rasmussen/Danimarka*, 1984);
- ifade, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü (*Bączkowski ve Diğerleri/Polonya*, 2007);
- etkili soruşturma hakkı(*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD] ,2005; *Opuz/Türkiye*, 2009; *B.S. /İspanya*, 2012);
- şartlı tahliyeye uygunluk (*Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya* [BD], 2017);
- vergi indirimine uygunluk (*Guberina/Hırvatistan*, 2016) gibi birçok alan bakımından uygulanabilir olduğunu tespit etmiştir.

2. Temel bir madde ihlal edilmeksizin 14. maddenin uygulanması

5. Temel bir madde ile bağlantılı olarak, 14. maddenin uygulanması illaki Sözleşme ile korunan temel haklardan birinin ihlal edildiği anlamına gelmez (*Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, § 63; *E.B. /Fransa* [BD], 2008, § 47) ve bu ölçüde özerktir (*Sidabras ve Džiautas/Litvanya* 2004, § 38; *Beeler/İsviçre* [BD], 2020, § 48).

6. Sonuç olarak Mahkeme, temel bir hakkın kendisinin ihlal edilmediği durumlarda 14. maddenin uygulanabilirliğini tanımıştır (*Sommerfeld/Almanya* [BD], 2003; *Marckx/Belçika*, 1979; *Belçika dil davası*, 1968, "Hukuki değerlendirme" kısmının 4. paragrafı).

7. 14. maddenin uygulanabilirliğine ilişkin bu göreceli özerkliği, bazı usuli sonuçlara yol açmıştır. Mahkeme bazı davalarda, ilk olarak ihlal edildiği iddia edilen temel maddeyi incelemiş; ardından temel maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlali iddiasını ayrıca incelemiştir (*Marckx/Belçika*, 1979; *Bączkowski ve Diğerleri/Polonya,* 2007; *Aziz/Kıbrıs* 2004; *Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005). Mahkeme diğer davalarda, Sözleşme'nin temel maddesinin 14. maddeyle bağlantılı olarak ihlal edildiğine karar vermiş ve temel maddenin ihlalini tek başına incelemeyi gerekli görmemiştir (*Molla Sali/Yunanistan* [BD], 2018; *Rangelov/Almanya*, 2012; *Andrejeva/Letonya* [BD], 2009; *Barrow/Birleşik Krallık*, 2006; *Sidabras ve Džiautas/Litvanya*, 2004; *Rasmussen/Polonya*, 2009).

8. *Emel Boyraz/Türkiye* (2014) davasında önünde derdest olan dava konusu olayların hukuki açıdan vasıflandırılması hususunda uzman olan Mahkeme, davanın koşullarını dikkate alarak; daha da ileriye gitmiş ve başvuranın açıkça 8. maddeye dayanmamasına rağmen, başvuranın 14. madde kapsamındaki şikâyetlerini 8. madde ile bağlantılı olarak incelemeye karar vermiştir (§ 33).

9. Bunun aksine, Mahkeme Sözleşme'nin temel maddesinin ayrıca ihlal edildiğini tespit etmesi durumunda; ayrıca 14. madde kapsamında bir inceleme yapmamaya da karar verebilir. Örneğin, *Dudgeon/Birleşik Krallık* (1981) davasında, Mahkeme söz konusu haktan faydalanılması konusundaki açık bir muamele eşitsizliğinin davanın temel bir yönü olması durumunda görüş farklı türlü olsa da; Mahkeme'nin davayı 14. madde kapsamında incelemesinin genel olarak gerekli olmadığını belirtmiştir (§ 67; ayrıca bk. *Norris/İrlanda*, 1988; *Evans/Birleşik Krallık* [BD], 2007; *V.C. /Slovakya*, 2011).

3. 14 maddede belirtilen ayrımcılık yasağının maddi kapsamı

10. 14. maddenin uygulanabilir olması için, davaya ilişkin olayların daha geniş şekilde Sözleşme maddelerinden bir veya birkaçı kapsamına girmesi gerekli ve yeterlidir (*Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97704[BD], 2010, § 63; *E.B. /Fransa* [BD], 2008, § 47; *Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012,

§ 124; *Sidabras ve Džiautas/Litvanya*, 2004, § 38; *Beeler/İsviçre* [BD], 2020, § 48). Bu itibarla, temel maddeyle bağlantılı olarak, 14. maddenin uygulanabilirliğine ilişkin maddi kapsam, temel maddenin uygulanmasının maddi kapsamına indirgenemez.

11. Mahkeme sonuç olarak, ayrımcılık yasağının Sözleşme maddesinin genel kapsamına giren ve Devletin gönüllü olarak koruma sağlamaya karar verdiği ilave haklar bakımından da uygulandığını tespit etmiştir (*Fábián/Macaristan* [BD], 2017, § 112; *Biao/Danimarka* [BD], 2016, § 88; *İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye*[BD], 2016, § 158; *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, § 63; *E.B./Fransa*[BD], 2008, § 48; *X ve Diğerleri/Avusturya* [BD], 2013, § 135; *Genovese/Malta*, 2011, § 32; *Beeckman ve Diğerleri/Belçika* (k.k.), 2018, § 19).

12. Mahkeme örneğin, Sözleşme'nin 6. maddesinin Devletleri temyiz mahkemeleri sistemi oluşturmak zorunda bırakmadığını açıklayarak; bu "ek/ilave haklar" kavramına ilişkin olarak bazı örnekler vermiştir. Bu tür mahkemeler kuran bir Devlet sonuç olarak 6. madde kapsamındaki yükümlülüklerinin ötesine geçer. Ancak, aynı türden eylemler bakımından diğerlerine bu hukuk yollarını sağlarken bazı kişileri makul gerekçe olmaksızın bunlardan yoksun bırakması durumunda 14. maddeyle birlikte değerlendirildiğinde söz konusu maddenin ihlal edilmesine neden olur (*Belçika dil davası*, 1968, "Hukuki değerlendirme" bölümünün 9. paragrafı).

13. Bu amaçla, ayrımcılık yasağı koşulunun uygulandığı yasal menfaatin, temel maddenin kapsamına girmesi (*Zarb Adami/Malta*, 2006, § 49), temel madde tarafından güvence altına alınan bir hakkın kullanımı ile bağlantılı olması (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 129) veya temel maddenin tamamen kapsamı dışında kalmaması gerekir (*Van der Mussele/Belçika*, 1983, § 43).

14. Bu nedenle Mahkeme, esasa ilişkin hak ile birlikte değerlendirildiğinde, 14. maddenin bazı durumlar bakımından geçerli olduğunu tespit etmiştir. Örneğin, bekar bir eşcinsel ebeveynin evlat edinme (*E.B./Fransa* [BD], 2008, § 43), doğum izni ve doğum ödeneği (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 130) ve vatandaşlığı reddetme hakkı (*Genovese/Malta,* 2011; *Zeggai/Fransa*, 2022), 14. maddeyle bağlantılı olarak 8. madde kapsamına girer. Mahkeme aynı şekilde, 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddenin çeşitli ihtiyaç sahiplerine yardımlar bakımından da uygulanabilir olduğunu tespit etmiştir (*Stummer/Avusturya* [BD], 2011, § 82; *Stec ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2006, § 53; *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, §§ 64-65; *Andrejeva/Letonya* [BD], 2009, § 77; *Fábián/Macaristan* [BD], 2017, § 117; *P.C./İrlanda* (k.k.), 2022; ayrıca bk. *a contrario*, Mahkeme'nin bir mahkumun cezaevinde çalıştığı görev bakımından yasal asgari ücretin yarısından daha fazlasını almak istemesi konusunda meşru bir beklentisinin olmadığına karar verdiği *Dobrowolski ve Diğerleri/Polonya* (k.k.), 2018).

15. Mahkeme, fiziki veya etnik güdülere dayalı olarak gerçekleştirildiği iddia edilen bir kimlik kontrolünün 8. maddenin "özel hayat" boyutunun kapsamında girip girmediğinin ve dolayısıyla 14. maddenin uygulanabilirliğini devreye sokup sokmadığının değerlendirilmesinde esas alınacak kriterleri ve bu bağlamdaki usul yükümlülüklerinin kapsamını açıklığa kavuşturmuştur. Mahkeme,

özellikle ilgili kişinin (veya aynı özelliklere sahip olan kişilerin) yalnızca kendisinin kontrole tabi tutulduğunu iddia ettiği, görünürde kontrol için herhangi başka bir gerekçenin var olmadığını veya kontrol işlemini gerçekleştiren memurların açıklamalarının spesifik fiziki veya etnik güdüleri açığa vurduğu hallerde savunulabilir bir iddianın söz konusu olabileceğini değerlendirmiştir. Mahkeme ayrıca kontrolün aleni mahiyetinin kişinin itibarı üzerinde bir etkisinin olabileceğini gözlemlemiştir (*Muhammad/İspanya*, 2022, § 50, *Basu/Almanya*, 2022, § 25; *Wa Baile/İsviçre*, 2024, §§ 71 ve 102).

16. Mahkeme 14. maddenin "yatay etkisini" vurgulamıştır. Bu, ayrımcılık yasağı ilkesinin yalnızca özel durumlarda da geçerli olacağı anlamına gelmektedir. Mahkeme esas olarak, yerel bir mahkemenin hukuki bir eyleme ilişkin yorumunun - ölüme bağlı tasarruf, özel sözleşme, kamusal belge, yasal hüküm veya idari bir uygulama olup olmadığına bakılmaksızın - mantıksız, keyfi veya 14. madde kapsamındaki ayrımcılık yasağına ve daha genel olarak Sözleşme kapsamındaki ilkelere açıkça aykırı görünmesi durumunda, eylemsiz kalamayacağına karar vermiştir. *Pla ve Puncernau/Andorra*, 2004, davasında ulusal yargı sistemi bir kişinin isteğini yorumlamış ve vasiyet eden kişinin, evlat edinilmiş çocukların mülkün varisleri olmalarını istemediği kanısına varmıştır. Mahkeme, 8. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin Devleti yalnızca kişinin özel hayatı ve aile hayatına keyfi olarak müdahale etmekten kaçınmaya zorlamayacağı kanısındadır. Bu bağlamda, bu negatif yükümlülüğe ek olarak, özel hayat veya aile hayatına etkin "saygı" bağlamındaki pozitif yükümlülük de söz konusu negatif yükümlülük içinde doğal olarak bulunabilir (§ 59).

17. Mahkeme diğer davalarda, Sözleşmeci Devletlerin özel taraflar arasındaki ayrımcılığı önlemek veya cezalandırmak amacıyla gereken tedbirleri almadıklarını tespit etmiştir. *Danilenkov ve Diğerleri/Rusya* davasında (2009), örneğin, Devlet işverenleri tarafından işten çıkarılan grevdeki çalışanların sendika üyeliklerinden dolayı ayrımcılığa karşı etkin bir hukuki güvence sunmamıştır.

18. Devlet görevlileri veya özel kişilerden dolayı ortaya çıkan şiddet yoluyla ayrımcılığa ilişkin davalarda, Devlet makamlarının ayrımcı saiklerin olup olmadığını ve kişisel özellikler temelinde nefret veya ön yargı duygularının, olaylar bakımından bir rol oynayıp oynamadığını tespit ederek; etkin ve yeterli bir soruşturma yürütmek durumunda oldukları belirtilmiştir (*Abdu/Bulgaristan* , 2014, § 44; *Milanović/Sırbistan*, 2010, § 90). *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Gürcistan* (2007) davası, Ortodoks Kilisesini desteklediğini ifade eden bir grup tarafından Yehova Şahitleri topluluğuna yönelik şiddetli bir saldırı ve etkin bir soruşturma yapılmaması ile ilgilidir. Mahkeme *Identoba ve Diğerleri/Gürcistan* (2015) davasında, Devletin göstericileri homofobik şiddetten koruyamaması ve etkin soruşturma başlatmaması nedeniyle ayrımcılık yasağı ilkesi kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal ettiği kanısına varmıştır.

19. Son olarak, çalışan bir anneye yönelik cinsiyet ayrımcılığı yapıldığını kabul eden bir kararın icra edilmemesi (*García Mateos/İspanya*, 2013), ebeveynlik izni hakkına ilişkin ayrımcılık yapılması nedeniyle bir servis görevlisine tazminat ödenmemesi (*Hulea/Romanya*, 2012) ve 14. maddenin ihlal edildiğini tespit eden Mahkeme kararının icra edilmemesi (*Sidabras ve Diğerleri/Litvanya* 2004) 14. maddenin ihlal edilmesine neden olmuştur.

B. 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi

12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi– Ayrımcılığın genel olarak yasaklanması

"1. "*Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.*"

2. Hiç kimse, 1. paragrafta belirtildiği şekilde hiçbir gerekçeyle, hiçbir kamu makamı tarafından ayrımcılığa maruz bırakılamaz."

HUDOC anahtar kelimeleri

Ayrımcılık yasağı (P12-1)

20. Yukarıda belirtildiği gibi, 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ayrımcılığa karşı korumanın kapsamını "kanunla tanımlanan herhangi bir hak" bakımından uygulanabilecek şekilde genişletmektedir. Bu nedenle, genel bir ayrımcılık yasağı (*Savez crkava "Riječ života" ve Diğerleri/Hırvatistan*, 2010, § 103; *Sejdić ve Finci/Bosna Hersek* [BD],2009, § 53) ve ayrımcılığa karşı "bağımsız bir hak" ortaya koymaktadır.

21. Mahkeme, hem Sözleşme'nin 14. maddesi hem de 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi kapsamında yasaklanan ayrımcılık kavramlarının aynı şekilde yorumlanması gerektiğini doğrulamıştır[1] (*Pilav/Bosna Hersek*, 2016, § 40; *Zornić/Bosna Hersek*, 2014, § 27; *Sejdić ve Finci/Bosna Hersek* [BD], 2009, §§ 55-56).

22. Mahkeme'nin bu hükümle ilgili olarak yaptığı yorumda, 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi koruma kapsamını yalnızca "kanunla belirtilen herhangi bir hak" ile sınırlandırmayıp, bunun ötesine geçmektedir (*Savezcrkava "Riječživota" ve Diğerleri/Hırvatistan*, 2010, § 104). Hiç kimsenin bir kamu makamı tarafından ayrımcılığa maruz bırakılamayacağını öngören söz konusu hükmün 2. fıkrasından da bu sonuç çıkarılabilir. 12 No.lu Protokole ilişkin Açıklayıcı Rapora göre, söz konusu maddenin koruma kapsamı dört durum ile alakalıdır. Bu kapsamda kişinin şu durumlarda ayrımcılığa uğramış olması gerekir:

- özellikle, "bir bireye iç hukuk kapsamında özellikle tanınan bir hakkın kullanılmasında;
- bir kamu makamının iç hukuk kapsamındaki açık yükümlülüğünden anlaşılabilecek bir hakkın kullanılmasında, diğer deyişle, bit kamu makamının iç hukuk kapsamında belli bir biçimde hareket etme yükümlülüğünün olması durumunda;
- bir kamu makamı tarafından takdir yetkisinin kullanılması konusunda (örneğin, bazı ödeneklerin verilmesi);
- bir kamu makamı tarafından gerçekleştirilen herhangi bir eylem veya ihmal durumunda (örneğin, bir isyanı kontrol altına almaya çalışırken kolluk kuvvetleri tarafından sergilenen davranışlar)." (Açıklayıcı Raporun 22. paragrafı)

23. Açıklayıcı Raporda ayrıca, "bu dört unsurdan hangisinin 1. maddenin ilk fıkrası hangisinin ikinci fıkrası kapsamına girdiğinin belirtilmesinin gerekli olmadığı kanısına varıldığı" belirtilmektedir. İki fıkra birbirini tamamlayıcı nitelikte olup, ikisinin birlikte yarattığı etki, bu dört unsurun tamamının 1. madde kapsamında yer almasıdır. Ayrıca, bu kategoriler arasındaki ayrımların keskin olmadığı ve iç hukuk sistemlerinde hangi davanın hangi kategori kapsamına

[1] Ayrımcılık kavramının tanımı için, bk. aşağıda "Ayrımcılık Biçimleri"

gireceği ile ilgili olarak farklı yaklaşımlar olabileceği dikkate alınmalıdır." (§ 23).

24. Bu nedenle, Mahkeme Sözleşme'ye Ek 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesinin uygulanabilir olup olmadığının belirlemek amacıyla, söz konusu şikâyetlerin Açıklayıcı Raporda belirtilen dört kategori kapsamında yer alıp almadığını belirlemelidir (*Savez crkava "Riječ života" ve Diğerleri/Hırvatistan*, 2010, §§ 104-105).

25. Açıklayıcı Raporda ayrıca, söz konusu Protokolün temel olarak kişileri Devlet tarafından gerçekleştirilen ayrımcılıktan korumasına rağmen, "ayrımcılığın özel kişiler arasındaki ilişkilerden dolayı meydana geldiği durumlarda bile ("dolaylı yatay etkiler"), 1. maddenin tarafları ayrımcılığı önlemek amacıyla tedbirler almaya mecbur kıldığı" belirtilmektedir (§ 24). Örneğin, bunlar "özel kişilerin kamu tarafından ulaşılabilir hale getireceği, çalışmaya erişimin, restoranlara erişimin veya sağlık bakımı veya su ve elektrik gibi imkânlara erişimin keyfi olarak engellenmesini" içerebilir. Ancak Mahkeme 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesini bu bağlamda uygulama fırsatına sahip olamamıştır.

26. 12 No.lu Protokol ile ilgili *Sejdić ve Finci/Bosna Hersek* [BD], 2009, başlıklı ilk davada, Mahkeme sırasıyla Roman ve Yahudi kökenli olarak kendilerini tanımlayan başvuranların, Halklar Meclisi ve Devlet Başkanlığına seçilme niteliğine sahip olup olmadıklarını incelemiştir. Zira başvuranlar "birleşen halkların" (Boşnaklar Hırvatlar ve Sırplar) herhangi birine bağlılıklarını açıklamamışlardır. Mahkeme başvuranların Devlet Başkanlığına seçilememesine neden olan anayasal hükümlerin Sözleşme'ye Ek 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi kapsamında ayrımcı nitelikli olduğuna karar vermiştir. Akabinde *Kovačević/Bosna Hersek** (2023) davasında, başvuranın bölge ve etnisite gerekliliklerinden dolayı Devlet düzeyinde gerçekleştirilen milletvekili ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tercih ettiği adaylar lehine oy kullanamasının 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesine aykırı şekilde ayrımcılık teşkil edildiğine hükmedilmiştir.

27. Mahkeme *Napotnik/Romanya* (2020) davasında, hamile bir kadının diplomatik yurt dışı görevinin erken sonlandırılmasının, bir kamu makamı tarafından takdir yetkisinin kullanımına ilişkin olduğu ölçüde 12 No.lu Protokol'ün kapsamına girdiğini tespit etmiştir (§ 57). Mahkeme *Moraru ve Marin/Romanya* (2022) davasında, kadınlar için belirlenen emeklilik yaşına gelmiş olan kadın devlet memurlarının erkekler için belirlenen emeklilik yaşına kadar çalışmaya devam edememelerini 12 No.lu Protokol açısından incelemiştir; zira Mahkeme bu durumun iç hukukta spesifik olarak tanınan veya bir kamu makamının açık yükümlülüğünden kaynaklanan bir hakka ilişkin olduğunu değerlendirmiştir (§ 87).

28. Mahkeme *Ádám ve Diğerleri/Romanya* (2020) davasında, Macar azınlığı mensuplarının lise bitirme sınavlarına katılımlarıyla ilgili olarak ileri sürdükleri ayrımcılık şikâyetlerini 12 No.lu Protokol kapsamında incelemiştir. Başvuranlar aynı sayıda gün içerisinde Rumen kökenli kişilerden daha fazla sınava (iki Macarca testi) girmek zorunda kaldıklarından ve ana dilleri olmadığı için Rumence sınavlarında zorlandıklarından şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme bir bütün olarak bakıldığında lise bitirme sınavı (*bakalorya*) planlamasının başvuranlara aşırı bir külfet yüklediğini veya başvuranların sınava katılan diğer Rumen öğrencilere kıyasla ortalama olarak çok daha az dinlenme süresine sahip olduklarını tespit etmemiştir. Mahkeme, davanın özel koşulları göz önünde bulundurulduğunda başvuranların yaşadığı rahatsızlığın Sözleşme'ye Ek 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi eşiğine ulaşacak derecede önemli olduğuna ikna olmamıştır. Dolayısıyla Mahkeme, söz konusu hükmün ihlal edilmediğine karar vermiştir (§ 52).

29. Mahkeme *Pinkas ve Diğerleri/Bosna Hersek* (2022) davasında, iş ödenekleri konusunda raportörler ve hâkimler arasındaki muamele farklılığının bir kamu makamı tarafından farklı muamelede bulunulması olarak değerlendirilebileceği kanaatiyle bu farklılığın 12 No.lu Protokol kapsamına girdiğine hükmetmiştir (§ 61).

30. Mahkeme *Paun Jovanović/Sırbistan* (2023) davasında, başvuranın mahkeme önündeki yargılamalarda Sırpçanın ljekavian lehçesini kullanma konusunda yasayla tanınan bir hakka sahip olduğunu tespit etmiş ve dolayısıyla 12 No.lu Protokolün, ceza yargılamaları sırasında sanık

konumunda olan müvekkili adına hareket ederken söz konusu lehçeyi kullanma imkânından mahrum bırakılan başvuranın ileri sürdüğü ayrımcılık iddialarına uygulanabilir olduğuna karar vermiştir (§ 61).[2]

31. Günümüze kadar, 12 No.lu Protokol (4 Kasım 2000 tarihinde imzaya açılan ve 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe giren) 47 Avrupa Konseyi üye devletinin[3] yirmisi tarafından onaylanmıştır. Mahkeme sonuç olarak, bu hükümle bağlantılı olarak yalnızca birkaç dava incelemiştir.

II. Ayrımcılık biçimleri

A. Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık

32. 14. maddede, neyin doğrudan ayrımcılık teşkil ettiği konusunda bir tanımlama bulunmamaktadır. "Doğrudan ayrımcılık", 14. madde kapsamında korunan (*Varnas/Litvanya*, 2013, § 106; *Hoogendijk/Hollanda* (k.k.), 2005) "belirlenebilir bir özellik veya 'statü' temelinde" "kıyaslanabilir veya göreceli olarak benzer durumdaki kişilere yönelik muamele farkını" ifade eder (*Biao/Danimarka*[BD], 2016, § 89; *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, § 61; *D.H. ve Diğerleri/ Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 175; *Burden/Birleşik Krallık* [BD], 2008, § 60). Bu hüküm benzer durumdaki kişilere eşit şekilde davranılmasını gerektirir (aynı kararda).

33. Örneğin, *Alexandru Enache/Romanya* (2017) davasında, küçük çocuğu olan hükümlü kadınlara ilk çocuklarının doğumuna kadar hapis cezalarının infazının başlangıç tarihini erteletme olanağı sunulmuştur. Başvuran bir erkek olarak bu tür bir olanağın kendisine sunulmadığı ve bu nedenle cinsiyeti temelinde doğrudan ayrımcılığa maruz kaldığı hususunda şikâyette bulunmuştur. *Ēcis/Letonya* (2019) davasında kapalı cezaevlerindeki erkek mahkûmlara izin konusunda genel bir yasak uygulanmasının, cinsiyet temelinde 8. madde ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edilmesine neden olduğu tespit edilmiştir.

34. İstismar ve ayrımcılık talimatı, doğrudan ayrımcılık göstergeleri olarak görülebilir. Mahkeme istismar ve ayrımcılık talimatına ilişkin davalarda barışçıl toplanma hakkı ile ilgili olan 11. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir (*Bączkowski ve Diğerleri/Polonya* 2007). Söz konusu davada Varşova Belediye Başkanı, cinsel yönelim ayrımcılığı konusunda farkındalık uyandırmak amacıyla bir yürüyüş düzenlenmesine izin vermeyeceğini belirterek kamusal ve homofobik açıklamalarda bulunmuştur. Karar ilgili idare organının önüne geldiğinde, göstericiler arasında çatışmayı önleme gerekliliği gibi başka nedenlerle izin verilmesi engellenmiştir. Mahkeme, belediye başkanının açıklamalarının ilgili makamların kararını etkilemiş olabileceğini ve söz konusu kararın cinsel yönelim nedeninden kaynaklandığını ve bu nedenle 11. maddeyle bağlantılı olarak Sözleşme'nin 14. maddesinin ihlali anlamına geldiğini tespit etmiştir. *Oganezova/Ermenistan* (2022) davası, Ermenistan'daki LGBT topluluğunun tanınmış bir üyesinin, müşterek maliki olduğu bara yönelik kundaklama saldırısıyla sonuçlanan saldırgan bir homofobik kampanya ve tacize maruz kalmasına ilişkindir. Sonraki haftalarda bu kişi ve çalışanları barın dışında toplanan kişiler tarafından tehdit ve taciz edilmiş, mülk ise tahrip edilmiştir. Milletvekilleri ve üst düzey siyasetçiler kamuoyuna, kundaklama saldırısının faillerinin eylemlerini onayladıkları hoşgörüşüz açıklamalarda bulunmuşlardır. Başvuran ayrıca, çevrim içi nefret söylemi dâhil olmak üzere ölüm tehditlerine ve istismara maruz kalmış, bunun sonucunda Ermenistan'dan temelli ayrılıp İsveç'e iltica talebinde bulunmuştur. Mahkeme, yetkililerin başvuranı tacize karşı korumadıklarını ve ayrıca olaylara ilişkin etkili bir soruşturma yürütmediklerini tespit etmiştir.

35. Dolaylı ayrımcılığın altında bazı belirsiz durumlar olsa dahi, bu ayrımcılık belirli bir grup üzerinde ayrımcı bir etkiye sahip olan genel bir politika veya tedbire ilişkin orantısız ön yargısal etkilerin biçimini alabilir (*Biao/Danimarka*[BD], 2016, § 103; *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 184; *Sampanis ve Diğerleri/Yunanistan*, 2008, § 67). Söz konusu politika veya tedbirin

[2] Ayrıca bk. aşağıda "Dil" başlığı

[3] Bk. 177. Anlaşmanın imza ve onay listesi

özellikle amaçlanmaması veya belirli bir gruba yönelik olmamasına rağmen, söz konusu gruba yönelik doğrudan bir ayrımcılık teşkil edebilir (*HughJordan/Birleşik Krallık* 2001, § 154; *Hoogendijk/Hollanda* (k.k.), 2005). Dolaylı ayrımcılık ayrımcı bir kasıt gerektirmez (*Biao/Danimarka* [BD], 2016, § 103; *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 184). Ayrıca, dolaylı ayrımcılık belirsiz bir kuraldan dolayı (*Hoogendijk/Hollanda* (k.k.), 2005), fiili bir durumdan dolayı (*Zarb Adami/Malta*, 2006, § 76) veya bir politikadan dolayı (*Tapayeva ve Diğerleri/Rusya,* 2021, § 112) ortaya çıkabilir.

36. *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], (2007) davasında, söz konusu mesele mevzuatın pratikte uygulanma biçiminin, orantısız sayıda Roman çocuğun herhangi bir gerekçe olmaksızın özel okullara yerleştirilmesine neden olup olmadığı ve bu çocukların bu sebeple önemli bir dezavantaja maruz kalıp kalmadığıdır. Mahkeme'nin ayrımcı olduğunu tespit ettiği "genel politika veya tedbir", çocukların normal okullara veya öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklara "özel" okullara yerleştirilmesine karar vermek amacıyla çocukların zekâ kapasitelerini değerlendirmek amacıyla kullanılan kriterdir. Söz konusu kriter, ana akım Çek popülasyonunu göz önünde tutarak tasarlanmış olup; sonuçları bu kritere uyan Roman çocukların özellikleri ışığında analiz edilmemiştir. Bu durum daha başarısız olma eğiliminde olan ve Çek etnik kökeninden olan çocuklarla kıyaslandığında orantısız sayıda "özel okullara" yerleştirilen Roman çocukların dolaylı ayrımcılığa maruz kalmasına neden olmuştur (§§ 200-201).

37. *Biao/Danimarka* [BD], (2016) davasında Danimarka'da yaşayan Togo kökenli bir Danimarka vatandaşı ve onun Ganalı karısı olan başvuranlar, Danimarka'da aile birleşimi taleplerinin yasal gerekliliklerin karşılanmaması nedeniyle reddedildiği hususunda şikâyette bulunmuşlardır. Danimarka hukukuna göre, kişilerin Danimarka'ya olan bağlarının diğer ülkelere kıyasla daha güçlü olduğunu ispatlamaları durumunda veya en az yirmi sekiz yıl boyunca Danimarka vatandaşı olmaları durumunda söz konusu izin verilmektedir. Mahkeme söz konusu kuralın Danimarka kökenli Danimarka vatandaşları ve Danimarka kökenli olmayan Danimarka vatandaşları arasında bir muamele farkı teşkil ettiğine karar vermiştir. Mahkeme, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'ne ve Avrupa standardına yönelik belirli yaklaşımlara atıfta bulunarak, aile birleşimi iznine ilişkin koşulların belirlenmesi konusunda; doğuştan vatandaş olan kişilerle, vatandaşlığa kabul edilmiş olanlar dâhil olmak üzere diğer kişiler arasında ayrım yapan başka bir ülke bulunmadığını kaydetmiştir. Bu tür bir kural, daha sonradan Danimarka vatandaşlığı almış ve başka etnik kökenden olan kişiler üzerinde orantısız şekilde ön yargı oluşmasına neden olmuştur.

38. Bir başka dolaylı ayrımcılık örneği *Zarb Adami/Malta* (2006) davasıdır. İlgili tarihte yürürlükte olan Malta kanununda cinsiyetler arasında herhangi bir ayrım yapılmamıştır; kadınlar ve erkekler eşit olarak jüri hizmetleri bakımından uygundur. Söz konusu ayrımcılık, jüri listelerinin derlenme biçimi ve jüri hizmetinden muafiyet kriteri gibi bazı etkenlerle tanımlanan yerleşik uygulamalara dayalıdır. Sonuç olarak, kadınların yalnızca küçük bir bölümü jüri olarak hizmet etmeye hak kazanmıştır (§ 75).

39. Kadınlara yönelik şiddete ilişkin *Opuz/Türkiye* (2009) davasında, olayların meydana geldiği tarihte yürürlükte olan Türk kanununda, hak ve özgürlüklerden faydalanma veya adalete erişim konularında erkek ve kadınlar arasında açık bir ayrım yapılmamıştır. Bu nedenle söz konusu davadaki ayrımcılık, tek başına mevzuat ile ilgili olmayıp; yerel makamların genel tutumundan kaynaklanmıştır. Örneğin, kadınlar aile içi şiddet konusunda ihbarda bulunduklarında karakollarda kadınlara yönelik davranış biçimi ve mağdurlara yönelik etkin koruma sunulması konusunda eylemsiz kalınması gibi.

40. 2014 tarihli *S.A.S./Fransa* [BD], davasında, Mahkeme kamuya açık alanlarda yüzü gizleyen kıyafetler giyilmesinin herkese yasaklandığı Fransız kanununun dini sebeplerle kamuya açık yerlerde yüzlerini tamamen kapatan peçe giymek isteyen Müslüman kadınlar bakımından olumsuz etkilerinin bulunduğunu kabul etmiştir (§ 161).

B. Bağlantı temelli ayrımcılık

41. Mahkeme 14. maddenin, bağlantı temelli ayrımcılık diğer deyişle; koruma altındaki söz konusu hususun bir şekilde başvuran ile bağlantılı olan bir başka kişiyle ilgili olduğu durumları da kapsadığını doğrulamıştır (*Molla Sali/Yunanistan* [BD], 2018; *Guberina/Hırvatistan* 2016, § 78; *Škorjanec/Hırvatistan,* 2017, § 55; *Weller/Macaristan* 2009, §37).

42. *Guberina/Hırvatistan* (2016) davasında, yerel makamlar engelli bir çocuğun babasının, ihtiyaca uygun şekilde tasarlanmış bir mülkiyeti satın alması esnasında vergi indiriminden faydalanıp faydalanamayacağının belirlenmesi konusunda çocuğun ihtiyaçlarını göz önüne almamışlardır. Mahkeme, çocuğunun engelinden dolayı babaya yapılan ayrımcı muamelenin, engelden kaynaklanan bir ayrımcılık olduğunu tespit etmiştir. *Škorjanec/Hırvatistan* (2017) davasında, başvuran ve Roman kökenli partneri Roman karşıtı hakaretlerde bulunan iki kişi tarafından saldırıya uğramıştır. Mahkeme, Devletlerin 14. maddeyle birlikte değerlendirildiğinde 3. madde kapsamındaki sorumluluklarının bir parçası olan, ırkçı tutumlar ve şiddet eylemi arasındaki muhtemel bağlantıyı tespit etme yükümlülüğünün; aynı zamanda mağdurun, belirli bir statüye sahip olan veya koruma altındaki bir özelliği bulunan bir diğer kişiyle fiili veya farzolunan bir bağlantı veya ilişki temelindeki şiddet eylemleriyle de ilgili olduğunu vurgulamıştır.

43. Büyük Daire tarafından bağlantı temelli ayrımcılık ilkesinin uygulandığı ilk dava olan *Molla Sali/Yunanistan* [BD] (2018) davasında, Mahkeme Sözleşme'nin 14. maddesinin, bir diğer kişinin statüsü veya koruma altında olan özelliklerine dayanılarak bir kişiye daha aleyhine olacak şekilde muamelede bulunulduğu örnekleri de kapsadığını doğrulamıştır (§ 134). Vasiyetçinin isteğine aykırı olarak, miras ihtilafı bakımından Şeriat kanununun uygulandığı bu davada, Mahkeme vasiyetçinin karısı olan başvurandan ziyade vasiyetçinin İslam inancına sahip olduğu dikkate alındığında, muamele farkına odaklanmıştır.

C. Pozitif eylem

44. Mahkeme'nin yerleşik içtihatlarına göre, 14. madde kapsamında, bir üye Devletin gruplar arasındaki "fiili eşitsizlikleri" düzeltmek amacıyla bu gruplara yönelik farklı muamelede bulunması yasaklanmamaktadır. Ancak bazı durumlarda, farklı muamele yoluyla bu tür eşitsizliklerin giderilmesine yönelik girişimde bulunulmaması kendi başına 14. maddenin ihlali anlamına gelebilir (*Taddeucci ve McCall/İtalya*, 2016, § 81; *Kurić ve Diğerleri / Slovenya* [BD], 2012, § 388; *Sejdić ve Finci/Bosna Hersek* [BD], 2009, § 44; *Muñoz Díaz/İspanya*,2009, § 48; *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 175; *Stec ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2006, § 51; *Thlimmenos/Yunanistan* [BD], 2000, § 44; *Belçika dil davası*, 1968, "Hukuki değerlendirme kısmı", § 10).

45. Örneğin, Sözleşme organları erkek ve kadınlar arasında muamele farkı ile sonuçlanan tedbirlerin, kadınlara yönelik mevcut eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla haklı gerekçelere dayandırıldığını tespit etmiştir. 2011 tarihli *Andrle/Çek Cumhuriyeti* davasında, başvuran kadınların aksine, çocuk yetiştiren erkeklerin emeklilik yaşının düşürülmediği hususunda şikâyette bulunmuştur. Mahkeme bu tedbirin, kadınlara yönelik eşitsizliklerin (genel olarak daha düşük maaş ve emekli maaşları) ve tam zamanlı olarak çalışma, çocuklarla ilgilenme ve ev işlerine bakma konusundaki beklentilerden dolayı ortaya çıkan zorlukların telafisi amacıyla objektif ve makul olarak haklı gerekçelere dayandırıldığını tespit etmiştir. Ayrıca, söz konusu eşitsizliğin giderilmesi amacıyla alınan tedbirlerin zamanlaması ve ölçüsünün makul olduğuna ve sonuç olarak Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. 1986 tarihli *Lindsay/Birleşik Krallık* davasındaki Komisyon kararında, kadın evin geçimini sağlayan kişi olduğu zaman ortaya çıkan ekstra vergilendirme avantajları ile sonuçlanan vergi karşılıklarının, ulusal makamlara tanınan takdir payı kapsamına girdiğine karar verilmiştir; zira bu tür bir muamele farkı çalışan evli kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık sağlanması amacıyla objektif ve makul gerekçelere dayanmaktadır.

46. Objektif ve makul bir gerekçe olmaksızın, Devletlerin, durumları oldukça farklı olan kişilere farklı davranmadığı durumlarda 14. madde devreye girebilir (*Abdu/Bulgaristan*, 2014; *Eweida ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2013, § 87; *Pretty/Birleşik Krallık* 2002, § 88; *Thlimmenos/Yunanistan* [BD], 2000, § 44). Bu nedenle, üye Devletlerin ayrımcılık yapmama konusundaki negatif yükümlülüklerinin yanı sıra, Mahkeme, bazı koşullar kapsamında 14. maddenin Devletlere ayrımcılığı önleme, durdurma veya cezalandırma konusunda da "pozitif yükümlülükler" yükleyebildiğini tespit etmiştir (*Pla ve Puncernau/Andorra*, 2004, § 62). Üye Devletlere ait bu tür pozitif yükümlülükler, Devletin "fiili eşitsizlikleri" gidermek amacıyla benimseyebileceği veya benimsemesi gereken sözde "pozitif tedbirleri" (*Horváth ve Kiss/Macaristan*, 2013, § 104), veya "tersine ayrımcılık", "pozitif eylem" veya "olumlu eylemi" de içerir.

47. Örneğin, *Thlimmenos/Yunanistan* [GC], davasında, iç hukuk kapsamında, hükümlü kişilerin yetkili muhasebecilik yapmaları yasaklanmıştır. Bu nedenle başvuranın dini inançlarından dolayı ulusal hizmeti sırasında askeri üniforma giymeyi reddetmesi nedeniyle yetkili muhasebeci olarak randevusuna gitmesi engellenmiştir. Mahkeme, Devletin yalnızca dini inançları yüzünden işlenen suçlardan mahkûm edilen kişiler ve diğer suçlardan mahkûm edilen kişiler arasında ayrım yapması gerektiğinden, başvuranın 9. madde ile birlikte değerlendirildiğinde 14. madde kapsamındaki haklarını ihlal ettiğini tespit etmiştir. Mahkeme *Abdu/Bulgaristan* (2014) davasında, şüphelenilen ırkçı tutumlarla tetiklenen şiddet eylemlerini araştırırken, ırkçılık kökenli şiddet ve vahşetin, ırkçılık ile ilgili olmayan davalarla eşit şekilde değerlendirilmesinin, özellikle temel insan haklarını zedeleyen eylemlerin özel mahiyetini görmezden gelmek anlamına gelecektir. Temel olarak farklı olan durumların değerlendirilme biçiminde bir ayrım yapılmaması, Sözleşme'nin 14. maddesine aykırı olarak adil olmayan bir muamele teşkil edebilir (§ 44). *Horváth ve Kiss/Macaristan* (2013) davasında Roman çocukların Macaristan'da özel okullara sistematik olarak yerleştirilmelerine ilişkin bir davada, Mahkeme eğitimde devam eden etkilerle beraber geçmişte ayrımcılığa maruz kalmış grup üyelerinin eğitim hakları bağlamında, yapısal eksikliklerin, diğerleri arasında başvuranların okul müfredatını izleme konusunda karşılaştıkları zorluklarda onlara yardımcı olmak amacıyla pozitif tedbirler uygulanmasını gerektirdiği sonucuna varmıştır. Bu nedenle, bu sorunları çözmek amacıyla, ilgili sosyal hizmetler bakımından aktif ve yapısal katılım gibi bazı ilave adımlara ihtiyaç duyulmuştur (§ 104). Mahkeme *Elmazova ve Diğerleri/Kuzey Makedonya* (2022) davasında, Devletin ayrımcılık kastı olmamasına rağmen, yetkililerin okullarda Roman öğrencilerin ayrı tutulması meselesini ele almak üzere öngördükleri tedbirlerin Roman olmayan çocukların ebeveynlerinin karşı çıkmaları nedeniyle hayata geçirememelerini, Roman öğrencilerin ayrı tutulması için haklı bir gerekçe olarak kabul etmemiştir (§ 77-78). *Çam/Türkiye* 2016 davasında, bir müzik akademisi bir öğrenciyi görme engelinden dolayı okula kaydetmemiştir. Mahkeme, engellilik haline dayalı ayrımcılığın aynı zamanda makul bir kalacak yer sağlanması hususunu da içermesi sebebiyle 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte değerlendirildiğinde 14. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir (örneğin, görme engelli öğrencilerin erişimine sunmak amacıyla öğretim yöntemlerinin uyarlanması). *Selygenenko ve Diğerleri/Ukrayna* (2021) davasında, yerel makamların ülke içinde yerinden edilen Kırım ve Donetsk'li kişilerin yerel seçimlerde oy kullanma hakkından faydalanmalarını sağlamak için yeterli tedbirleri almadığı ve bunun sonucunda söz konusu kişilerin ayrımcılığa maruz kaldığı tespit edilmiştir.

D. Diğer ayrımcılık biçimleri

48. Mahkeme ayrı ayrı işleyen veya birbiriyle aynı anda etkileşime giren çeşitli gerekçeler temelinde gerçekleşen ayrımcılık durumlarını incelemiştir.

49. Sözleşme'nin 14. maddesi ve 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi, bir gerekçeden daha fazla talebi teorik olarak muhtemel hale getirerek, birçok gerekçeyle, ayrımcılığı yasaklamaktadır. Ayrıca, 14. madde kapsamında yer alan, ayrımcılık gerekçelerinin detaylı olmayan bir listesi, Mahkeme'nin burada açıkça bahsedilmeyen gerekçeleri de kapsama almasına neden olmaktadır.

50. Örneğin Roman bir kadının devlet hastanesinde zorla sterilize edilmesine ilişkin bir dava olan

N.B./ Slovakya (2012) davasında, başvuran açıkça bir gerekçeden daha fazla gerekçeyle ayrımcılığa maruz kaldığı hususunda açık bir şikayette bulunmuştur (ırk/etnik köken ve cinsiyet). Mahkeme önceden rızaları alınmaksızın kadınların sterilize edilmesi yönündeki uygulamanın, çeşitli etnik gruplardan savunmasız bireyleri etkilediğini belirtmiştir (§ 96). Mahkeme Sözleşme'nin 3. ve 8. maddelerinin ihlal edildiğini tespit etmiştir; ancak 14. madde kapsamındaki şikâyeti ayrıca incelemenin gerekli olmadığı tespitinde bulunmuştur.

51. *B.S./İspanya* davasında, Nijerya kökenli ve yasal olarak İspanya'da ikamet eden kadın bir seks işçisi, ırkı, cinsiyeti ve mesleği nedeniyle İspanya polisinin kendisini fiziksel ve sözlü olarak istismar ettiğini iddia etmiştir. Mahkeme, yerel mahkemeler tarafından verilen kararlarda, fahişe olarak çalışan Afrikalı bir kadın olarak, başvuranın içerisinde bulunduğu hassas durumun dikkate alınmadığı kanısına varmış (§ 62) ve 3. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

52. Bir diğer örnek, kamuya açık alanlarda yüzün tamamen kapatılmasının yasaklanmasına ilişkin *S.A.S./Fransa* [BD] (2014) davasıdır. Mahkeme burada, dini nedenlerle kamuya açık alanlarda yüzlerini tamamen kapatan peçe takmak isteyen Müslüman kadınlar üzerinde bazı olumsuz etkiler yarattığını kabul etmiştir; ancak bu tedbirin objektif ve makul olarak haklı gerekçelere dayandığı kanısına varmıştır (§ 161). Sonuç olarak 9. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edilmediğini tespit etmiştir. Mahkeme *Yocheva ve Ganeva/Bulgaristan* (2021) davasında, yetkililerin bekâr bir anne olan ve çocukları babaları tarafından tanınmayan başvurana, (normal şartlarda babanın ölümü halinde yapılan) aile yardımı yapmayı reddetmeleri nedeniyle başvuranın hem cinsiyet hem de aile statüsü temelinde ayrımcılığa maruz kaldığına hükmetmiştir.

53. *Carvalho Pinto de Sousa Morais/Portekiz* (2017) davası, cinsel ilişkiye girememesine sebebiyet veren tıbbi bir ihmalden dolayı mağdur olan bir kadına verilen manevi tazminat miktarının azaltılmasına dair bir karar ile ilgilidir. Yüksek İdare Mahkemesi tazminat miktarının azaltılmasını haklı gerekçelere dayandırmak amacıyla, başvuranın zaten 50 yaşında olduğunu ve ameliyat sırasında iki çocuğu olduğunu belirtmiştir. Bu yaşta cinselliğin erken yaşlarda olduğu kadar önemli olmadığı ve yaş aldıkça öneminin azaldığı kanaatine varmıştır. Ayrıca başvuranın çocuklarının yaşı dikkate alındığında, başvuranın yalnızca kocasıyla ilgilenmeye ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. AİHM, daha önce iki erkek hasta (sırasıyla 55 ve 59 yaşlarında) tarafından açılan, tıbbi ihmale ilişkin davalarda yerel mahkemenin, başvuranların yaşlarını değerlendirmeden, erkeklerin normal şekilde cinsel ilişkiye girememelerinin öz güvenlerini etkilediği ve "büyük bir şok" ve "ciddi bir mental şok" ile sonuçlandığı kanaatine varmasını önemli bulmuştur. Mahkeme tarafından da belirtildiği üzere, burada söz konusu olan, yaş veya cinsiyete ilişkin değerlendirmeler değil; cinselliğin, elli yaşında ve iki çocuk sahibi bir kadın için, daha genç yaştaki biri ile kıyaslandığında o kadar da önemli olmadığı yönündeki varsayımdır. Bu varsayım kadın cinselliğinin öncelikli olarak çocuk doğurma ile bağlantılı olduğu yönünde geleneksel bir görüş ortaya koymuş ve cinselliğin kadınların insan olarak kendilerini gerçekleştirmeleri için fiziksel ve psikolojik geçerliliğini yok saymıştır. Yargılayıcı bir varsayım olmasının dışında, başvuranın durumunda kadın cinselliğinin diğer yönleri de değerlendirilmemiştir. Diğer deyişle, Yüksek İdare Mahkemesi başvuranın durumundaki geçerliliğini incelemeye çalışmadan genel bir varsayımda bulunmuştur (§ 52). Mahkeme 8. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiş ve verilen kararda başvuranın yaşı ve cinsiyetinin belirleyici faktörler olduğunu ve bu gerekçelerle bir muamele farkının mevcut olduğunu değerlendirmiştir.

III. Ayrımcılık kriteri

54. Tüm muamele farkları - veya göreceli olarak farklı durumda olan kişilere farklı davranılmaması - ayrımcılık teşkil etmemektedir; ancak yalnızca "objektif ve makul bir gerekçeden

yoksun olanlar ayrımcılık teşkil edebilir (*Molla Sali/Yunanistan* [BD], 2018, § 135; *Fabris/Fransa* [BD], 2013, § 56; *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 175; *Hoogendijk/Hollanda* (k.k.), 2005).

55. Mahkeme ayrımcılık davalarına ilişkin karar verirken, aşağıdaki kriterleri uygulayacaktır:

- Karşılaştırılabilir veya göreceli olarak benzer durumda olan kişilere yönelik muamele farkı -veya göreceli olarak farklı durumdaki kişilere farklı davranılmaması söz konusu mudur?
- Eğer böyle bir durum mevcut ise, bu tür bir fark -veya farklı davranılmaması- objektif olarak haklı gerekçelere dayanmakta mıdır? Özellikle,
    a. Meşru bir hedef izlemekte midir?
    b. Uygulanan yöntemler izlenen hedefle makul şekilde orantılı mıdır?

A. Muamele farkı

56. İlk olarak, başvuran 14. madde kapsamında bir şikâyet ileri sürerken, kendisi ile göreceli olarak benzer durumda olan bir başka kişi veya kişilerden farklı bir muamele yapıldığını veya göreceli olarak farklı bir durumda olan kişilerle eşit muamele gördüğünü ispatlamak durumundadır. Başvuranın karşılaştırıldığı diğer kişi veya kişiler grubu "karşılaştırıcı" olarak adlandırılır.

57. *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010 davasında; muamele farkı, devlet emekliliğinin endekse bağlanmasına hak kazanılmasını düzenleyen İngiliz kanunu kapsamında, alıcı kişinin genellikle Birleşik Krallık'ta veya emekli maaşlarının artırılması konusunda Birleşik Krallık ile ikili anlaşması olan bir ülkede ikamet etmesi durumunda emekli maaşlarının endekse bağlanmasından kaynaklanmıştır. Başka yerlerde ikamet eden emekliler, temel devlet emekliliğini almaya devam etmiştir. Ancak, Birleşik Krallık'tan ayrıldıkları tarihte ödenebilir kurda dondurulmuştur. *Varnas/Litvanya* (2013) davasında, mahkûmlara bu hususta izin verilmesine rağmen, tutuklu olarak bulunan bir mahpusun karısı tarafından gerçekleştirilecek ziyaretlere izin vermemesi söz konusudur. *Cusan ve Fazzo/İtalya* (2014) davasında, farklı muamele, İtalyan hukuku kapsamında, evli çiftlere meşru çocuklarına kadının soyadının değil, yalnızca erkeğin soyadının verilmesine izin verilmesinden kaynaklanmıştır. *Fabris/Fransa* davasında, veraset anlamında, evlilik dışı olarak dünyaya gelmiş çocuklar, ölen ebeveynlerinin mal varlığından meşru olarak dünyaya gelmiş çocuğun yalnızca yarısı oranında hisse talep edebilmektedir.

58. Bir davanın tarafları bazen muamele farkı olup olmadığı konusunda anlaşmazlık yaşayabilir. Örneğin, Hükümet *E.B./Fransa* ([BD,(2008) davasında, eşcinsel bir kadına evlat edinme izni verilmemesinin nedeninin cinsel yönelimi olmadığını, çocuğun baba figüründen yoksun kalacak olması nedeniyle bu hususta izin verilmediğini ileri sürmüştür. Ancak Mahkeme, iç hukuk kapsamında bekâr kadınların evlat edinmesine olanak tanındığı ve yerel makamların bu talebi kabul etmemelerini başvuranın "yaşam tarzına" dayandırdıklarını tespit etmiştir (§ 88). Başvuran *Karlheinz Schmidt/Almanya* (1994) davasında, yaşadığı bölgede erkek ve kadınlara farklı muamelede bulunulduğu, itfaiye teşkilatında yalnızca erkeklerin çalışmak zorunda oldukları ve bunu reddetmeleri durumunda vergi vermek zorunda bırakıldıklarından şikâyetçi olmuştur. Ancak Mahkeme söz konusu davada belirleyici olan hususun, bu tür bir hizmette bulunma yükümlülüğünün yalnızca teorik olduğunu ve pratikte itfaiye teşkilatında hiç kimsenin görev yapmak zorunda olmadığını tespit etmiştir. Bu nedenle, gerçek muamele farkı, itfaiyeci olarak çalışma yükümlülüğü değil, yalnızca erkeklere finansal bir yük yüklenmesidir (§ 28). Mahkeme *Hoffmann/Avusturya* (1993) davasında, Avusturya mahkemelerinin çocuğun velayetini kocasına verme kararının, başvuranın dini inançları nedeniyle alındığını kabul etmiştir.

59. 14. madde kapsamında bir husus ortaya çıkması için, "karşılaştırılabilir durumda olan veya

göreceli olarak benzer durumda olan kişilere" yönelik muamele farkı bulunması gerekir (*Molla Sali/Yunanistan* [BD], 2018, § 133; *Fábián/Macaristan* [BD], 2017, § 113; *Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya* [BD], 2017, § 64; *X ve Diğerleri/Avusturya* [BD], 2013, § 98; *Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 125; *Marckx/Belçika*, 1979, § 32; *Burden/Birleşik Krallık* [BD], 2008, § 60; *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 175; *Zarb Adami/Malta*, 2006, § 71; *Kafkaris/Kıbrıs* [BD], 2008, § 160). Diğer deyişle, kıyaslanabilir bir durum gösterme yükümlülüğü, karşılaştırıcı grupların aynı/özdeş olmasını gerektirmez. Bir başvuran, şikâyetinin mahiyetini dikkate alarak, farklı muamele edilen diğer kişilerle göreceli olarak benzer durumda olduğunu ispatlamalıdır (*Fábián/Macaristan* [BD], 2017, § 113; *Clift/Birleşik Krallık*, 2010, § 66; *Demokrat Parti/Türkiye* (k.k.), 2021).

60. Mahkeme hâlihazırda farklı durumları tanımlayan ve kıyaslanabilirliklerini belirleyen unsurların, itiraz edilen hükmün konusu ile amacı ve iddia edilen ayrımcılığın meydana geldiği bağlam ışığında değerlendirilmesi gerektiğini açıklığa kavuşturmuştur (*Fábián/Macaristan* [BD], 2017, § 121; *"Onaylı belediye avcılık derneğinin kurulduğu tarihte varlığı tanınmış olan" toprak sahipleri dernekleri ile söz konusu tarihten sonra kurulan dernekler arasındaki muamele farklılığına ilişkin danışma görüşü*, 2022). Diğer deyişle, iki kişi veya grubun farklı muamele ve ayrımcılık analizi anlamında kıyaslanabilir bir durumda olup olmadıkları hususunun değerlendirilmesi, spesifik ve bağlamsaldır; bu değerlendirme sadece nesnel ve doğrulanabilir unsurlara dayalı olabilir ve kıyaslanabilir durumlar, tüm analizi yüzeysel kılabilecek münferit veya önemsiz boyutlarına girilmeksizin bir bütün olarak değerlendirilmelidir (bk. aynı karar).

61. Örneğin Mahkeme, eş ziyaretleri (*Varnas/Litvanya*, 2013) ve uzun süreli ziyaretler (*Chaldayev/Rusya*, 2019; *Vool ve Toomik/Estonya*, 2022) ile ilgili olarak tutukluların hükümlülerle kıyaslanabilir durumda olduklarını; fakat sosyal güvenlik yardımlarının sürdürülmesi (*P.C./İrlanda*, 2022) hususunda kıyaslanabilir durumda olmadıklarına karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, erkek ve kadınların ebeveynlik izni (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012) cezaevi cezalandırma politikası *Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya* [BD], 2017) ve hapis cezalarının ertelenmesi (*Alexandru Enache/Romanya*, 2017) hususlarında kıyaslanabilir durumda olduklarını tespit etmiştir.

62. Mahkeme *Yocheva ve Ganeva/Bulgaristan* (2021) davasında, ebeveynlerinden sadece biri sağ olan çocukların ailelerine yapılan aylık ödemeden çocuklarının babaları tarafından tanınmadığı gerekçesiyle mahrum bırakılan başvuranın, öksüz kalan çocukların babaları, çocuklarını evlilik birliği dışında dünyaya getirmiş olan dul kadınlar ve ölmeden önce babaları tarafından tanınmış çocukların bekâr anneleri ile göreceli olarak benzer bir konumda olduğuna hükmetmiştir. Başvuranların davasında söz konusu olan ve bizzat yürürlükteki kanundan kaynaklanan muamele farklılığı ise bir ailenin bünyesinde muhakkak iki yasal ebeveyni barındırması gerektiği şeklindeki çok geleneksel, çağ dışı ve basmakalıp aile anlayışına dayanmıştır.

63. Mahkeme aynı zamanda,

- bir ülkede yaşayan emeklilerin, emekli maaşlarının endekse bağlanması ile ilgili olarak yurt dışında yaşayan kişilerle kıyaslanabilir durumda olmadıklarına (*Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010);
- birlikte yaşayan kız kardeşlerin, veraset vergisi konusunda, eşler veya medeni birliktelik yaşayanlar ile kıyaslanabilir durumda olmadıklarına (*Burden/Birleşik Krallık* [BD], 2008);
- kamu hizmetinde istihdam edilen emeklilerin, emekli aylığına hak kazanmalarına ilişkin olarak özel sektörde istihdam edilenlerle kıyaslanabilir durumda olmadıklarına (*Fábián/Macaristan* [BD], 2017) veya kamu sektöründe çalışan farklı emekli kategorilerine ait kişilerle kıyaslanabilir durumda olmadıklarına (*Gellérthegyi ve Diğerleri/Macaristan* (k.k.), 2018);
- Anayasaya aykırı ilan edilmeden önce sosyal katkıya itiraz etmeyen vergi mükelleflerinin, söz konusu sosyal katkının geriye dönük olarak geri ödenmesi konusunda bu cesaret

isteyen inisiyatifi kullananlarla kıyaslanabilir durumda olmadıklarına (*Frantzeskakis ve Diğerleri/Yunanistan* (k.k.), 2019);

- devlet anaokulları ve özel anaokullarının sübvansiyon ödemesi bakımından kıyaslanabilir durumda olmadığına (*Špoljar ve Dječji vrtić Pčelice/Hırvatistan* (k.k.), 2020, §§ 40-44);
- malulen emekli olanlar ile ileri yaştan dolayı emekli olanların, emekli maaşlarının yeniden hesaplanması açısından kıyaslanabilir durumda olmadıklarına (*Milivojević/Sırbistan* (k.k.), 2022);
- kendisini yakalamaya çalışan bir polis memuruna vuran kişinin sivil bir vatandaşa vuran diğer bir kişiyle kıyaslanabilir durumda olmadığına (*P.W./Avusturya*, 2022),
- Hayvanların kesim öncesinde bayıltılması yükümlülüğü bakımından Müslümanların balıkçılar ve avcılarla kıyaslanabilir durumda olmadığına (*Executief van de Moslims van België ve Diğerleri/Belçika*, 2024, § 146),
- Ülke içerisinde yerinden edilen kişilerin sosyal yardım alan diğer kişilerle kıyaslanabilir veya göreceli olarak benzer bir durumda olmadığına (*Shylina/Ukrayna*, 2024, § 59) karar vermiştir.

64. Muamele farkı -veya farklı durumda olan kişilere farklı davranılmaması- örneğin doğrudan veya dolaylı ayrımcılık veya bağlantı temelli ayrımcılık gibi yukarıda açıklanan ayrımcılık biçimlerinden herhangi birine yol açabilir. Bağlantı temelli ayrımcılığa ilişkin davalarda, karşılaştırıcının başvurandan başka bir kişiyle karşılaştırıldığını belirtmek önem arz etmektedir (*Guberina/Hırvatistan*, 2016, § 78; *Škorjanec/Hırvatistan*, 2017, § 55; *Weller/Macaristan*, 2009, § 37).

65. Örneğin, *Molla Sali/Yunanistan* [BD] 2018 davasında, Mahkeme evli bir Müslüman kadının Müslüman kocasının vasiyetinden dolayı mirasçı olma durumunu ele almıştır. Ancak Mahkeme başvuranın durumunu Gayrimüslim kocasının vasiyetinden dolayı mirasçı olan evli bir Gayrimüslim kadının durumuyla kıyaslamamıştır. Bunun yerine, Gayrimüslim bir muris tarafından Medeni Kanuna uygun şekilde hazırlanan vasiyetin mirasçısı ile kıyaslandığında; Müslüman bir muris tarafından Medeni Kanuna uygun şekilde hazırlanan vasiyetin mirasçısı olarak; başvuranın maruz kaldığı farklı muameleyi incelemiştir (§134).

66. Son olarak, muamele farkının kaynağı, iç hukuk rejimi (*Ēcis*, 2019), ulusal bir mahkeme tarafından kararı dayandırmak amacıyla kullanılan sözcükler (*Carvalho Pinto de Sousa Morais/Portekiz,* 2017) veya yalnızca özel bir eylem dahi olabilir (*Identoba ve Diğerleri/Gürcistan* 2015).

B. Objektif ve makul gerekçelerin olmayışı

67. Yetkili ulusal makamlar farklı yasal çözümler gerektiren farklı durumlarla sıkça karşılaşmaktadır. Ayrıca, bazı yasal eşitsizlikler yalnızca fiili eşitsizlikleri giderme amacını taşır (*Belçika dil davası*, 1968, "Hukuki değerlendirme" kısmının 10. paragrafı).

68. Bu nedenle, 14. madde gerekli şekilde farklı fiili durumların objektif olarak değerlendirilmesi üzerine kurulan ve kamu menfaatine dayalı olarak, toplumun menfaatlerinin korunması ve Sözleşme tarafından güvence altına alınan hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesi arasında adil bir denge kuran muamele farklarını yasaklamamaktadır (*G.M.B. ve K.M./İsviçre* (k.k.), 2001; *Zarb Adami/Malta*, 2006, § 73).

69. Mahkeme'ye göre, muamele farkının "objektif ve makul gerekçelerinin bulunmaması" durumunda; diğer deyişle, "meşru bir amaç" izlememesi veya izlenen yöntemler ve gerçekleştirilmek istenen amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunmaması durumunda, bu

muamele farkı ayrımcı niteliklidir (*Molla Sali/Yunanistan* [BD], 2018, § 135; *Fábián/Macaristan* [BD], 2017, § 113; *Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık*, 1985, § 72; *Belçika dil davası*, 1968, "Hukuki değerlendirme" bölümü, § 10). Bu nedenle Mahkeme iki aşamaya ayrılan "orantılılık kriterinden" bahsedecektir. İlk olarak, meşru bir amacın varlığını inceleyecektir (aşağıdaki 1. Bölüm) ve ikinci olarak, muamele farkının dar manadaki orantılılığını kontrol edecektir (aşağıdaki 2. Bölüm).

1. Meşru amaç

70. Bir muamele farkını haklı çıkarmak amacıyla, Devletler ilk olarak söz konusu tedbiri "meşru bir amaca" dayandırmalıdır (*Molla Sali/Yunanistan* [BD], 2018, §135; *Fabris/Fransa* [BD], 2013, §56). Ayrıca, izlenen meşru amaç ve başvuranın iddia ettiği muamele farkı arasında bir "bağlantı" olduğunu kanıtlamak zorundadır. Örneğin Mahkeme, aile birliğinin korunması amacı ve erkek eşin soyadı üzerinden ortak bir soyadı taşınması arasında herhangi bir bağlantı olmadığını tespit etmiştir. Sonuç olarak, evli kadınların eşlerinin soyadını alma yükümlülüklerinin haklı gerekçeye dayanmadığı tespit edilmiştir (*Ünal Tekeli/Türkiye*, 2004, § 66).

71. Mahkeme, 14. maddenin uygulanması bakımından kabul edilebilir olduğu değerlendirilebilecek bazı amaçlar tespit etmiştir.

- Örneğin, dil birliğini geliştiren politikanın etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak (*Belçika dil davası*, 1968);
- tamamlanmış veraset düzenlemelerinin hukuki belirliliği (*Fabris/Fransa* [BD], 2013);
- barışın geri getirilmesi (*Sejdića ve Finci/Bosna Hersek* [BD], 2009, §45);
- milli güvenliğin korunması (*Konstantin Markin/Rusya*[BD], 2012, § 137);
- tamamen eşit fırsatların desteklenmesine dayalı olarak kamu hizmeti sağlanması ve çalışanların diğerlerine ayrımcılık yapılmayacak şekilde hareket etmelerinin zorunlu tutulması (*Eweida ve Diğerleri/Birleşik Krallık* , 2013, § 105);
- ciddi siyasi, ekonomik ve sosyal krizler bağlamında ekonomik dengenin sürdürülmesi ve borcun yeniden yapılandırılması (*Mamatas ve Diğerleri/Yunanistan*, 2016, § 103);
- suç işleyen çocukların rehabilitasyonunun kolaylaştırılması (*Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya* [BD], 2017, § 80);
- cezaevi ortamında kadınların cinsiyet temelli şiddetten, kötü muameleden ve cinsel istismardan korunması (*Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya* [BD], 2017, § 82); veya
- çevrenin korunması (*"Onaylı belediye avcılık derneğinin kurulduğu tarihte varlığı tanınmış olan" toprak sahipleri dernekleri ile söz konusu tarihten sonra kurulan dernekler arasındaki muamele farklılığına ilişkin danışma görüşü*, 2022).

72. Hükümetlerin dayandığı bazı amaçların Mahkeme tarafından meşru olmadığı değerlendirilmiştir. Örneğin, yalnızca davalı Devlette resmi olarak ikamet ettiği kayıtlara geçirilen kişiler bakımından, kilise vergisinden muafiyet hakkını saklı tutan bir tedbir ile ilgili olarak, herhangi bir meşru amaç tespit edilememiştir. Zira indirim yapılması durumu, ikamet etmeyenler ve ikamet edenler kıyaslandığında aynı şekilde ileri sürülemez ve indirim ikamet etmeyenler bakımından uygulandığında bu usul çok daha karmaşık olacaktır (*Darby/İsveç* , 1990, § 33). Aynı şekilde, belirli bir ülkedeki geleneklere, genel varsayımlara veya genel geçer sosyal tutumlara atıf yapılmasının cinsiyet temelinde muamele farkı içi yeterli gerekçe teşkil etmediği değerlendirilmiştir (*Ünal Tekeli/Türkiye*, 2004, § 63; *Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 127).

73. Benzer bir durum, geleneksel aileyi desteklemek ve teşvik etmek amacıyla da ortaya çıkmaktadır. Esasında, Mahkeme daha önceki içtihatlarında bu amacı tek başına meşru veya

takdire değer olarak (*Marckx/Belçika*, 1979, § 40) ve ilke olarak farklı muameleti haklı gerekçelere dayandıran önemli ve meşru bir neden olarak değerlendirdiyse bile (*Karner/Avusturya* , 2003, § 40), bu yaklaşım, Sözleşmeyi günümüz koşullarında yorumlayan daha güncel davalarda bir şekilde değişmiştir. Sonuç olarak Mahkeme, geleneksel anlamda ailenin korunması amacını yalnızca bazı durumlarda "oldukça soyut" (*X ve Diğerleri/Avusturya* [BD], 2013, § 139) ve meşru olarak değerlendirmiştir (*Taddeucci ve Mc Call/İtalya* , 2016, § 93). 2017 tarihli *Bayev ve Diğerleri/Rusya* davasında, Mahkeme, özellikle eşcinsel çiftler arasındaki ilişkinin "aile hayatı" kavramı içerisinde değerlendirilmesi konusunda gitgide artan genel bir eğilim olduğu dikkate alındığında; toplumun temeli olarak aile değerlerinin korunmasının, homoseksüelliğin toplum tarafından kabul edilmesine aykırı olduğunun değerlendirilmesi için herhangi bir neden olmadığı kanısına varmıştır (§ 67).

74. Son olarak, muamele farkının haklı gerekçelere dayandırılması amacıyla Hükümetler tarafından belirtilen amaçların, yalnızca bazı güvencelerin ortaya konulması durumunda meşru olarak değerlendirilebilir ve bu tür güvencelerin tedbirlerin uygulanmasının her aşamasında mevcut olup olmadığını ve etkin olup olmadıklarını incelemek Mahkeme'nin görevidir. Örneğin, çocukların okuldaki eğitim diline yeterli derecede hâkim olmaması nedeniyle geçici olarak ayrı bir sınıfa yerleştirilmesi, tek başına Sözleşme'nin 14. maddesine aykırı değildir. Esas olarak bazı durumlarda, bu tür bir işlem eğitim sisteminin çocukların bazı ihtiyaçlarına göre uyarlanması konusundaki meşru amacı izleyebilir. Ancak, bu tür bir tedbirin orantısız olarak veya münhasıran belirli bir etnik grubun üyelerini etkilemesi durumunda, uygun güvenceler ortaya konmalıdır (*Oršuš ve Diğerleri/Hırvatistan* [BD], 2010, § 157).

2. Orantılılık

75. Mahkeme meşru bir hedef tespit ettikten sonra, muamele farklılığının toplumun çıkarlarının korunması ve bireyin hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi arasında adil bir denge kurulmasını sağlaması gerektiğini belirtmiştir (*Belçika dil davası*, 1968, "Hukuki değerlendirme" kısmının 10. paragrafı). Bu nedenle, Mahkeme izlenen yöntemler ve gerçekleştirilmek istenen amaç arasında makul bir orantılılık ilişki olması gerektiğini ifade eder (*Molla Sali /Yunanistan*[BD], 2018, § 135; *Fabris/Fransa*[BD], 2013, § 56; *Mazurek/Fransa*, 2000, §§ 46 ve 48; *Larkos/Kıbrıs* [BD], 1999, § 29).

76. Mahkemenin rolü benzer durumlardaki farklılıkların ayrımcı muamelenin haklı gerekçelere daynıp dayanmadığı veya ne derece haklı gerekçelere dayandığının değerlendirilmesi konusunda yetkili yerel makamların yerine geçmek değildir; bu nedenle Devletler belirli derecede takdir payından yararlanır. Bu takdir payının kapsamı davanın koşulları, konusu ve geçmişine göre değişiklik gösterir (*MollaSali/Yunanistan* [BD], 2018, § 136; *Stummer/Avusturya* [BD], 2011, § 88; *Burden/Birleşik Krallık* [BD], 2008, § 60; *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, § 61).

77. Mahkeme bir yandan, Devletin takdir payının oldukça geniş olduğu bazı alanları belirtmiştir. Örneğin, Mahkeme toplum ve ihtiyaçları hakkında doğrudan bilgi sahibi olmaları dolayısıyla, yerel makamların ilke olarak uluslararası bir hâkim ile kıyaslandığında, sosyal veya ekonomik gerekçelerle neyin "kamu yararına" olduğuna karar verme konusunda daha fazla yetkilidir; ve Mahkeme açıkça dayanaktan yoksun olmadığı sürece, kanun koyucunun politika seçimlerine genel olarak saygı gösterecektir (*Belliand Arquier-Martinez/İsviçre*,2018,§ 94; *Mamatas ve Diğerleri/Yunanistan*, 2016, §§ 88-89; *Stummer/Avusturya* [BD], 2011, § 89; *Andrejeva /Letonya* [BD], 2009, § 83; *Burden/Birleşik Krallık* [BD],2008, § 60; *Stec ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2006, § 52; *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, § 61). Aynı durum, toplumsal strateji (*Belçika dil davası*, 1968, "Hukuki değerlendirme" bölümü, § 10) ve mülkiyete (*Chabauty/Fransa* [BD], 2012, § 50) ilişkin genel önlemlerle bağlantılı konular bakımından da doğrudur.

78. Mahkeme diğer yandan, bu tür bir takdir payının azaltıldığı bazı ayrımcılık gerekçeleri de tespit etmiştir. Mahkeme esasında, yalnızca veya belirleyici bir ölçüde, bir kişinin etnik kökenine dayanan herhangi bir muamele farkının, çoğulculuk ve farklı kültürlere saygı ilkeleri üzerine inşa

edilmiş modern bir demokratik toplumda objektif olarak haklı gerekçelere dayandırılamayacağına karar vermiştir (*D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 176; *Sejdić ve Finci/Bosna Hersek* [BD], 2009, §§ 43-44). Benzer şekilde, toplumsal cinsiyet veya cinsel yönelim temelli muamele farklılıkları, yalnızca çok büyük önem arz eden sebeplerle haklı gerekçelere dayandırılabilir (*Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık*, 1985, § 78; *Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 127; *Beeler/İsviçre* [BD], 2020, § 96; *Schalk ve Kopf/Avusturya*, 2010, § 97).

79. Sözleşmenin diğer maddelerinde olduğu gibi, Devletin ayrımcılıkla ilgili davalardaki takdir payını tanımlamak için Mahkeme tarafından kullanılan kriterlerden biri, söz konusu mesele hakkında Sözleşmeci Devletler arasındaki fikir birliğinin varlığı ve derecesidir. Sözleşme ilk ve öncelikli olarak insan haklarının korunmasına yönelik bir sistem olduğundan, Mahkeme, Sözleşmeci Devletlerdeki değişen durumları değerlendirmeli ve yakalanması gereken standartlara ilişkin olarak ortaya çıkan fikir birliğine yönelik bir yanıt vermelidir (*Weller /Macaristan*, 2009, § 28; *Stec ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2006, §§ 63-64; *Ünal Tekeli/Türkiye*, 2004, § 54; *Stafford/Birleşik Krallık* [BD], 2002, § 68; *Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, §126).

IV. İspat yükü

A. İlke: İspat yükü ileri sürene aittir (*affirmanti incumbit probatio)*

80. Mahkeme elindeki davaları deliller bakımından incelerken, ispat yükü ileri sürene aittir ilkesini uygulamaktadır. Bu, başvuranın iddiasını ispatlaması gerektiği anlamına gelir.

81. Mahkeme, Sözleşme kapsamında ortaya konulan bütün haklar bakımından, olağan bir standart olarak "makul şüphe ötesinde" delil standardını uygular. Mahkeme önündeki yargılamalarda, delilin kabul edilebilirliği veya değerlendirilmesine ilişkin önceden belirlenmiş bir formüle yönelik usuli engeller bulunmamaktadır. Mahkeme, kendi görüşüne göre, olay ve olgular ve tarafların beyanlarından kaynaklanabilecek çıkarımlar da dâhil olmak üzere, bütün delillerin serbestçe değerlendirilmesiyle ortaya çıkan sonuçları kabul etmektedir. Mahkemenin yerleşik içtihatlarına göre, deliller yeterli derecede güçlü, açık ve tutarlı çıkarımlar ve benzer şekilde aksi ispat edilemeyen karinelerin bir arada bulunmasıyla ortaya çıkabilir. Ayrıca, belirli bir sonuca ulaşabilmek için gerekli olan kanaat seviyesi ve bu bağlamda, ispat yükünün dağıtılması esas olarak olay ve olguların belirliliği, ortaya konulan iddianın mahiyeti ve Sözleşme kapsamındaki söz konusu hak ile bağlantılıdır. Mahkeme ayrıca, Sözleşmeci bir Devletin temel hakları ihlal ettiği yönündeki karara atfettiği ciddiyet bakımından da dikkatli ve özenli davranmaktadır (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005, § 147; *Timishev/Rusya*, 2005, § 39; *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 178; *Muhammad/İspanya*, 2022, § 94).

82. Ayrımcılığa ilişkin davalarda Mahkeme, başvuranın kendisine ayrımcı bir muamelede bulunulduğunu kanıtlaması halinde, bu muamele farkının haklı gerekçelere dayandığını kanıtlamanın Hükümetin görevi olduğunu tespit etmiştir (*Timishev/Rusya*, 2005, § 57).

83. Örneğin *Timishev/Rusya* (2005) davasında, başvuran Çek etnik kökenine sahip olması nedeniyle, bir kontrol noktasından belirli bir bölgeye geçişinin engellendiğini iddia etmiştir. Mahkeme bu durumun Çek kökenli kişilerin hareketlerinin kısıtlanmasına yönelik bir politikanın mevcut olduğuna dair resmi evraklarla da desteklendiğini tespit etmiştir. Devletin, mağdurun söz konusu sırada öne geçme talebinin reddedilmesinin ardından gönüllü olarak oradan ayrıldığı yönündeki görüşünde tutarsızlıklar bulunması sebebiyle, Devletin bu açıklaması ikna edici bulunmamıştır. Bu nedenle Mahkeme, başvuranın etnik kökeni sebebiyle ayrımcılığa maruz kaldığını kabul etmiştir.

B. İstisna: ispat yükünün karşı tarafa geçmesi

84. Mahkeme, ayrıca, Sözleşme'ye ilişkin yargılamaların her durumda "ispat iddia edenin külfetidir" ilkesinin dikkatli bir şekilde uygulanmasına yardımcı olmadığını kabul etmiştir. Örneğin, söz konusu olaylar bir bütün olarak veya büyük oranda yetkililerin özel bilgisi dâhilinde olduğunda, ispat külfetinin tatmin edici ve ikna edici bir açıklama sağlamaları için yetkililerin üzerinde olduğu düşünülebilir (*Salman/Türkiye* [BD], 2000, § 100; *Anguelova/Bulgaristan*, 2002, § 111; *Makuchyan ve Minasyan/Azerbaycan ve Macaristan*, 2020). Mahkeme ayrıca uygulamada başvuranın ayrımcılığa uğradığını ispat etmesinin çok zor olacağı diğer davalarda ispat yükünü kaydırmıştır (*Cînța v. Romanya*, 2020).

85. Ayrımcılık davalarına ilişkin olarak, Mahkeme bazı durumlarda davalı Hükümet'in ayrımcılık yapıldığı iddiasının aksini ispatlaması gerekebileceğini ve eğer ispatlayamazsa Mahkeme'nin buna dayanarak Sözleşme'nin 14. maddesinin ihlal edildiğine karar verebileceğini kabul etmiştir.

86. Ayrımcılık ihtimalini çürütmek için, Devlet başvuranın "karşılaştırıcılarıyla" gerçekten benzer veya karşılaştırılabilir bir durumda olmadığını, ayırt edici davranışın güvence altına alınmış bir gerekçeye dayanmadığını veya davranışta farklılığın gerekçelendirildiğini kanıtlamalıdır (*Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya* [BD], 2017, § 65; *Chassagnou ve Diğerleri/Fransa* [BD], 1999, §§ 91-92; *Timishev/Rusya*, 2005, § 57; *Biao /Danimarka* [BD], 2016, § 114; *D.H. Ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 177).

87. Bu yaklaşım, başlıca olarak başvuranların ayrımcı muameleyi kanıtlamada güçlük çektikleri dolaylı ayrımcılık iddiasına ilişkin davalarda benimsenmiştir. Böyle davalarda, istatistik bilgileri başvuranın ayrımcılık varsayımını güçlendirmesi için başvurana yardım etme konusunda önemli bir rol oynayabilir. Başvuranın ihtilafsız resmi istatistiklere dayanarak belirli bir kuralın -tarafsız bir şekilde oluşturulmasına rağmen- gerçekte diğer bir grupla karşılaştırıldığında bir grubun açıkça yüksek bir yüzdeliğini etkilediğine dair -ilk bakışta- bir göstergenin varlığını gösterebilmesi halinde, davalı Hükümet'in bunun herhangi bir ayrımcılıkla ilgili olmayan nesnel unsurların sonucunda ortaya çıktığını göstermesi gerekir (*Hoogendijk/Hollanda* (k.k.), 2005; *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti,* 2007, § 180; *DiTrizio/İsviçre*, 2016, § 86).

88. Eleştirel inceleme konusunda güvenilir ve dikkate değer olduğu görülen istatistikler, başvuranın ortaya koyması gereken karineden sayılan delilleri teşkil etmesi için yeterlidir. Öte yandan, bu durum dolaylı ayrımcılığın istatistiksel delil olmadan kanıtlanamayacağı anlamına gelmemektedir (*D.H.ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 188). Güvenilir ulusal veya uluslararası raporlar da bu amaçla kullanılabilir (*Memedova ve Diğerleri/Kuzey Makedonya*, 2023, §§ 91-94).

89. Başvuranın aile içi şiddetin başlıca olarak kadınları etkilediğini ve ayrıca yetkililerin eylemlerinin, aile içi şiddet konusunun ele alınmasında basit bir ihmal veya gecikme olmaktan ziyade bu türden şiddetin defaatle onaylanması anlamına geldiğini ve bir kadın olarak kendisine karşı ayrımcı bir yaklaşımı yansıttığını ortaya koyması gerektiği aile içi şiddet davalarında spesifik birtakım koşulların ispatlanması gerekmektedir (*Eremia/Moldova Cumhuriyeti*, 2013, § 89). Örneğin *Talpis/İtalya* (2017) davasında Mahkeme, kadınlara yönelik şiddet, bunun nedenleri ve sonuçlarına ilişkin Ulusal İstatistik Kurumu Özel Raportörünün vardığı sonuçlar aracılığıyla başvuranın ilk bakışta ayrımcılığın mevcut olduğunu ortaya koyduğunu değerlendirmiştir. *Opuz/Türkiye* (2009) davasında ise aile içi şiddet mağdurlarının ağırlıklı olarak kadınlar olduğunu gösteren herhangi bir istatistik Mahkemeye sunulmamıştır; nitekim Uluslararası Af Örgütünün de buna yönelik güvenilir herhangi bir verinin olmadığını belirttiği kaydedilmiştir. Mahkeme daha ziyade, saygın bir uluslararası sivil toplum kuruluşu olan Uluslararası Af Örgütünün ve BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesinin kadına yönelik şiddetin Türkiye'de önemli bir sorun teşkil ettiğine dair değerlendirmesini kabul etmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan *Y ve Diğerleri/Bulgaristan* (2022) davasında Mahkeme, yerel makamların aile içi şiddet davalarına genel olarak kayıtsız kaldığına işaret edecek somut herhangi bir delilin

sunulmadığını belirtmiştir. Kolluk kuvvetlerinin aile içi şiddet vakalarını ele alma biçimine ilişkin kapsamlı istatistiklerin Bulgar makamlarınca toplanmadığı ve tutulmadığı tespit edilmiş ve bu alandaki birtakım uluslararası aktörler tarafından da ciddi bir ihmal olarak eleştirilmiştir. Mahkeme, kapsamlı istatistiklerin yokluğunda başvuranların örneğin uzman raporları gibi diğer karineden sayılan deliller ile iddialarının doğruluğunu kanıtlama imkânına sahip olduklarını belirtmiştir. Mahkeme, başvuranların sunduğu üç uluslararası raporda Bulgar makamlarının kadınlara karşı her türlü ayrımcılıkla mücadele etmeye teşvik edildiğini fakat bu raporlarda polis veya diğer yetkililerin mütemadiyen aile içi şiddet vakalarını önemsiz olarak lanse ettiklerinin veya bu vakaları ele alma konusunda isteksiz olduklarının dile getirilmediğini ve bu hususta somut alan verileri alıntılanmadığını belirtmiştir. İlaveten Mahkeme, spesifik olarak mağdurun davasını ele alan Devlet yetkililerinin kadın karşıtı bir önyargıya sahip olduklarını veya Bulgaristan'da kadınların aile içi şiddetten korunmasına ilişkin mevcut yasal çerçevenin sorunlu olduğunu tespit etmemiş ve davada 14. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Buna karşın *A.E. /Bulgaristan* (2023) davasında Mahkeme, başta Bulgaristan'da kadına yönelik şiddete ilişkin istatistikler olmak üzere başvuran tarafından sunulan, yerel sivil toplum kuruluşları tarafından raporlanan ve 2019 ve 2020 yıllarında aile içi şiddetten şikâyetçi olan kadın sayısına ilişkin olarak İç İşleri Bakanlığı tarafından sağlanan 2017 BM cinsiyet eşitliği ve rakamların ölçümü aracında yer alan delillerin ilk bakışta kadınlara karşı ayrımcılığın söz konusu olduğunu düşündürmek için yeterli olduğuna kanaat getirmiştir. Mahkeme ayrıca, yetkililerin kadına yönelik aile içi şiddet eylemlerine yanıtından kaynaklı olarak Sözleşme ihlali tespit ettiği Bulgaristan aleyhine üçüncü bir davayı da dikkate almıştır (§§ 118-19). Mahkeme, Bulgaristan'daki sorunun düzeyi ve yetkililerin kadına yönelik aile içi şiddetin etkilerine bilhassa dikkat etme ve buna uygun hareket etme konusundaki yükümlülüğü göz önünde bulundurulduğunda, yetkililerin kapsamlı resmi istatistikler tutmamış olmasının sadece bir ihmal olarak açıklanabilmesinin mümkün olmadığını değerlendirmiştir (§ 120). Mahkeme, aile içi şiddetten korunmaya ilişkin mevzuat hükümlerinin ilgili makamlar tarafından kaleme alınma ve yorumlanma biçiminin, aile içi şiddet mağduru olan bazı kadınların resmi kovuşturma ve dolayısıyla etkin koruma imkânından mahrum bırakılmasını kaçınılmaz kıldığını gözlemleyerek, 3. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir (§ 120).

90. Şiddet yoluyla ayrımcılık yapıldığı iddiasına ilişkin davalarda Mahkeme, yetkililerin bir şiddet eyleminin ayrımcı bir güdüye dayandığı iddiasına ilişkin etkili bir soruşturma yürütmemelerinin tek başına, Sözleşme'nin 2. maddesinin esas yönü veya 3. maddesi ile birlikte ele alındığında 14. maddesinin ihlal edildiği iddiası açısından ispat yükünü Hükümete geçirmemesi gerektiğini açıklığa kavuşturmuştur (bk. aynı karar). Mahkeme, aksinin kabulü halinde bunun, davalı Hükümetten ilgili kişinin belirli bir öznel yaklaşımının olmadığını ispatlamasını beklemek anlamına geleceğini belirtmiştir (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005, § 157; *Bekos ve Koutropoulos/Yunanistan*, 2005, § 65). *Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD] (2005) davası, iki Roman firarinin yakalanma girişimi sırasında askeri inzibat tarafından vurulmasına ilişkindir. Sonuç olarak Mahkeme, firarilerin ölümünde ırkçı yaklaşımların bir rolü olduğunun ispatlanmadığına kanaat getirmiştir (ayrıca bk. *Adam/Slovakya*, 2016). Fakat Mahkeme 2. maddenin usul yönüle birlikte ele alındığında 14. maddenin ihlaline ilişkin olarak, yetkililerin ayrımcılığın olaylarda bir rol oynamış olma ihtimalini soruşturmak üzere tüm olası adımları atma görevlerini yerine getirmedikleri sonucuna varmıştır.

91. *Makuchyan ve Minasyan/Azerbaycan ve Macaristan* (2020) davasında, bir Ermeni askerini öldürmekten mahkûm edilen kişinin terfi etmesi, herhangi bir yasal temel olmaksızın kendisine çeşitli ödenekler verilmesi, Azerbaycanlı bazı üst düzey yetkililer tarafından kahraman olarak onurlandırılması ve Başkanın internet sitesinde kendisine özel bir sayfa açılması gibi davanın kendine özgü koşulları ışığında Mahkeme, başvuranların söz konusu tedbirlerin mağdurların etnik kökenine dayandığı konusunda ilk bakışta ikna edici bir şekilde güçlü, açık ve tutarlı çıkarımlar ortaya koydukları görüşüne varmıştır. Başvuranlar açısından bu tür önyargıları makul şüphenin ötesinde ispatlanmasının zorluğu dikkate alındığında; Mahkeme somut davanın koşullarında, ispat yükünü karşı tarafa geçirmiş; böylece ileri sürülebilir ayrımcılık iddialarının aksini ispatlama yükü

Azerbaycan'a ait olmuştur. Azerbaycan ise bu iddiaların aksini ispatlayamamıştır.

92. Mahkeme *Basu/Almanya* (2022) davasında, bir kişinin polis tarafından kimlik kontrolüne tabi tutulmasının ırksal özelliklere dayalı olabileceğine ilişkin savunulabilir bir iddia mevcutsa ve bu tür eylemler 8. maddenin kapsamına giriyorsa, yetkililerin ırkçı tavırlar ile bir Devlet görevlisinin eylemi arasındaki olası bağlantının varlığını soruşturma görevinin, 8. madde ile bağlantılı olarak incelendiğinde 14. madde kapsamındaki sorumlulukları arasında zımnen yer aldığının değerlendirilmesi gerektiği kanaatine varmıştır (*Muhammad/İspanya*, 2022, 68, *Basu/Almanya*, 2022, § 35). Mahkeme, bir tren garında gerçekleştirilen kimlik kontrolü sırasında ırksal profilleme yapıldığı iddialarına ilişkin *Wa Baile/İsviçre* (2024) davasında, yerel mahkemelerin (ceza ve idare mahkemeleri) kimlik kontrolünün ardında ayrımcı amaçların mevcut olup olmadığını tespit etmemesi nedeniyle (§§ 93-103) 8. madde ile birlikte ele alındığında 14. maddede öngörülen usul yükümlülüklerinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme ayrıca, yeterli hukuki ve idari güvencelerin bulunmamasının ayrımcı kontrollerin gerçekleştirilmesi riskini doğurduğunu vurgulayarak (§ 130), davanın koşulları içerisinde Hükümetin söz konusu kimlik kontrolü sırasında ayrımcı muamelede bulunulduğu karinesini çürütemediği sonucuna varmış (§§ 131-135) ve dolayısıyla 8. madde ile birlikte ele alındığında 14. maddenin esas yönünden de ihlal edildiğini tespit etmiştir. *Memedova ve Diğerleri/Kuzey Makedonya* (2023) davası, sığınmacı olmaları muhtemel olup ülkeden ayrılmak isteyen örgütlü vatandaş grupları açısından sınır kontrollerinin sıkılaştırılmasına yönelik İçişleri Bakanlığı talimatı uyarınca sınır muhafızlarının Romanları etnik profillemeye tabi tutmaları ve ülkeden ayrılma hakkından mahrum bırakmalarına ilişkindir. Mahkeme meseleye ilişkin birtakım ulusal ve uluslararası raporlara dayanarak, iç talimatlarda herhangi bir ayrımcı ifade olmamasına rağmen söz konusu talimatların sınır görevlileri tarafından uygulanma biçiminin orantısız sayıda Romanın yurt dışına seyahat etmesinin engellenmesi sonucunu doğurduğuna kanaat getirmiştir. Ortaya çıkan muamele farklılığının herhangi bir nesnel ve makul gerekçesinin bulunmadığına ve dolayısıyla Sözleşme'ye Ek 4 No'lu Protokol'ün 2. maddesi (seyahat özgürlüğü) ile birlikte ele alındığında Sözleşme'nin 14. maddesine aykırı olduğuna karar verilmiştir.

93. Mahkeme bu kuralı ayrıca sendika karşıtı ayrımcılık iddiası bağlamında da uygulamıştır. Başvuranların ilk bakışta ayrımcılığa maruz kaldıklarını ortaya koyduğunu tespit eden Mahkeme, ispat yükünün davalıya geçirilmesi gerektiğini ve ilgili deliller üzerinde genellikle kontrol sahibi olan işverenin başvuranların işten çıkarılmalarının meşru gerekçelere dayandığını ortaya koymakla yükümlü olduğunu tespit etmiştir (*Hoppen ve AB Amber Grid çalışanları sendikası/Litvanya*, 2023, § 230).

94. Diğer ayrımcılık davalarında, güvence altına alınan aynı kategoride yer alan diğerlerinin uygulama ve inançları yeterli delil teşkil edebilir. *Oršuš ve Diğerleri/Hırvatistan* [BD] (2010) davasında, Roman çocukların Hırvatçayı iyi bilmedikleri iddiası nedeniyle yalnızca Romanların bulunduğu sınıflara yerleştirilmelerine ilişkin olarak, *D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD] davasından (2007) farklı olarak, istatistikler tek başına ayrımcılık yapıldığına ilişkin bir öngörüye neden olmamıştır. Öte yandan, çocukları yeterli dil becerileri olmadığı gerekçesiyle farklı sınıflara yerleştirme tedbirinin yalnızca Roman çocuklara uygulanmış olması, farklı muamele yapıldığı öngörüsüne yol açmıştır.

V. Gerekçeye göre Ayrımcılık

95. Sözleşme'nin 14 maddesi, bir grubu diğerinden ayırt edilebilir yapan belirlenebilen, tarafsız ve kişisel bir özelliğe veya "statüye" dayananlar dışında tüm farklı muameleleri yasaklamamaktadır (*Molla Sali/Yunanistan* [BD], 2018, § 134; *Fábián/Macaristan* [BD], 2017, § 113; *Kiyutin/Rusya*,

2011, § 56).

96. Sözleşme'nin 14 maddesi "aşağıdaki gibi gerekçeler" (Fransızca "*notamment*") ifadeleriyle gösterildiği üzere ayrımcılığa karşı korunan açık uçlu bir gerekçe listesi sağlamakta ve "herhangi bir diğer statü" (Fransızca "*touteautresituation*") ifadesini listeye dâhil etmektedir (*Clift/Birleşik Krallık*, 2010, § 55; *Engel ve Diğerleri/Hollanda*, 1976, § 72; *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, § 70). Ayrıca, Mahkeme, "diğer statüleri" ifadesini geniş bir şekilde ve günümüz koşullarının ışığında yorumlayarak güvence altına alınan gerekçelerin kapsamını genişleten zengin bir içtihat grubu geliştirmiştir.

97. Bu kapsamda, Mahkeme, 14. maddede ayrımcılığın yasaklanmasının her bir bireysel davada söz konusu maddede sıralanan kriterlerle bağlantılı olarak başvuranın kişisel durumunun olduğu şekliyle dikkate alınması halinde anlamlı olacağına vurguda bulunmuştur. Aksi halde, örneğin belirli bir vatandaşlık elde ederek söz konusu faktörlerin birini değiştirmek suretiyle ayrımcılıktan kaçınabileceğini göz önüne alarak mağdurun iddialarını reddetmek 14. maddenin esasına aykırı olacaktır (*Andrejeva/Letonya* [BD], 2009, § 91).

A. Cinsiyet

98. Cinsiyete dayalı ayrımcılık konusunda, Mahkeme, cinsiyet eşitliğinin bugün Avrupa Konseyine üye Devletlerde büyük bir hedef olduğunu (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 127) ve ilke olarak, söz konusu ayrımcılığın Sözleşme'ye uygun olarak görülebilmesi için "oldukça ağır nedenlerin" ortaya konulması gerektiğini tekrar tekrar belirtmiştir (*Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık*, 1985, § 78; *Burghartz/İsviçre*, 1994, § 27; *Schuler-Zgraggen/İsviçre*, 1993, § 67; *Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 127; *J.D. and A./Birleşik Krallık*, 2019, § 89; *Beeler/İsviçre* [BD], 2022, § 95).

99. Mahkeme, belirli bir ülkede geleneklere yapılan atıfların, genel çıkarımların ve yaygın sosyal tutumların cinsiyete dayalı farklı muamele için yeterli gerekçeyi oluşturmadığına hükmetmiştir (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 127). Örneğin, Devletler, aile içinde erkeğin ilkel ve kadının ikincil rolünden kaynaklanan gelenekleri dayatmaktan kaçınmışlardır (*Ünal Tekeli/Türkiye*, 2004, § 63; *Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 127; *Beeler/İsviçre* [BD], 2022, § 110). Toplumdaki cinsiyet rollerinin geleneksel dağılımına atıfta bulunmak, örneğin, erkeğin doğum izni hakkından faydalandırılmamasını gerekçelendirememiştir. Kadınların çocuk bakıcısı olarak ve erkeklerin öncelikli olarak evi geçindiren kişi olarak görülmesi gibi cinsiyet stereotiplerinin kendi içlerinde, ırk, etnik köken, renk veya cinsel tercihe dayalı benzer stereotiplerden daha farklı olmayarak, farklı muamele gösterilmesi için yeterli gerekçe teşkil ettikleri düşünülemez (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012, § 143). Mahkeme *Beeler/İsviçre* [BD] (2022) davasında, dul ve yetim aylığına erişim bakımından kadınlar ve erkekler arasında bir fark tesis eden iç mevzuatın, kadınların toplumdaki mahiyeti ve rolüne ilişkin önyargı ve basmakalıp fikirlere devamlılık sağladığını ve hem kadınların kariyeri hem de erkeklerin aile hayatı açısından dezavantajlı olduğunu değerlendirmiştir.

100. Mahkeme, farklı alanlarda cinsiyete dayalı farklı muamelenin 14. maddeyi ihlal ettiğine hükmetmiştir. Söz konusu alanların bazıları aşağıdaki gibidir:

- Evlilikte eşitlik (*Ünal Tekeli/Türkiye*, 2004; *Burghartz/İsviçre*, 1994; *Nurcan Bayraktar/Türkiye**, 2023);
- İşe erişim (*Emel Boyraz/Türkiye*, 2014);
- Emeklilik yaşı (*Moraru ve Marin/Romanya*, 2022; *Pająk ve Diğerleri/Polonya*, 2023);
- Doğum izni ve ödemeleri (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012); *Gruba ve Diğerleri/Rusya*, 2021);

- Dul ve yetim aylığı (*Willis/Birleşik Krallık*, 2002); *Beeler/İsviçre* [BD], 2022;
- Vatandaşlık yükümlülükleri (*Zarb Adami/Malta*, 2006; *KarlheinzSchmidt/Almanya*, 1994);
- Aile birleşimi (*Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık*, 1985);
- Çocukların soyadları (*Cusan ve Fazzo/İtalya*, 2014); *León Madrid/İspanya*, 2021; veya
- Aile içi şiddet (*Opuz/Türkiye*, 2009; *Volodina/Rusya*, 2019; *Tkhelidze/Gürcistan*, 2021; *A.E./Bulgaristan*, 2023).

101. *CarvalhoPinto de SousaMorais/Portekiz* davasında (2017) Mahkeme, söz konusu meselenin yerel mahkemelerin elli yaşında iki çocuk annesi bir kadın için cinselliğin daha genç biri için olduğu kadar önemli olmadığı çıkarımında bulunmaları olduğuna hükmetmiştir. Bu çıkarım, kadın cinselliğinin temel olarak çocuk doğurma amacıyla bağlantılı olduğuna dair geleneksel fikri yansıtmış ve bu nedenle kadının kendini gerçekleştirme konusunda kadın cinselliğinin fiziksel ve psikolojik yönünü göz ardı etmiştir.

102. Genel olarak, 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile birlikte 14. maddenin kapsamında, Mahkeme, "açıkça makul dayanaktan yoksunluk" testini yalnızca tarihi bir eşitsizliği gidermek için alınmış bir geçiş tedbirinden kaynaklanan farklı muamele iddiasının söz konusu olduğu koşullara uygulamıştır (*Stec ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2006, §§ 61-66; *Runkee ve White /Birleşik Krallık*, 2007, §§ 40-41; *British Gurkha Welfare Society ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2016, § 81). Örneğin, Mahkeme, Devlet'in emeklilik planında erkek ve kadınlara yapılan muamelede farklılığın iki cinsiyet arasındaki olgusal eşitsizlikleri düzeltmeyi hedefleyen pozitif tedbirlerin bir şekli olduğundan dolayı kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir (*Stec ve Diğerleri/ Birleşik Krallık* [BD], 2006, § 61; *Andrle/Çek Cumhuriyeti*, 2011, § 60). Aynı şekilde, *Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya* [BD] kararında (2017), kadın mahkûmların ömür boyu hapis cezasından muaf tutulmasına ilişkin olarak, Mahkeme, kadınların hamilelik döneminde ve annelik konusunda korunma ihtiyacının yanında cezaevi ortamında cinsiyete dayalı şiddet, istismar ve cinsel tacize karşı korunmasına önem vermiştir (§ 82). Mahkeme, ayrıca, *AlexandruEnache/Romanya* davasında (2017) küçük çocuğu olan annelerin hapis cezalarının ertelenmesine izin veren ancak aynı izni babalara tanımayan ulusal mevzuatın, çocuğun hayatındaki ilk yılı sırasında anne ve çocuğu arasındaki özel bağ dikkate alındığından gerekçelendirildiğine hükmetmiştir.

103. Mülkiyet kapsamındaki geçici tedbirlerin dışında ve iddia edilen ayrımcılık cinsiyete dayalı olduğunda, "oldukça ağır nedenler" başvuranlar hakkında alınan söz konusu tedbiri gerekçelendirmelidir. Nitelikli aile içi şiddet mağdurlarını korumayı amaçlayan bir "sığınmacı planı" kapsamında barındırılan başvuran hakkındaki *J.D. ve A./Birleşik Krallık* davasında (2019), Mahkeme, konut yardımının azaltılmasının (kendi güvenliği için evde kalmasını sağlamaya yönelik) söz konusu planın amacına aykırı olduğunu ve meşru bir nedene diğerine göre öncelik verilmesini gerekçelendirecek herhangi bir ağır neden öne sürülmediğine hükmetmiştir.

104. Mahkeme ilk kez *Jurčić/Hırvatistan* (2021) davasında, bir kadına hamileliği dolayısıyla ayrımcılıkta bulunulduğuna hükmetmiştir. In vitro fertilizasyon (IVF) işleminden on gün sonra işe başlayan başvuran akabinde hamilelikle bağlantılı komplikasyonlar nedeniyle hastalık izni almıştır. Başvuranın sigorta başvurusu yeniden incelenmiş ve reddedilmiştir; zira ilgili makamlar başvuranın istihdamının gerçek olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Mahkeme, hamilelik temelinde ancak kadınlara farklı muamelenin söz konusu olabileceğinden, bu türden bir muamele farklılığının, haklı bir gerekçeye dayanmadığı takdirde cinsiyet temelinde doğrudan ayrımcılık anlamına geldiğine karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, iç hukukta işverenin hamile bir kadını bu durumundan ötürü işe almayı reddetmesine izin verilmemesine rağmen, hamilelik süresi içerisinde girdikleri işin gerçekliğine ilişkin bir incelemeye sıklıkla tabi tutulan hamile kadınları hedef alan bir iç hukuk uygulamasının mevcut olduğunu saptamıştır. Mahkeme, yerel makamların başvuranın davasını karara bağlarken, başvuranın IVF işlemi nedeniyle istihdam edilmeye tıbben elverişli olmadığı sonucuna varmakla ve dolayısıyla, başvuranın hamileliği teyit edilene kadar işe girmekten imtina etmiş olması gerektiğini

ima etmekle yetindiğini kaydetmiştir. Mahkeme bunun hem iç hukuka hem de uluslararası hukuka doğrudan aykırı olduğunu ve başvuranı gelecekteki olası hamileliğinden dolayı iş aramaktan caydırmaktan farksız olduğunu belirtmiştir. Son olarak Mahkeme, yerel makamların vardığı - kadınların hamilelik sırasında veya yalnızca hamile olma ihtimalleri bile söz konusu olduğunda çalışmamaları veya iş aramamaları gerektiğine zımnen işaret eden- sonucun, cinsiyet rolü kalıp yargısı emareleri taşıdığı konusundaki endişesini de ifade etmiştir. Buna karşın Mahkeme *Napotnik/Romanya* (2020) davasında, başvuranın hamileliği dolayısıyla diplomatik yurtdışı görevinin erken sonlandırılmasının diplomatik misyonun işleyiş kapasitesinin sağlanması ve sürdürülmesi ve nihayetinde başkalarının haklarının korunması için gerekli olduğuna karar vermiştir. Yerel makamlar başvuranın ayrımcılığa maruz kalmamasını sağlamak için muamele farklılığını haklı kılan ilgili ve yeterli gerekçeler sunmuştur.

105. Mahkeme *Nurcan Bayraktar/Türkiye** (2023) davasında, bir kadının hamile olmadığını ispat etmek üzere tıbbi muaeyeneden geçmeksizin, boşanmış olup yeniden evlenmek isteyen kadınlar için öngörülen 300 günlük iddet süresinden muaf tutulma talebinin reddedilmesinin 12. maddeyle birlikte ele alındığında 14. maddeye aykırı olarak cinsiyet temelinde ayrımcılık teşkil ettiğine karar vermiştir. Mahkeme, nesebin belirlenmesinin söz konusu iddet süresinin boşanmış kadınlar hakkında uygulanmasının izlenen meşru bir hedef olduğu varsayıldığında dahi bunun anlamsız ve etkisiz olduğuna karar vermiş ve yerel mahkemelerin dayandığı kadınların potansiyel annelik rolü ve doğurganlık özellikleri nedeniyle topluma karşı bir görevi olduğu yönündeki cinsiyet kalıp yargılarını not etmiştir.

106. Mahkeme, emeklilik şartları erkekler için belirlenen şartlardan farklı olan kadın devlet memurlarının durumuna ilişkin olan *Moraru ve Marin/Romanya* (2022) davasında, kadınlara emeklilik yaşını geçtikten sonra (ve erkekler için belirlenen emeklilik yaşına gelinceye dek) çalışmaya devam etme seçeneğinin sunulmamasının, olayın koşulları dâhilinde nesnel olarak gerekçelendirilmeyen ve gerekli olmayan cinsiyete dayalı ayrımcılık teşkil ettiğine karar vermiştir (§ 123).

107. Mahkeme *Pająk ve Diğerleri/Polonya* (2023) davasında, hâkimlik görevinin erken sonlandırılması bakımından erkekler ve kadınlar arasında yeni tesis edilen yaş farkın cinsiyet temelinde ayrımcılık teşkil ettiği sonucuna varmıştır (§§ 260-63).

108. Mahkeme, ayrıca, Sözleşme'nin 14. maddesi ile birlikte ele alındığında 2. ve 3. maddeleri uyarınca aile içi şiddete ilişkin birçok davayı ele almıştır. Mahkeme, aile içi şiddetin cinsiyete dayalı şiddetin bir çeşidi ve dolayısıyla kadına yönelik ayrımcılığın bir çeşidi olduğu görüşündedir (*Opuz/Türkiye*, 2009, §§ 184-191; *Halime Kılıç/Türkiye*, 2016, § 113; *M.G./Türkiye*, 2016, § 115; *Tkhelidze/Gürcistan*, 2021). Bu kapsamda, Devlet'in aile içi şiddete karşı kadını koruyamaması, kanun önünde eşit korunma haklarının ihlaline yol açabilir ve bunun için, şiddete karşı kadının korunamaması kasıtlı olmak zorunda değildir (*Talpis/İtalya*, 2017, § 141; *Opuz/Türkiye*, 2009, § 191; *Eremia/Moldova Cumhuriyeti*, 2013, § 85; *T.M. ve C.M. /Moldova Cumhuriyeti*, 2014, § 57).

109. Bu tür davalarda başvuranın ayrımcılığa dair ilk bakışta haklı görülen bir iddiayı ileri sürmesi için Mahkemeye uygun ve yeterli unsurlar sunması yeterlidir; bu durumda cinsiyetle bağlantılı dezavantajın giderilmesi için hangi telafi tedbirlerinin alındığını gösterme konusunda ispat yükü davalı Devlete geçecektir. Uygun delillerin, makamlar veya akademik kuruluşlara ait istatistik verilerinden veya sivil toplum kuruluşları ile uluslararası gözlemcilere ait raporlardan edinilmesi mümkündür. Bu deliller (i) aile içi şiddetin başlıca olarak kadınları etkilediğini ve (ii) makamların genel tavrının bu türden şiddet için elverişli bir ortam oluşturduğunu ortaya koyması gerekmektedir.

110. Yerel makamların başvuranı ve kızlarını aile için şiddetten korumak için yeterli tedbir almamalarına ilişkin *Eremia/Moldova Cumhuriyeti* (2013) davasında, Mahkeme, yetkililerin at(ma)dıkları adımların birinci başvurana karşı eşi tarafından uygulanan şiddeti ele almakta basit bir başarısızlık veya gecikme teşkil etmediğini, ancak söz konusu şiddete devamlı göz yumulmasına

neden olduğunu ve birinci başvurana karşı bir kadın olarak ayrımcı bir tutum teşkil ettiğine karar vermiştir (§ 89; bk ayrıca *Mudric/Moldova Cumhuriyeti*, 2013, § 63).

111. *Volodina/Rusya*davasında (2019), Mahkeme, ayrı bir suç olarak veya diğer suçları ağırlaştırıcı bir unsur olarak aile içi şiddeti tanımlamayan ve kovuşturma başlatılması için yaraların ağırlığı hususunda alt sınırı belirlemeyen Rus hukukunun, aile içi şiddetin her türünü cezalandıran ve mağdurlara yeterli güvenceleri sağlayan etkili bir sistem kurmaya ilişkin Devlet'in pozitif yükümlülüğünün gerekliliğini yerine getirmediğine hükmetmiştir. Aile içi şiddeti tanımlayan ve aile içi şiddeti sistematik bir seviyede ele alan bir mevzuatın olmayışı, yetkililerin Rusya'daki aile içi şiddet sorununun ve kadınlar üzerindeki ayrımcılığa neden olan etkisinin ciddiyetini ve kapsamını kabul etme konusundaki isteksizliğine işaret etmektedir. Aile içi şiddete neden olan bir ortama yıllarca tolerans göstererek, Rus yetkililer, kadınların kötü muamele görme veya fiziksel bütünlüklerine karşı saldırı korkusu olmadan yaşamalarını ve kanun önünde eşit korumadan faydalanmalarını sağlayacak temel bir cinsiyet eşitliği için gerekli koşulları oluşturamamışlardır. Mahkeme *Tunikova ve Diğerleri/Rusya* (2021) davasında, söz konusu tespitleri yinelemiş ve davalı Hükümetin Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerine hızlı bir şekilde riayet etmek üzere ayrıntılı genel tedbirler alması gerektiğini belirtmiştir.

112. Başvuranın kocasının oğullarını öldürmesiyle sonuçlanan bir dizi aile içi şiddet olaylarına maruz kaldığı *Talpis/İtalya* (2017) davasında Mahkeme, başvuranın ilk olarak aile içi şiddetin başlıca olarak kadınları etkilediğini ve çok sayıda kadının partnerleri veya eski partnerleri tarafından öldürdüğünü ve ikinci olarak İtalya'da aile içi şiddete yönelik sosyokültürel hoşgörü tavırlarının devam ettiğini ortaya koyan bazı mercilerin vardığı sonuçlar aracılığıyla karineden sayılan deliller ileri sürdüğünü değerlendirmiştir. Başvuran ayrıca kendi davasında makamların uzun süre eylemsiz kaldığını ortaya koymuştur. Daha yakın tarihli *Landi/İtalya* (2022) davasında Mahkeme, 2017 yılında Talpis'in kabulünden itibaren İtalyan Devletinin İstanbul Sözleşmesi'ni uygulama amacıyla çok sayıda adım attığını ve böylelikle kadına yönelik şiddeti önleme ve bununla mücadele etme konusunda samimi bir siyasi irade ortaya koyduğunu kaydetmiştir. Bu değiştirilmiş hukuki çerçevede başvuran adalet sisteminin aile içi şiddetin kadın mağdurlarına etkili koruma sağlanmasını engelleyecek şekilde yaygın ve sürekli bir eylemsizlik içerisinde olduğuna veya kendi davasında hayata geçirilen tedbir ve uygulamaların ayrımcı mahiyette olduğuna dair karine sayılan deliller toplayamamıştır.

113. *Tkhelidze/Gürcistan* (2021) davasında, başvuranın kızı partneri tarafından istismar edilmiş ve nihayetinde öldürülmüştür. Sistemsel eksiklikler ve cinsiyet temelli ayrımcılık bağlamında ve aile içi şiddetin başlıca olarak kadınları etkilediğine işaret eden (mağdurların yaklaşık %87'si) ilgili istatistik verilerine ve birtakım yetkili uluslararası izleme mercilerinin yanı sıra Gürcistan Kamu Denetçiliği tarafından kadına yönelik şiddetin nedenlerinin ayrımcı cinsiyet kalıp yargılarla ve ataerkil tavırlarla bağlantılı olduğunun bildirilmesine dayalı olarak Mahkeme, yerel makamların başvuranın davasında korumaya yönelik önleyici tedbirler almadığını ve polisin eylemsizliğini soruşturmadığını tespit etmiştir (ayrıca bk. *A ve B/Gürcistan*, 2022).

114. *A.E./Bulgaristan* (2023) davasında, ilgili zamanda reşit olmayan başvuran, partneri tarafından işlenen aile içi şiddet eylemlerinin mağduruydu. Başvuran tarafından sunulan ve Bulgaristan'da daha önceden açılmış aile içi şiddet davalarıyla birlikte Bulgaristan'da aile içi şiddetin ağırlıklı olarak kadınları etkilediğini ortaya koyan istatistik delillere (§§ 118-19) dayalı olarak Mahkeme, yetkililerin aile içi şiddet mağdurlarının korunmasına ve faillerin cezalandırılmasına yönelik hangi spesifik politikaları izlediklerini ve bunların hangi sonuçları doğurduğunu ortaya koymadıklarını (§ 120) ve başvuranın Bulgaristan'da aile içi şiddetle bağlantılı konutlarda genel kurumsal bir pasifliğin var olduğuna yönelik ilk bakışta haklı görülen iddiasının aksini ispatlayadıklarını değerlendirmiştir.

B. Irk ve renk

115. Etnik köken ve ırk, birbiriyle ilgili ve örtüşen kavramlardır (*Sejdić ve Finci /Bosna Hersek*[BD], 2009, § 43; *Timishev/Rusya,* 2005, § 56). Irk kavramı, insanların cilt rengi ve yüz özellikleri gibi morfolojik özelliklere dayanarak biyolojik olarak alt türlere ayrılmaları fikrine dayanmaktadır. Öte yandan, etnik köken, sosyal grupların özellikle aynı uyruk, kabile ilişkisi, din, ortak dil veya kültürel ve geleneksel temel veya alt yapı ile tanımlanması fikrinden kaynaklanmaktadır (*Sejdić ve Finci/Bosna-Hersek*[BD], 2009, § 43; *Timishev/Rusya*, 2005, § 55).

116. Bir kişinin gerçek veya algılanan etnik kökenine dayanarak yapılan ayrımcılık, ırk ayrımcılığının bir şeklidir (*Sejdić ve Finci/Bosna-Hersek*[BD], 2009, § 43; *Timishev/Rusya*, 2005, § 55). Irkçı şiddet olarak ırk ayrımcılığı özellikle korkunçtur ve tehlikeli sonuçları dikkate alındığında, yetkililerin özel dikkatini ve güçlü tepkisini gerektirmektedir. Bu nedenle, yetkililer çeşitliliğin bir tehdit olarak değil aksine zenginlik kaynağı olarak görüldüğü demokratik bir toplum öngörüsünü güçlendirerek ırkçılıkla savaşmak için mevcut tüm imkânları kullanmalıdır (*Sejdić ve Finci/Bosna-Hersek*[BD], 2009, § 43; *Nachova ve Diğerleri*[BD], 2005, § 145; *Timishev/Rusya*, 2005, § 56; *Soare ve Diğerleri/Romanya*, 2011, § 201; *Stoica/Romanya,* 2008, § 117).

117. Bu kapsamda, muamelede farklılığın ırka veya etnik kökene dayandığı yerlerde objektif ve makul gerekçelendirme kavramı mümkün olduğunca katı bir şekilde yorumlanmalıdır (*D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 196; *Sejdić ve Finci/Bosna-Hersek* [BD], 2009, § 44). Özellikle veya kesin bir düzeyde kişinin etnik kökenine dayalı olarak yapılan hiçbir ayrımcılık çoğulculuk ve farklı kültürlere saygı ilkeleri üzerinde kurulan çağdaş demokratik toplumlarda objektif bir şekilde gerekçelendirilemez (*D.H. Ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 176; *Sejdić ve Finci/Bosna-Hersek* [BD], 2009, § 44; *Timishev/Rusya*, 2005,§ 58).

118. Mahkeme, polis tarafından (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005; *B.S./İspanya*, 2012; *Stoica/Romanya*, 2008; *Bekos ve Koutropoulos/Yunanistan,* 2005; *Turan Cakir/Belçika,* 2009; *Adzhigitova ve Diğerleri/Rusya*, 2021) veya özel şahıslar tarafından işlenen ırkçı şiddet suçlarına ilişkin birçok dava ele almıştır (*Abdu /Bulgaristan*, 2014; *Moldovan ve Diğerleri/Romanya* (no.2), 2005; *Šečić/Hırvatistan*, 2007; *Makhashevy*/Rusya, 2012; *Fedorchenko ve Lozenko/Ukrayna*, 2012).[4]

119. Bu kapsamda, Sözleşme organları da, ırkçılığa dayalı ayrımcılığın, belirli koşullar altında, Sözleşme'nin 3. maddesinin anlamı çerçevesinde "aşağılayıcı muamele" teşkil edebileceğini kabul etmiştir (*East African Asians/Birleşik Krallık*, 1973, *Komite'nin raporu; Abdu/Bulgaristan,* 2014, § 23).

120. Irkçı tutumların bir şiddet olayına sebep olduğuna dair şüphe söz konusu olduğunda, resmi bir soruşturmanın dikkat ve tarafsızlıkla yürütülmesi özellikle önemlidir. Ayrıca, ırkçı olduğu düşünülen tutumların neden olduğu şiddet olayları hakkında soruşturma yaparken, Devlet yetkilileri ırkçı saik olup olmadığını ve bir kişinin etnik kökenine dayalı nefret veya ön yargı hislerinin olaylarda rol oynayıp oynamadığını tespit etmek için makul tüm tedbirleri almalıdır. Bunu yaparken, toplumun ırkçılığa ve etnik kökene olan nefrete karşı hoşgörüsüzlüğünü devamlı olarak ön plana çıkartma ve azınlıkların yetkililerin kendilerini ırkçı şiddet tehdidinden koruyacaklarına olan güvenlerinin sağlanması ihtiyacı göz önünde bulundurulmalıdır (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005, § 160; *Abdu/Bulgaristan*, 2014, § 29). Bu nedenle, yetkililerin ırkçı tutumlarla belirli bir şiddet eylemi arasındaki olası bağlantıyı araştırma yükümlülüğü yalnızca Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleri uyarınca usulü yükümlülüklerin bir yönü değil, aynı zamanda 2. ve 3. madde ile birlikte ele alındığında 14. madde uyarınca Devletlere yüklenen sorumluluğun bir parçasıdır (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005, § 160; *Abdu/Bulgaristan*, 2014, § 31; *Menson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* (k.k.), 2003).

[4] Bk. aşağıda "Şiddet yoluyla ayrımcılık".

121. Ayrıca, Mahkeme, eşinin Roman etnik kökenine sahip olması nedeniyle saldırıya uğrayan başvurana ilişkin 2017 tarihli *Škorjanec/Hırvatistan* davasında, ırkçı saikle işlenmiş bir şiddet suçunu soruşturma görevinin kapsamını belirlemiştir. Sözleşme'nin 3. maddesi ile birlikte ele alındığında 14. maddesi yalnızca mağdurların gerçek veya algılanan kişisel statülerine veya özelliklerine dayalı şiddet olaylarıyla değil, aynı zamanda gerçekte veya öngörüldüğü üzere özel bir statüsü veya korunan bir özelliği olan başka bir insanla olan gerçek veya farzedilen bir birlikteliği veya ilişkisine dayalı şiddet olaylarıyla da ilgilidir.

122. Mahkeme, polisin Roman uyruklu kişileri evlerine Roman karşıtı bir topluluk tarafından önceden planlanmış bir saldırı gerçekleştirilmesinden koruyamamalarına ilişkin olarak, *Burlya ve Diğerleri/Ukrayna* (2018) davasında, 8. madde ile birlikte 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Olaylar sırasında başvuranların bazılarının köyde olmamasına ve fiziksel bir şiddet gösterilmemiş olmasına rağmen, Mahkeme, hiçbir soruşturma yapılmamasını ve saldırıdan kimsenin sorumlu tutulmamasını önemle dikkate almıştır.

123. Mahkeme *Paketova ve Diğerleri/Bulgaristan* (2022) davasında, başvuranların köylerinde yinelenen ve haklı olarak korkmuş olabilecekleri Roman karşıtı yürüyüşler sırasında eylemcilerin gerçekten başvuranların yakınına geldikleri tespit edilmemiş olsa da, başvuranların evlerini terk etmeye zorlanmaları, yetkililerin Romanların evlerine dönmelerine karşı olduklarını mükerrer şekilde aleniyete dökmeleri ve bu karşıtlığın başvuranların evlerine huzur içerisinde geri dönmeleri önünde gerçek bir engel teşkil etmesi dolayısıyla 14. maddeyle birlikte ele alındığında 8. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

124. Mahkeme ayrıca, Roman çocukların eğitim hakkına ilişkin olarak birçok davada, 1 no.lu Protokol'ün 1. maddesi ile birlikte ele alındığında 14. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir (*D.H. ve Diğerleri/ Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007; *Horváth ve Kiss/Macaristan*, 2013; *Oršuš ve Diğerleri/Hırvatistan* [BD], 2010; *Lavida ve Diğerleri/Yunanistan*, 2013; *Sampanis ve Diğerleri/Yunanistan*, 2008; *Elmazova ve Diğerleri/Kuzey Makedonya,* 2022; *Szolcsán/Macaristan*, 2023).[5]

125. Ayrıca, özellikle Romanlara karşı yapılan ayrımcılık hakkında, Mahkeme, çalkantılı tarihleri ve devamlı yaşadıkları çevreden ayrılmış olmaları nedeniyle, Romanların dezavantajlı ve savunmasız belirli bir azınlık çeşidi haline geldiklerini tekrar tekrar vurgulamıştır (*D.H. Ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007, § 182). Bu nedenle, ilgili düzenleyici çerçevede ve belirli davaların kararlarına ulaşarak ihtiyaçları ve farklı yaşam tarzları özellikle dikkate alınmalıdır (aynı yerde, § 181).

126. *Terna/İtalya* (2021) davasında, başvuranın torunu suçun yaygın olduğu bir yerde yaşaması ve başvuranın kendisine bakamaması nedeniyle sosyal hizmetler tarafından koruma altına alınmıştır. Her ne kadar çocuğun kayyımı, başvuran gibi Roman topluluğuna mensup olan diğer kişilerce çocuğun kaçırılması riskine istinaden başvuranın torunuyla irtibatının tamamen askıya alınmasını mahkemeden talep etmiş olsa da, mahkeme bu talebi reddetmiştir. Mahkeme, İtalya'daki sistemsel bir sorundan kaynaklı olarak başvuran ve torunu arasında hiçbir görüşmenin gerçekleşmemesi nedeniyle 8. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Bununla birlikte Mahkeme, İtalya'da çok sayıda Roman çocuğun devlet koruması altına alındığını gösteren mevcut verilere karşın, somut davada yerel mahkemelerin çocuğun etnik kökenine dair herhangi bir argüman kullanmadığını ve eylemlerinde çocuğun yüksek menfaatini esas almdığını belirtmiştir. Buna ilaveten Mahkeme, kayyımın değerlendirmelerinin bir önyargıyı yansıtmasına ve talihsiz bir açıklama olarak gözardı edilemeyecek olmasına rağmen, çocuğun etnik kökeninin yerel mahkemelerin kararlarına yön verdiği sonucuna ulaşmak için bu değerlendirmelerin tek başına yeterli olmadığını belirtmiştir.

127. Mahkemenin Bosna-Hersek'te en yüksek siyasi makamlar için seçimlere katılabilmek için üç

[5] Bk. aşağıda "Eğitim hakkı"

"kurucu grubun" biriyle kendini bağdaştırma gerekliliği, (*Sejdić ve Finci/Bosna-Hersek* [BD], 2009), Rusya'da yalnızca başvuranın etnik kökenine dayanarak sınırlandırılan Çeçen hareketinin özgürlüğü hakkı (*Timishev/Rusya,* 2005), farklı etnik kökene sahip kişiler üzerinde orantısız bir şekilde olumsuz etkisi olan ailenin yeniden bir araya gelmesine ilişkin kurallar (*Biao/Danimarka* [BD], 2016) ile ilgili ırkçı/etnik kökene dayalı ayrımcılıklar nedeniyle ayrımcılık yasağı hükümlerinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

128. Mahkeme, oyun gizliliği ile oyverenin özgür siyasi seçimini etkileyen ve bir ulusal azınlık mensubu bir adayın milletvekili olarak seçilmesini imkânsız kılan ulusal azınlık oy kullanma sistemindeki eksikliklerin başvuranların oy kullanma hakkının ihlaline sebebiyet verdiğine hükmetmiştir (*Bakirdzi ve E.C./Macaristan*, 2022).[6]

129. *Budinova ve Chaprazov/Bulgaristan* ve *Behar ve Gutman/Bulgaristan* davaları, bir siyasetçinin ilk belirtilen davada Romanlara ve ikinci belirtilen davada Yahudilere yönelik nefret söylemine karşı Devletin kişileri koruma konusundaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirmemesiyle ilgilidir. Mahkeme, bu tür ifadelerin hangi durumlarda "özel hayat" kapsamına girdiğini açıklığa kavuşturmuş ve Bulgar makamlarını söz konusu siyasetçinin ifadelerinin mahiyetini yeterince değerlendirmediği için eleştirmiştir. Yerel mahkemeler söz konusu siyasetçinin şikâyete konu beyanları açısından ifade özgürlüğüne önemli ölçüde ağırlık vermiş ve bu ifadelerin Bulgaristan'da yaşayan Yahudi ve Roman etnik kökenli kişiler olarak başvuranların özel hayatlarına saygı gösterilmesini isteme hakları üzerindeki etkilerini önemsiz gibi lanse etmiş ve bu nedenle Mahkemenin içtihadına uygun şekilde gerekli dengeyi kurmamıştır. Dolayısıyla yerel mahkemeler, başvuranların etnik kökeni nedeniyle maruz kaldıkları ayrımcılığa yeterince yanıt verme ve "özel hayatlarına" saygı gösterilmesini isteme haklarını güvence altına alma konusundaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirmemiştir.

130. *Muhammad/İspanya* (2022) davasında, her ikisi de aynı etnik kökene sahip Pakistan vatandaşları olan başvuran ve arkadaşından iddiaya göre sadece ırkları nedeniyle halka açık bir sokakta kimliklerini göstermeleri istenmiştir. *Basu/Almanya* (2022) davasında ise Hint kökenli bir Alman vatandaşı olan başvuran ile kızı, iddiaya göre koyu ten renkleri nedeniyle bir trende polis tarafından kimlik kontrolüne tabi tutulmuştur. *Wa Baile/İsviçre* (2024) davasında, başvuran iddiaya göre sadece koyu ten rengi nedeniyle bir tren garında durdurulup aranmıştır.

131. Öte yandan, Mahkeme, Sözleşme maddesinin esasından ayrıca bir ihlal tespit etmişse 14. madde uyarınca davayı incelememeye karar verebilir. Örneğin, 2011 tarihli *V.C./Slovakya* davasında, rızası olmadan Roman bir kadının sterilizasyonuna ilişkin olarak, Mahkeme, 3. maddenin (işkence yasağı) ve 8. maddenin (aile ve özel hayata saygı) ihlal edildiğine karar vermiş ve başvuranın şikâyetini ayrıca 14. madde uyarınca incelemeye gerek görmemiştir.

C. Dil

132. Mahkeme tarafından dile dayalı ayrımcılığın ele alındığı emsal dava, Belçika eğitim sisteminde dil öğretimine ilişkin 1968 tarihli Belçika dil davasıdır. Devlet, tek dilli Alman bölgesinde Fransızcanın öğretim dili olarak ilkokul eğitiminde kullanılmasına izin vermemiş veya mali destek sağlamamıştır. Mahkeme'ye göre, iki bölgenin ağırlıklı olarak tek dilli olması nedeniyle her iki dilde eğitim sağlamak uygulanabilir olmayacağından muamelede farklılık gerekçelendirilmiştir. Ayrıca, ailelere Almanca konuşulan bölgelerde Fransızca özel eğitimden faydalanmaları konusunda engel olunmamıştır.

133. Mahkeme ayrıca, eğitim hakkını güvence altına alan 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde öngörülen hakkın belirli bir dilde eğitime erişim hakkını kapsamadığını açıklığa kavuşturmuştur. Söz konusu hak ilgili ülkenin ulusal dillerinden, yani resmi dillerinden birinde eğitim alma hakkını güvence altına almaktadır (*Valiullina ve Diğerleri/Letonya*, 2023, § 135). Mahkeme *Valiullina ve*

[6] Ayrıca bk. aşağıda "Siyasi haklar" başlığı

Diğerleri/Letonya (2023) davasında, devlet okullarında Letonca dilinde okutulacak derslerin oranını artıran ve eğitimde Rusça kullanımını azaltma etkisi bulunan yasal reformun Sözleşme'ye Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesiyle birlikte 14. maddesine aykırı olmadığını tespit etmiştir (özel okullara ilişkin benzer bir yaklaşım için bk. *Džibuti ve Diğerleri/Letonya,* 2023).

134. Eğitim bağlamı dışında, Sözleşme organları, Sözleşme'nin söz konusu dil özgürlüğünü ve özellikle kişinin kamu kurumları ile olan ilişkisinde tercih ettiği dili kullanma ve söz konusu dilde cevap alma hakkını güvence altına almadığını doğrulamıştır (*IgorsDmitrijevs/Letonya*, 2006, § 85; *Pahor/İtalya,* 1994, Komisyon kararı; *Association "AndechaAstur"/İspanya*, 1997, Komisyon kararı; *Fryske Nasjonale Partij ve Diğerleri/Hollanda*, 1985, Komisyon kararı; *Isop/Avusturya*, 1962, Komisyon kararı).

135. *Macalin Moxamed Sed Dahir/İsviçre* (k.k.) (2015) davası İsviçre'de evlenmiş ve yaşayan bir Somali vatandaşının soyadını değiştirme talebinin reddedilmesiyle ilgilidir. Başvuranın bu talebi, bekârlık soyadının "Batılı" telaffuz kurallarına göre okunduğunda Somali dilinde aşağılayıcı bir anlama gelmesinden kaynaklanmıştır. Başvuran, dil nedeniyle uğradığı ayrımcılıktan dolayı mağdur olduğunu ve bu durumun 8. madde ile birlikte ele alındığında 14. maddenin ihlaline yol açtığını iddia etmiştir. Mahkeme, kötü anlamın Somali dilinde olması ve başvuranın durumunun bu nedenle geniş çaplı konuşulan ulusal dillerde isimleri aşağılayıcı anlamlara gelen kişilerin durumuyla karşılaştırılabilir olmadığından başvuranın şikâyetini açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur.

136. *Paun Jovanović/Sırbistan* (2023) davasında başvuran, mahkeme önündeki yargılamalarda müvekkili adına hareket ederken her ikisi de ülke içinde eşit resmi kullanıma sahip olan Sırp dilinin iki lehçesinden biri olan Ijekavian lehçesini kullanma hakkından mahrum bırakılmıştır. Mahkeme, Sırp dilinin diğer resmi lehçesi olan Ekavian lehçesini kullanan ve başvuranın aksine kendisinden mahkemece "yargılamalarda resmi dilin" kullanılması istenmeyen diğer avukatlara kıyasla başvurana farklı muamelede bulunulduğunu gözlemlemiştir (§ 83). Mahkeme, bu tür bir muamelenin nesnel ve makul bir gerekçesi olamayacağı sonucuna varmıştır (§ 91)[7].

D. Din

137. Sözleşme'nin 14. maddesi uyarınca din temelli ayrımcılık yasağı ile birlikte, Sözleşme, 9. madde uyarınca açıkça düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkını sağlayan temel bir hüküm içermektedir.[8] Bu kavramlar, "ateistleri, skeptikleri ve ilgisizleri" güvence altına almakta ve böylece bir inanç taşımak veya taşımamak, belirli bir dini uygulamak veya uygulamamak konusunda seçim yapanları korumaktadır (*S.A.S. /Fransa* [BD], 2014, § 124; *İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye,*[BD], 2016,§ 103). Din ve inanç temel olarak kişisel ve özneldir ve kurumların etrafında düzenlenen bir inançla ilgili olmak zorunda değildir (*Moscow Branch of the SalvationArmy/Rusya*, 2006, §§ 57-58; *Metropolitan Church of Bessarabia ve Diğerleri/Moldova*, 2001, § 114; *Hasan ve Chaush/Bulgaristan* [BD], 2000,§§ 62 ve 78). Scientology gibi yeni dinlerin yanı sıra geleneksel olmayan dini cemiyetlerin de söz konusu Sözleşme güvencesinin kapsamında olduğuna karar verilmiştir (*Church of Scientology Moscow/Rusya*, 2007; *Antik Baltık dini cemiyeti "Romuva"/Litvanya*, 2021).

138. Birçok davada, Mahkeme, bu bağlamda ve çeşitli dinler, tarikat ve inançlarla olan ilişkisinde düzenleyici gücünü kullanırken bir Devlet'in tarafsız ve adil davranma görevi olduğuna hükmetmiştir (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Gürcistan,* 2007, § 131; *Manoussakis ve Diğerleri/Yunanistan*, 1996, § 47; *Metropolitan Church of Bessarabia ve Diğerleri/Moldova*, 2001, § 123). Söz konusu görev, Devlet'in dini

[7] Ayrıca bk. yukarıda "12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi" başlığı

[8] Bu bağlamda ayrıca bk. "Sözleşme'nin 9. Maddesine ilişkin Rehber" (düşünce, vicdan ve din özgürlüğü)

inançların meşruluğunu veya söz konusu inançların ifade ediliş biçimlerini değerlendirme rolü üzerindeki yetkisiyle bağdaşmamaktadır (*İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye,*[BD], 2016, § 68; *S.A.S. /Fransa*[BD], 2014, § 55; *Eweida ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2013, § 81).

139. Dini topluluklar, Sözleşmeci Devletlerin dini topluluklara belirli imtiyazlara haiz özel bir statü tanımak için belirli bir yasal çerçeve oluşturmalarını gerektirmeyecek şekilde otonomdur. Bununla birlikte, bu türden bir statü geliştirmiş olan bir Devlet, dini grupların bu statüyü edinmek için başvurmalarına yönelik adil bir imkâna sahip olmalarını ve tesis edilen ölçütlerin ayrımcı olmayan bir şekilde uygulanmasını da sağlamalıdır (*İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye,*[BD], 2016, § 164). Dini inanç nedeniyle ayrımcılık konusunda, Mahkeme, tek başına sadece dine dayalı farklı muamelenin kabul edilebilir olmadığına karar vermiştir (*Hoffmann/Avusturya*, 1993, § 36).

140. Mahkeme, dini temelli farklı muamelenin yeterince gerekçelendirilmediğine ve dolayısıyla aşağıdaki konulara ilişkin davalarda 14. maddenin ihlaline neden olduğuna karar vermiştir; örneğin,

- Mağdurun inancına dayalı şiddet (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Gürcistan*, 2007; *Milanović/Sırbistan*, 2010);
- Bazı kiliselerin okullarda dini eğitim verememesi ve resmi olarak tanınan dini evliliklere son verememesi (*Savezcrkava "Riječ života" ve Diğerleri/Hırvatistan*, 2010);
- Ebeveynin dini tutumları nedeniyle velayet hakkının verilmesinin reddedilmesi (*Hoffmann/Avusturya*, 1993; *Vojnity/Macaristan*, 2013);
- Özel bir şirketin çalışanlarının sağlık veya güvenlik sorununa neden olmamalarına rağmen dini sembol kullanmalarının yasak olması (*Eweida ve Diğerleri/Birleşik Krallık,* 2013; bk. aksine, *Ebrahimian/Fransa*, 2015, yalnızca 9. madde kapsamında incelenmiştir);
- İngiltere Kilisesi dışında evlenmek isteyen göçmenlerin onay belgesi alma zorunluluğu (*O'Donoghue ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2010);
- Dini bir topluluk olarak kaydolabilmek için bekleme süresine ilişkin tutarsız uygulama (*Religionsgemeinschaft der ZeugenJehovas ve Diğerleri/Avusturya*, 2008);
- Din dersinden muaf olan bir öğrenciye ahlak bilgisi dersi ve ilgili puanların verilmemesi (*Grzelak/Polonya*, 2010);
- Alevi inancıyla ilgili hizmetlerin dini kamu hizmeti olarak tanınmaması (*İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye,*[GC], 2016);
- Uygunluk kriterlerini karşılayan pagan bir dini cemiyetin Devletin yansız ve tarafsız olma göreviyle bağdaşmayan gerekçelerle Devlet tarafından tanınmaması (*Antik Baltık dini cemiyeti "Romuva"/Litvanya*, 2021);
- Tanınmayan bir dinin kamuya açık şekilde tatbiki için kullanılan binalar bakımından vergi muafiyeti tanınmaması (*Anderlecht Christian Assembly of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Belçika*, 2022);
- Özel tarafların itirazı nedeniyle Müslüman yatılı okulu açılamaması (*Georgian Muslim Relations ve Diğerleri/Gürcistan*, 2023).

141. Mahkeme, *Molla Sali/Yunanistan* [BD] davasında (2018), Müslüman olmayan bir murisle karşılaştırıldığında Müslüman bir murisin MedeniKanuna göre yazdığı vasiyetin lehtarı olarak başvurana farklı muamele uygulanmasına ilişkin olarak dine dayalı ayrımcılık yapıldığına hükmetmiştir. Ayrıca, Mahkeme, Devletlerin dini inançları nedeniyle işledikleri suçlardan hüküm giyen kişilere farklı muamele gösterme şeklindeki pozitif yükümlülüğü olduğuna işaret etmiştir (*Thlimmenos/Yunanistan* [BD], 2000).

142. Bazı davalarda, diğer çakışan hak ve özgürlükler Mahkemeye göre, din özgürlüğünden

baskındır ve bu durum dine dayalı farklı muamelenin gerekçelendirildiği sonucuna varmasına yol açmıştır. Kamuya açık yerlerde yüzü tamamen kapatma yasağına ilişkin olarak *S.A.S./Fransa* davasında (2014), Mahkeme, söz konusu yasağın, dini nedenlerle kamuda yüzün tamamını kapatan bir peçe kullanmak isteyen Müslüman kadınların durumunda belirli olumsuz etkilere sahip olduğunun düşünülmesine rağmen, bu tedbirin açık ve demokratik bir toplumun asgari değerlerine saygı ve kamu güvenliği amaçlarını yerine getirmek şeklinde objektif ve makul bir gerekçesinin bulunduğuna hükmetmiştir (§§ 160-162; bk. ayrıca *Köse ve Diğerleri/Türkiye* (k.k.), 2006). *Eweida ve Diğerleri/Birleşik Krallık* (2013) davasında, diğerleri arasında, bir evlendirme memurunun ve danışmanın sırayla eş cinsel çiftlerin evlenmelerini resmiyete dökmeyi ve onlara danışmanlık yapmayı reddetme haklarına ilişkin olarak, Mahkeme, karşılığında para aldıkları hizmeti sağlamayı reddetmeleri nedeniyle işten çıkartılmalarının Sözleşme'den doğan haklarını ihlal etmediğine karar vermiştir. Bu kapsamda, Mahkeme bir bireyin bir iş sözleşmesi yapma ve dini inançlarını açıklama özgürlüğü üzerinde etkili olacağını bildiği sorumlulukları üstlenme kararının, 9. madde haklarına bir müdahale olup olmadığında belirleyici soru olduğunu düşünmemekteyse de; bu, adil bir dengenin kurulup kurulmadığını değerlendirirken tartıda ağırlık verilecek bir konudur (§ 109).

143. Mahkeme *Palau-Martinez/Fransa* (2003) davasında, çocuğun ikamet haklarının başvuranların dini inançlarına dayalı olarak belirlenmesi nedeniyle 14. maddeyle bağlantılı olarak 8. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Daha yakın tarihli *T.C./İtalya* (2022) davasında, bir Yehova şahidi olan başvuranın Katolik olarak yetiştirilen küçük yaştaki çocuğunu dini ibadetlerine aktif olarak dâhil etmekten men edilmesine yönelik iptal edilebilir ve gözden geçirilebilir kararın, başvuranın Sözleşme'nin 9. maddesi ışığında ele alındığında 8. maddeyle bağlantılı olarak 14. madde kapsamındaki haklarını ihlal etmediği tespit edilmiştir.

144. *Cha'are Shalom ve Tsedek/Fransa* [BD] (2000) davası, bir Ortodoks Yahudi derneğinin katı gerekliliklerine göre kurban töreni gerçekleştirmelerine Devlet'in izin vermemesine ilişkindir. Başvuran dernek, başka bir derneğe benzer bir onay vermesi göz önüne alındığında Devlet'in reddinin ayrımcılığa neden olduğunu iddia etmiştir. Mahkeme, söz konusu reddin meşru bir amaç taşıdığına ve kullanılan yol ve ulaşılması hedeflenen amaç arasında makul bir oran ilişkisi olduğuna hükmetmiştir. Bu nedenle, 14 madde uyarınca başvuran derneğin hakları ihlal edilmemiştir. *Alujer Fernández ve Caballero García/İspanya* (k.k.) davasında (2001), başvuranlar Valencia'da Protestan Baptist Kilisesinin üyeleridirler ve İspanya Devletiyle ön anlaşma yapmaksızın gelir vergilerinin bir kısmını doğrudan Kiliselerine tahsis edemedikleri konusunda şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme, Kiliselerin gelir vergisinin bir kısmını alabilmek için Devlet'le anlaşmaya varma yükümlülüğünün bu kapsamda Devlet'in geniş takdir yetkisi ışığında dayanaksız veya orantısız olmaması nedeniyle söz konusu şikâyeti kabul edilemez olarak nitelendirmiştir. *Executief van de Moslims van België ve Diğerleri/Belçika* (2024) davası, hayvanların dini kurallara uygun olarak kesilmeden önce bayıltılması yükümlülüğüne ilişkin olup Mahkeme, Devlet yetkililerinin Müslüman ve Musevi inancına mensup başvuranlar ile dine dayalı katı gerekliliklere tabi olmayan nüfusun geri kalanı arasındaki farkı uygun şekilde dikkate aldıklarına karar vermiştir (§ 148). Mahkeme ayrıca, hayvan refahının 9. maddenin ikinci paragrafında kapsamlı olarak sıralanan meşru amaçlardan biri olarak "genel ahlak" ile ilişkilendirilebileceğine (§§ 92-102) ve yerel makamların söz konusu kanunları kabul ederek takdir yetkilerini aşmadığına (§ 123) kanaat getirdiği 9. madde kapsamındaki tespitlerine atıfta bulunmuştur (§§ 82-124).

E. Siyasi görüşler veya diğer görüşler

145. 1976 yılında, Mahkeme, ifade özgürlüğü hakkının sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen 'haber' ve 'düşünceler' için değil, ama ayrıca Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve

düşünceler için de uygulanacağına hükmetmiştir (*Handyside/Birleşik Krallık,* 1976, § 49).[9] Siyasi görüşlere ayrıcalıklı bir statü verilmiştir. Mahkeme, serbest seçimlerin ve ifade özgürlüğünün özellikle de siyasi tartışma özgürlüğünün bütün demokrasilerin temelini oluşturduğuna devamlı vurguda bulunmuştur (*Oran/Türkiye,* 2014, § 51). Buna göre, Devletlerin siyasi konuşmaları veya kamu çıkarı sorunlarına ilişkin tartışmaları sınırlandırma yetkisi sınırlıdır (*Kurski/Polonya*, 2016, § 47).

146. Mahkeme, bir kişinin siyasi veya başka bir görüşü nedeniyle ayrımcılığa uğramasına ilişkin oldukça az davayı ele almıştır. *Gürcistan İşçi Partisi/Gürcistan* davası (2008), devrim sonrası bağlamda seçimlerden kısa bir süre önce çıkartılan yeni bir seçmen kayıt sistemiyle ilgilidir. Mahkeme, başvuran siyasi partinin itiraz edilen bir seçim mekanizmasının veya belirli bir bölgede yaşayan seçmenlerin haklarının kullandırılmamasının yalnızca başvuran partiyi hedeflediğini ve seçime katılan diğer adayları etkilemediğini gösteremediğine hükmetmiştir. *Adalı/Türkiye* davasında (2005), Türk devletinin ve "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" yetkililerinin politikalarını ve uygulamalarını sert bir şekilde eleştirmesiyle bilinen bir gazetecinin öldürülmesine ve eşinin ayrımcılık içerdiğini iddia ettiği tekrarlayan sindirme politikası uygulandığı iddiasına ilişkindir. Mahkeme, siyasi ve diğer görüşlere dayalı ayrımcılığın varlığını tespit etmek için yeterli delil bulunmadığına kanaat getirmiştir.

147. *Virabyan/Ermenistan* (2012) davası, başvurana siyasi görüşü nedeniyle Devlet görevlileri tarafından kötü muamelede bulunulduğu iddiasına ilişkindir. Mahkeme, yetkililerin ırkçılık ve ırkçı şiddetle savaşmak için mevcut tüm yöntemleri kullanma yükümlülüklerinin ayrıca Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı muamelenin siyasi saikle yapıldığı iddiasına ilişkin davalarda da geçerli olduğu görüşündedir. Mahkeme, çeşitli siyasi görüş ve hareketlerin barışçıl bir şekilde bir arada bulunması anlamına gelen siyasi çoğulculuğun, hukukun üstünlüğü ilkesine dayalı demokratik bir toplumun hayatta kalması için özellikle önemli olduğunu hatırlatmıştır. Devlet görevlileri tarafından işlenen şiddet olayları, siyasi ayrılığı bastırma, ortadan kaldırma veya köreltme ya da söz konusu toplumun ideallerine ve değerlerine özel bir tehlike oluşturan siyasi görüş ayrılıklarına sahip olan veya bu görüşleri dile getirenleri cezalandırma amacı taşımaktadır.

F. Ulusal veya sosyal köken

148. Mahkeme tarafından kullanılan tekrar eden bir kurala göre, özellikle vatandaşlığa dayalı ayrımcılığın Sözleşme'ye uygun olması için oldukça ağır nedenlerin öne sürülmüş olması gerekmektedir *Gaygusuz/Avusturya*, 1996, § 42; *Koua Poirrez/Fransa,* 2003, § 46; *Andrejeva/Letonya* [BD], 2009, § 87). Örneğin *Andrejeva/Letonya* [BD] (2009) davasında, Mahkeme, başvuranın Letonya vatandaşlığı olmaması nedeniyle emeklilik aylığı hesaplanırken eski Sovyetler Birliğinde (günümüzün Letonya topraklarında ve başvuran Letonya'da ikamet ederken) çalıştığı yılların dikkate alınmaması nedeniyle 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile birlikte ele alındığında 14 maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

149. Daha yakın tarihli *Savickis ve Diğerleri/Letonya* [BD] (2022) davasında Mahkeme, ulusal kökene dayalı muamele farklılığı bağlamında, ilgili yasal statüyle bağlantılı kişisel tercih unsurunun, özellikle de ayrıcalıklar, istihkaklar ve mali yardımların söz konusu olduğunda önem arz edebileceği belirli durumlar olabileceğini kabul etmiştir. Bu davada Mahkeme, eski Sovyetler Birliğinin diğer üye devletlerinde daimi mukim olan fakat vatandaş olmayan kişilerin çalışma sürelerinin devlet emeklilik sistemi dışında bırakılmasının ayrımcılık teşkil edip etmediğini incelemeye davet edilmiştir. Bu meseleyi inceleyen Büyük Daire, *Andrejeva* davasından farklı olarak, takdir payının geniş olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, Letonya'nın hukuka aykırı olarak işgal ve ilhak edilmesinin ardından bağımsızlığının yeniden tesis edilmesi özel bağlamında, söz konusu koşullar içerisinde başvuranlar ve Letonya vatandaşları arasındaki muamele farklılığının haklılığını ortaya koymak üzere çok önemli gerekçeler sunulduğunu kabul etmiştir.

[9] Bu bağlamda ayrıca bk. "Sözleşme'nin 10. Maddesine ilişkin Rehber" (ifade özgürlüğü).

150. Vatandaşlığa dayalı ayrımcılık iddialarına ilişkin diğer davalar, örneğin,

- Yetkililerin işsiz bir adama acil durum yardımı yapmayı söz konusu kişinin Avusturya vatandaşı olmayışı nedeniyle reddetmelerine ilişkindir (*Gaygusuz/Avusturya*, 1996);
- Ailenin vatandaşlığını kaybetmesinin başvuranın geniş bir ailede anne olarak statüsüne ve emeklilik haklarına etkisi (*Zeïbek/Yunanistan*, 2009);
- Çocuğuna ilişkin olarak babalık itirazında bulunmak için adli yardım sağlanmayan yasa dışı olarak yerleşme amacıyla ülkeye gelen bir yabancı (*Anakomba Yula/Belçika*, 2009);
- Fransa vatandaşı olmaması ve vatandaşı olduğu ülke ile Fransa arasında bu yönde karşılıklı bir anlaşma olmaması nedeniyle, başvuranın maluliyet indiriminden faydalandırılmaması (*KouaPoirrez/Fransa*, 2003);
- Başvuranın yabancı uyruğu nedeniyle tazyik hapsi koşullarında sosyal terapi ve gevşeme imkanından faydalandırılmaması (*Rangelov/Almanya,* 2012);
- Slovakyalı yetkilerin, yasa dışı olarak daimi oturma izinlerinin "silinmesinin" ardından başvuranların eski Yugoslavya Cumhuriyetleri vatandaşı olarak ikamet statülerini uzun süre düzenlememeleri (*Kurić ve Diğerleri/Slovenya*[BD], 2012);
- Daimi oturma izni olmayan yabancılardan ortaokul ücreti talepedilmesi (*Ponomaryovi/Bulgaristan*, 2011);
- Ülkede doğan vatandaşların aksine vatandaşlığa kabul edilmiş kişilerin ailenin biraraya gelmesi olanağından faydalandırılmaması (*Biao/Danimarka* [BD], 2016);
- Belirli bir yabancı Devletten evlat edinecek tüm ailelere geriye dönük ve ayrım gözetmeksizin uygulanan yasak (*A.H. ve Diğerleri/Rusya*, 2017).

151. *Biao/Danimarka* [BD] (2016) davasında, Mahkeme, ulusal hukukun ülkeye yeni gelen yabancıların entegrasyonunu engelleyen bir yapının ortaya çıkmasına neden olduğuna ve belirli bir ülkede genel ön yargı çıkarımlarının veya yaygın sosyal ön yargının vatandaşlık verilen kişilere karşı ayrımcılık yapılmasını yeterince gerekçelendirmediğine karar vermiştir (§ 126).

G. (Ulusal) bir azınlıkla bağlantılı olma

152. Mahkeme, içtihadında, "ulusal azınlığı" tanımlamamış veya yalnızca "ulusal bir azınlıkla bağlantılı olmak" nedeniyle ayrımcılık yapıldığı tespitinde bulunmamıştır. Öte yandan, birçok davada farklı azınlıkların haklarını kullanmaları hususuna değinmiştir.

153. "Azınlık gruplar" sorunu, etnik kökene dayalı ayırımcılıkla ilgili bazı davalarda ortaya çıkmıştır. Örneğin, *ParaskevaTodorova/Bulgaristan* (2010) davasında, Roman kökenli başvuranın cezasını tecil etmeyi reddeden yerel mahkeme, toplumda cezadan muaf olmaya ilişkin genel bir hassasiyetin varlığına atıfta bulunmuş ve özellikle haklarındaki cezanın tecil edilmesinin mahkûmiyet oluşturmayacağı azınlık grupların durumunda bu olgunun kapsamına vurgu yapmıştır. Mahkeme, başvuranın etnik kökeni ile birlikte değerlendirildiğinde söz konusu kararın, aynı azınlık gruba ait bir kişiyi aşağılayarak Romanlar için örnek bir ceza oluşturacağı kanaatine varmış ve 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme *Zâicescu ve Fâlticineanu/Romanya* (2024) davasında, katliamdan kurtulan iki kişi olan başvuranların, üst rütbeli ordu mensuplarının Romanya'daki katliama ilişkin sorumluluklarının tespitini hedefleyen yargılamarda kişisel menfaatleri olduğunun değerlendirilebileceğine karar vermiştir.

154. Mahkeme, ayrıca, 14. madde uyarınca "cinsel azınlığı" koruma gerekliliğini vurgulamıştır. *Bayev ve Diğerleri/Rusya*(2017) davası, cinsel azınlıkların kimliği, hakları ve sosyal statüleri ile ilgili

açıklama yapılmasına ilişkin kanuni bir yasakla ilgilidir. Hükümet, söz konusu mevzuatın Rusların büyük çoğunluğunun homoseksüelliği onaylamadıkları ve eşcinsel ilişkilere ait görüntülerden hoşlanmadıkları bir kapsamda anlaşılması gerektiğini ileri sürmüştür. Mahkeme, değerlendirmesini yaparken ahlaki gerekçeler konusunda genel düşüncelerin önemli rol oynadığını kabul ederken, söz konusu mevzuatın homoseksüel azınlığa karşı önyargıya eğilimi temsil ettiğine ve Sözleşme'den doğan hakların azınlık bir grup tarafından kullanılmasının çoğunluk tarafından kabul edilmesi şartına bağlanmasının Sözleşme'nin dayandığı değerlerle bağdaşmayacağına kanaat getirmiştir (§ 70).

155. *Molla Sali/Yunanistan* [BD] (2018) davasında, Mahkeme, "kendini özgürce kimliklendirme hakkının" azınlıkların korunması hususunda önemli bir hak olduğunu kabul etmiştir (§ 157). Söz konusu davada, başvuran, eşinin Yunan Medeni Kanununa göre bir vasiyet hazırlamış olmasına rağmen eşinin varisi hakkındaki yargılamalarda İslam hukukunun uygulanması konusunda şikâyetçi olmuştur. Hükümet, Yargıtay'ın yerleşik içtihadının Thrace Müslüman azınlığını koruma amacı izlediğini belirtmiştir. Mahkeme, başvuranın miras hakkına ilişkin ihtilaflı tedbirin söz konusu amaca ulaşmak için uygun olup olmadığı konusunda şüphe duymaktadır. Mahkeme, dini bir azınlığın üyelerinin gönüllü olarak olağan hukuku seçmeleri veya bu hukuktan faydalanmaları hakkının reddedilmesinin yalnızca ayrımcılık teşkil etmekle kalmadığına, aynı zamanda azınlıkları korunması kapsamında oldukça önemli olan kendini özgürce kimliklendirme hakkının ihlaline neden olduğuna karar vermiştir. Bu hak, azınlık üyeleri olarak muamele görmeyi isteyen insanlara pozitif yönüyle uygulanmıştır, ancak belirli bir azınlığın üyesi olarak muamele görmemeyi tercih etme hakkı şeklinde negatif bir yöne de sahiptir. Söz konusu ikinci yön kapsamında, bilgi verildiği sürece tercih tamamen serbesttir ve seçilen tercihe söz konusu azınlığın diğer üyeleri ve Devlet'in kendisi tarafından saygı duyulmalıdır. Hiçbir iki taraflı veya çok taraflı sözleşme ya da diğer araçlar, bir kimsenin, kendi isteği dışında, azınlıkların korunması açısından özel bir rejime tabi tutulmayı kabul etmesini gerektirmez. Sonuç olarak, Mahkeme, söz konusu tedbirin izlenen amaçla orantılı olmadığı sonucuna varmıştır.

H. Mülkiyet

156. Mahkeme, iki örnek davada mülkiyete dayalı ayrımcılık konusunu ele almıştır:

Chassagnou ve Diğerleri/Fransa[BD], 1999, ve *Chabauty/Fransa*[BD], 2012.[10]

157. *Chassagnou ve Diğerleri/Fransa* [BD] (1999) davası, başvuranların arazilerinin yerli avcılar vakfının avlanma alanlarına zorunlu olarak dâhil edilmesine ve söz konusu vakfın amaçlarını onaylamamalarına rağmen vakfa katılma zorunluluğuna ilişkindir. Mahkeme, mülkiyetlerini avcılıktan başka bir amaç için kullanma hakkına ilişkin olarak küçük ve büyük toprak sahipleri arasında yapılan ayrımın geçerli bir gerekçesi bulunmadığından Sözleşme'nin 11. maddesi ve 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile birlikte ele alındığında 14. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

158. Öte yandan, *Chabauty/Franda* [BD] (2012) davasında, Mahkeme, küçük toprak sahiplerinin, büyük toprak sahiplerinin aksine, etik gerekçeden ziyade farklı bir gerekçeye dayanılarak onaylı avcılar vakfının kontrolünden çıkamamalarının 14 maddeyi ihlal etmediği görüşündedir.

I. Doğum

159. Kişisel bir özellik olan "doğum durumuna" ilişkin olarak, Mahkeme, evlilik dışında doğuma dayanarak bir ayrımın Sözleşme'ye uygun görülebilmesi için oldukça ağır nedenlerin ortaya konması gerektiği görüşündedir (*Fabris/Fransa* [BD], 2013, § 59; *WolterandSarfert/Almanya*,

[10] Ayrıca bk. *"Onaylı belediye avcılık derneğinin kurulduğu tarihte varlığı tanınmış olan" toprak sahipleri dernekleri ile söz konusu tarihten sonra kurulan dernekler arasındaki muamele farklılığına ilişkin danışma görüşü*, 2022

2017, § 58; *Inze/Avusturya*, 1987, § 41). Bu duruma, farklı muamele, evlilik içinde veya dışında doğan çocukların ebeveynlerini etkilediğinde de geçerlidir (*Sahin/Almanya* [BD], 2003; *Sommerfeld/Almanya*[BD], 2003).

160. 1979 yılında, Mahkeme çocukların doğumdan kaynaklanan miras haklarının kısıtlanmasının Sözleşme'ye aykırı olduğuna karar vermiştir (*Marckx/Belçika*, 1979, § 59). Mahkeme, bir çocuğun "evlilik dışında" doğması nedeniyle ayrımcılık yapılması yasağını Avrupa kamu düzeninin korunmasının standardı olduğuna hükmettiğinden beri bu temek ilkeyi devamlı hatırlatmıştır (*Fabris/Fransa*[BD], 2013, § 57).

161. Son zamanlarda, Avrupa Konseyine üye Devletler arasında, evlilik içinde ve dışında doğan çocuklara eşit davranılması gerektiği şeklinde genel bir kanı bulunmaktadır. Bu durum, konuya ilişkin ulusal mevzuatların genel bir yaklaşıma sahip olmasına ve çocuklar arasında eşitliği sağlamayı açık bir şekilde hedefleyen sosyal ve hukuki gelişmelere neden olmuştur (*Fabris/Fransa*[BD], 2013, § 58).

162. Birçok üye Devlette "evlilik dışı doğan" ("gayrı meşru") çocuklar ve "evlilik içi doğan" ("meşru") çocuklar arasında miras konusunda yaşanan ayrımlar, tek başına ele alındığında Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca (*Johnston ve Diğerleri/İrlanda,* 1986) ve Sözleşme'nin 8. maddesi ile birlikte 14. maddesi uyarınca (*Brauer/Almanya*, 2009; *Vermeire/Balçika*, 1991) veya 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi uyarınca birçok soruna neden olmuştur (*Inze/Avusturya*, 1987; *Mazurek /Fransa*, 2000; *Merger ve Cros/Fransa*, 2004; *Fabris/Fransa*[BD], 2013). Mahkeme, ölüme bağlı tasarrufların mevcut olduğu yerlerde ayrımcılık yasağını destekleyerek, gönüllü tasarrufları dâhil etmek amacıyla içtihadını genişletmiştir (*Pla ve Puncernau/Andora*, 2004).

163. Annesi Maltalı olmayan ve evlilik dışı doğan bir çocuğa Malta vatandaşlığı verilmesinin reddedilmesi hakkındaki davada, Mahkeme, vatandaşlık hakkının Sözleşme'den doğan bir hak gibi olmamasına rağmen ve (başvuranın durumdaki gibi) vatandaşlık verilmemesinin Sözleşme'nin 8 maddesinin ihlaline neden olmamasına rağmen, başvuranın sosyal kimliği üzerindeki etkisinin Sözleşme'nin 14. maddesinin kapsamına ve alanına girmesine neden olduğunu açıklamıştır (*Genovese/Malta*, 2011). Mahkeme, söz konusu maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

164. Öte yandan, evlilik dışı doğan bir çocuğun babası tespit edilmeden çok önce merhumun varlıklarının paraya dönüştürülmesine ilişkin davalarda, Mahkeme, başvuranların 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesinin anlamı çerçevesinde merhum ebeveynin varlıklarının "mülk" kapsamında sayılması için yeterli sermayeye sahil olmadıklarına ve 14. maddenin de uygulanamayacağına hükmetmiştir (*Alboize-Barthes ve Alboize-Montezume/Fransa* (k.k.), 2008; *Wysowska/Polonya* (k.k), 2018, § 51).

165. Mahkeme *Zeggai/Fransa* (2022, § 55) davasında, doğum tarihinin kişinin "doğum" statüsüyle de ilgili olduğunu kabul etmiştir. Başvuran, Fransız vatandaşlığı edinmek için mevcut kanun yolları bakımından, Cezayir'in bağımsızlığını ilan etmesi öncesinde mi sonrasında mı doğduklarına dayalı olarak kendisinden yaşça küçük kardeşleriden farklı bir muameleye tabi tutulmuştur.

J. "Diğer Statüler"

166. "Diğer statüler" kelimelerine genellikle geniş bir anlam verilir (*Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010, § 70) ve bu kelimelerin yorumu yalnızca doğal veya fıtri manada kişisel özelliklerle sınırlı değildir (*Kiyutin/Rusya*, 2011, § 56; *Clift /Birleşik Krallık*, 2010, § 56).

1. Yaş

167. Mahkeme, Sözleşme'nin 14. maddesinin amaçları bakımından yaşın "diğer statülerin"

kapsamında olduğunu kabul etmiştir (*Schwizgebel/İsviçre*, 2010, § 85; *Carvalho Pinto de Sousa Morais/Portekiz,* 2017, § 45). Öte yandan, Mahkeme, bu zamana kadar, yaşa dayalı ayrımcılığın diğer ayrımcılık gerekçeleriyle eşit tutulması gerektiğini belirtmemiştir (aynı yerde geçen;*British Gurkha Welfare Society ve Diğerleri/ Birleşik Krallık*, 2016, § 88).

168. *Schwizgebel/İsviçre* (2010) davası, ulusal mevzuat bekâr kişilerin yalnızca belirli bir yaşa kadar evlatlık edinmesine imkân sağladığı için bekâr bir kadının ikinci bir çocuğu evlatlık edinmekten men edilmesine ilişkindir. Mahkeme, söz konusu tedbirin ilgili çocuğun sağlığını ve haklarını korumaya ilişkin meşru bir amaç taşıması nedeniyle 8. madde ile birlikte 14. maddenin ihlal edilmediğine hükmetmiştir. Benzer şekilde, Litvanya'da "genç ailelerin" kira yardımından faydalanma hakkı için bir üst yaş sınırının getirilmesi, genç insanların daha fazla çocuk sahibi olmaya teşvik edilmesi ve böylece göç ve düşük doğum oranlarından kaynaklı olarak nüfusta meydana gelen azalmanın dengelenmesi amaçları doğrultusunda haklı bulunmuştur (*Šaltinytė/Litvanya,* 2021).

169. Mahkeme, ayrıca, reşit olmayanlar ve yetişkinler arasında tutukluluğa ilişkin olarak farklı muamele hakkındaki davalarda yaşa dayalı ayrımcılık yapıldığı iddialarını incelemiştir (*D.G. /İrlanda,* 2002; *Bouamar/Belçika*, 1988) ve her bir davada farklı muamele reşit olmayanlara uygulanan rejimin koruyucu özelliğinden kaynaklandığından 5. madde ile birlikte 14. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Aynı zamanda, Mahkeme, çocuk suçluların ömür boyu hapis cezasından muaf tutulmasının konuya ilişkin uluslararası hukuki çerçeveyle uyumlu ve çocuk suçluların rehabilitasyonunu kolaylaştırma hedefiyle orantılı olduğuna hükmetmiştir (*Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya*[BD], 2017, § 80).

170. *CarvalhoPinto de SousaMorais/Portekiz* (2017) davasında, jinekolojik bir ameliyat geçiren ve daha sonra hastaneye karşı tıbbi ihmal nedeniyle hukuk davası açan başvuran, temyiz aşamasında kazandığı tazminatta kesinti yapılması konusunda şikâyetçi olmuştur. Mahkeme, başvuranın yaşı ve cinsiyetinin temyiz mahkemesinin kararında belirleyici unsurlar olarak ortaya çıktığına hükmetmiştir. Temyiz mahkemesi, söz konusu gerekçelere dayanarak farklı bir muamele benimsemiştir. *Deaconu/Romanya* [Komite] (2019) davasında, Mahkeme, küçük kız kardeşlerinin araba kazasında ölmesi nedeniyle yaşları gereği daha az üzüntü duydukları gerekçesiyle, büyük kardeşlere tazminata hükmederken küçüklere tazminat ödenmesini makul gerekçe olmaksızın reddetmesi nedeniyle 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi ile birlikte 14. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

171. Yaşa dayalı ayrımcılık sorusu ayrıca reşit olmamış kişilerin cinayetten yargılanmalarına ilişkin iki davada öne sürülmüştür (*T./Birleşik Krallık* [BD], 1999; *V./Birleşik Krallık* [BD], 1999). Öte yandan, Mahkeme, ilgili davalarda 6 § 1 maddenin ihlal edildiğine karar verdiğinden dolayı söz konusu şikâyetleri 14. madde uyarınca incelemeyi gerekli görmemiştir.

172. *Spišák/Çek Cumhuriyeti* (2024) davasında, başvuran Sözleşme'nin 5. maddesiyle birlikte ele alındığında 14. maddesi kapsamında, bir çocuk olarak tutukluluğunun periyodik olarak gözden geçirilmesine ilişkin olarak uygulanan süre sınırının, aynı suç türünden kovuşturulan bir yetişkin için geçerli olan sürenin iki katına tekabül ettiğinden şikâyet etmiştir.

2. Cinsiyet kimliği

173. Sözleşme'nin 14. maddesi uyarınca ayrımcılık yasağı, cinsel eğilime ve cinsel kimliğe ilişkin sorunları gereğince kapsamaktadır (*Identoba ve Diğerleri/Gürcistan*, 2015, § 96). Ayrıca, Mahkeme, cinsel kimliğin ve cinsel eğilimin iki farklı ve mahrem özellik olduğunu kabul etmiştir. Bu nedenle, ikisinin karıştırılması, kişinin söz konusu mahrem özelliğine dokunma konusunda önemli seviyede bir ciddiyete ulaşmaya neden olabilecek şekilde kişinin itibarına karşı bir saldırı teşkil edebilir (*SousaGoucha/Portekiz*, 2016, § 27).

174. Mahkeme, cinsel kimlik meselelerine ilişkin birçok davayı ele almıştır:

- Cinsiyet değiştirme ameliyatı olma hakkı(*L./Litvanya*, 2007);
- Tercih edilen cinsiyetin hukuken tanınması hakkı (*ChristineGoodwin/Birleşik Krallık*[BD], 2002; *I./Birleşik Krallık*[BD], 2002; *L./Litvanya*, 2007) ve bu doğrultuda yerine getirilmesi gereken hukuki gereklilikler (*Hämäläinen/Finlandiya*[BD], 2014);
- Evlenme hakkı (*ChristineGoodwin/Birleşik Krallık*[BD], 2002; *I./Birleşik Krallık*[BD], 2002);
- Özel bir sağlık sigortasına karşı cinsiyet değiştirme işlemlerinin geri ödenmesi talebine ilişkin olarak yürütülen yargılamaların adilliği (*Van Kück/Almanya*, 2003);
- Medeni durum değiştirilmeden cinsiyetin hukuki olarak tanınması hakkı (*Hämäläinen /Finlandiya* [BD], 2014);
- Cinsiyet değiştirme ameliyatından kaynaklanan tıbbi masraflara ilişkin yükümlülük (*Schlumpf/İsviçre*, 2009);
- Başvuranın cinsiyet kimliğine dayalı olarak ebeveynlik haklarının kısıtlanması ve çocuklarıyla iletişimden mahrum bırakılması (*A.M. ve Diğerleri/Rusya*, 2021).

175. *Hämäläinen/Finlandiya* [BD] (2014) davasında, trans olmayan bir kadınla evli olan transseksüel bir kadın olan başvuran Finlandiya'da eşcinsel evliliklere söz konusu zamanda izin verilmediğinden dolayı kadın olarak cinselliğinin hukuki olarak kabul edilmesi için evliliğinin "evlenmeden birlikte yaşama" şekline dönüştürülmesi gerektiği konusunda şikâyetçi olmuştur. Mahkeme, başvuranın, doğuştan otomatik olarak hukuki cinsiyet tanınırlığına sahip olan ve -başvurana göre- evlilikleri kendininki gibi "zorla" boşanma tehlikesine sahip olmayan trans olmayan kişilerle aynı durumda olduğunu iddia edemeyeceğine hükmetmiştir (§ 112).

176. Mahkeme *Semenya/İsviçre** (2023) davasında, devlete ait olmayan yönetmelikler uyarınca uluslararası müsabakalarda kadınlar kategorisinde yarışabilmek için doğal testesteron seviyelerini azaltması gereken profesyonel bir atlet tarafından sunulan şikâyeti incelemiştir. Mahkeme özellikle itiraz konusu yönetmeliklerin haklılığının ortaya konması için dayanılan gerekçelerin veya hormon tedavisinin başvuran üzerindeki yan etkilerinin sınırlı bir şekilde kurumsal ve yargısal incelemeye tabi tutulması nedeniyle 8. madde ile birlikte ele alındığında 14. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir (§§ 163-202).

177. Bazı cinsel kimlik davaları, 14 madde uyarınca ayrı bir inceleme yapılmaksızın, yalnızca Sözleşme hükmünün esası uyarınca ele alınmıştır. *Y.Y./Türkiye* (2015) davasında, başvuran cinsiyet değiştirme ameliyatı olmak için izin istemiş, ancak başvuranın üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun olmaması nedeniyle söz konusu talep yerel mahkemelerce reddedilmiştir. Mahkeme, başvuranın söz konusu ameliyatı olmasını yıllarca reddederek, Devlet'in Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca başvuranın aile hayatına saygı hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir.

3. Cinsel yönelim

178. Mahkeme, birçok kez, 14. madde uyarınca güvence altına alınan "diğer gerekçeler" arasına cinsel eğilimi de dâhil etmiştir (*Salgueiro da SilvaMouta/Portekiz*, 1999, § 28; *Fretté/Fransa*, 2002, § 32).

179. 1999 yılında, Mahkeme velayet hakkına ilişkin bir davada cinsel yönelim gerekçesiyle ilk kez 14. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir (*Salgueiro Da Silva Mouta/Portekiz*, 1999; ayrıca bk. *X/Polonya*, 2021). O tarihten itibaren, Mahkeme, aşağıdaki konulara dâhil olmak üzere diğer birçok bağlamda cinsel yönelim meselesini incelemiştir:

- Homoseksüel ilişkilerde ceza kanunu uyarınca farklı ergenlik yaşı (*L. ve V./Avusturya*, 2003; *S.L./Avusturya*, 2003; *B.B./Birleşik Krallık*, 2004; *Santos Couto/Portekiz*, 2010);

- Çocuk evlatlık edinme izni (*X ve Diğerleri/Avusturya*[BD], 2013; *E.B./Fransa*[BD], 2008; *Gas ve Dubois/Fransa*, 2012);
- Ölen partnerinin kiracılık haklarına sahip olma hakkı (*Karner/Avusturya*, 2003; *Kozak/Polonya,* 2010);
- Sosyal koruma (*P.B. ve J.S./Avusturya*, 2010; *Mata Estevez/İspanya*(k.k.), 2001);
- Tutukluluk koşulları (*X/Türkiye*, 2012);
- Çocuk bakımına ilişkin düzenlemeler (*J.M./Birleşik Krallık*2010);
- Medeni birliktelikler (*Vallianatos ve Diğerleri/Yunanistan*[BD], 2013; *Maymulakhin ve Markiv/Ukrayna*, 2023);
- Evlilik (*SchalkandKopf/Avustuya*, 2010; *Chapin ve Charpentier/Fransa*, 2016);
- Ailenin tekrar bir araya gelmesi (*Pajić/Hırvatistan*, 2016; *Taddeucci ve McCall/İtalya*, 2016);
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (*Eweida ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2013);
- Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü (*Bączkowski ve Diğerleri/Polonya*, 2007; *Alekseyev ve Diğerleri/Rusya,* 2018; *Genderdoc-M/Moldova*, 2012; *Zhdanov ve Diğerleri/Rusya*, 2019; *Berkman/Rusya*, 2020; *ACCEPT Derneği ve Diğerleri/Romanya*, 2021);
- Homofobik şiddetten koruma ve homofobik saldırılara ilişkin etkili soruşturma yürütme (*Identoba ve Diğerleri/Gürcistan*, 2015; *M.C. ve A.C./Romanya*, 2016; *Beizaras ve Levickas/Litvanya*, 2020; *Aghdgomelashvili ve Japaridze/Gürcistan*, 2020; *Sabalić/Hırvatistan*, 2021*; ACCEPT Derneği ve Diğerleri/Romanya*, 2021; *Genderdoc-M ve M.D./Moldova Cumhuriyeti*, 2021; *Oganezova/Ermenistan*, 2022; *Nepomnyashchiy ve Diğerleri/Rusya,* 2023).

180. Mahkeme, cinsel yönelime dayalı ayrımcılığın "ırka, kökene veya renge" dayalı ayrımcılık kadar ciddi olduğunu vurgulamıştır (*Vejdeland ve Diğerleri/İsveç*, 2012, § 55). Cinsel yönelime dayalı bir ayrımcılık söz konusu olduğunda, Devlet'in takdir hakkı dardır (*Kozak/Polonya*, 2010, § 92; *Karner/Avusturya*, 2003, § 41). Ayrıca, yalnızca cinsel yönelim görüşlerine dayalı bir farklı muamele Sözleşme uyarınca kabul edilemez (*E.B. /Fransa* [BD], 2008, §§ 93 ve 96; *Salgueiro da Silva Mouta/Portekiz*, 1999, § 36; *X ve Diğerleri/Avusturya* [BD], 2013, § 99).

181. Cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa ilişkin Mahkeme tarafından incelenen davaların en önemlileri aile ve özel hayata saygı hakkına ilişkindir. Bu bağlamda, Mahkeme, günümüz koşullarının ışığında 8 maddeyi yorumlamış ve fiilen istikrarlı bir ilişkisi olan ve birlikte yaşayan eşcinsel çiftlerin ilişkilerinin, aynı durumdaki heteroseksüel çiftlerin ilişkisinde olduğu gibi, "aile hayatı" kapsamına girdiğini kabul etmiştir (*Schalk ve Kopf/Avusturya*, 2010, § 94). Ayrıca, Mahkeme birlikte yaşayan iki kadının ve kadınlardan birinin dünyaya getirdiği ancak ikisi tarafından büyütülen bir çocuğun ilişkisinin Sözleşme'nin 8 maddesinin anlamı çerçevesinde "aile hayatı" teşkil ettiğine hükmetmiştir (*X ve Diğlerleri/Avusturya* [BD], 2013, § 95; *Gas ve Dubois/Fransa*, 2012, § 37).

182. Evlenme hakkına ilişkin olarak, eşcinsel evliliğin imkânsız oluşunun, 14. Maddeyle bağlantılı olarak 8 veya 12 maddeyi ihlal etmediğine karar verilmiştir[11] (*Schalk ve Kopf/Avusturya*, 2010; *Chapin ve Charpentier/Fransa*, 2016). Ancak, eşcinsel çiftlerin sivil bir sendikadan çıkartılmaları 8. madde ile birlikte 14 maddenin ihlaline neden olduğuna hükmedilmiştir (*Vallianatos ve Diğerleri/Yunanistan* [BD], 2013).Evlatlık edinme meselesine ilişkin olarak, *E.B./Fransa* [BD] (2008) davasında, Mahkeme, başvuranın başka bir kadınla lezbiyen olarak yaşaması nedeniyle yetkililerin evlat edinme izni vermemelerinin 14. maddenin ihlaline neden olduğuna hükmetmiştir.*X ve Diğerleri/Avusturya* [BD] (2013) davasında, evli olmayan eşcinsel bir çiftin iki ebeveynli evlatlık

[11] Bk. 12. Maddeye İlişkin Rehber (Evlenme hakkı).

edinmesinin imkânsız olması, aynı koşullar altında evlatlık edinebilen evli olmayan heteroseksüel çiftlerle karşılaştırıldığında ayrımcılık teşkil etmektedir. Öte yandan, *Gas ve Dubois/Fransa* (2012) davasında, biyolojik annenin homoseksüel partnerine tek başına evlatlık edinme hakkı verilmemesi, medeni birliktelik içerisinde bulunan heteroseksüel çiftlerin de tek bir evlatlık edinme izni almaktan menedilmeleri nedeniyle ayrımcılık teşkil etmemektedir. Son olarak, yabancı bir eşcinsel partnere oturma izni verilmemesinin 8. madde ile birlikte 14. maddenin ihlaline neden olduğuna hükmedilmiştir (*Pajić/Hırvatistan*, 2016*, Taddeucci ve McCall/İtalya,* 2016).

183. Aile hayatı kapsamının dışında, Mahkeme, heteroseksüel çoğunluğun açısından homoseksüel azınlığa karşı ön yargıya neden olan, reşit olmamış kişileri homoseksüelliğe özendirmeye ilişkin hukuki yasak hakkındaki *Bayev ve Diğerleri/Rusya* (2017) davasında, 10. madde ile birlikte 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir (§ 91). Öte yandan, istikrarlı bir eşcinsel birliktelikte hayatta kalan partner olan başvuranın, partnerinin eşcinsel evliliğin tanınmasından önce vefat etmesi gerekçesiyle ölüm aylığı alma hakkı olmayışı hakkındaki *Aldeguer Tomás/İspanya* (2016) davasında, Mahkeme 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi ve Sözleşme'nin 8. maddesi ile birlikte ele alındığında 14. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmemiştir.

184. 2020 tarihli *Beizaras ve Levickas/Litvanya* davasında, başvuranlar Facebook'ta öpüşürken çekilmiş bir fotoğraflarını paylaşmalarının ardından birtakım ciddi tehdit ve kırıcı yorumlar almış olan eşcinsel bir çifttir. Yetkili makamlar başvuranların davranışının "garip" olduğu ve ülkedeki "geleneksel aile değerleri" ile bağdaşmadığını tespit ederek kovuşturma yapmayı reddetmiştir. Özel kişiler tarafından başvuranlar ve genel olarak eşcinsel topluluğunu hedef alan nefret içerikli yorumların, bu topluluğa yönelik yobaz bakış açısı nedeniyle ortaya çıktığı dikkate alındığında; Mahkeme, başvuranların iyi bir neden olmaksızın cinsel yönelim temelinde ayrımcılığa maruz kaldığı sonucuna varmıştır. Aynı ayrımcı zihniyet, yetkili makamların etkin bir şekilde soruşturma yapma konusundaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirmemesinin de altında yatmaktadır.

185. Mahkeme *Sabalić/Hırvatistan* (2021) davasında, nefret güdüleri soruşturulmaksızın basit bir suçtan kurulan mahkûmiyet hükmünün ve az miktardaki para cezasının, makamlarca şiddet içeren homofobik bir saldırıya karşı uygun bir yanıt teşkil etmediğine karar vermiştir. Bu davada yerel makamlar, gereksiz yere etkisiz basit suç yargılamaları başlatarak, yerel ceza hukukunda ilgili hükümleri ve gereklilikleri düzgün bir şekilde uygulamaya koyma imkânını zayıflatan bir duruma sebebiyet vermiştir. Şiddet içerikli bir saldırının ardındaki nefret güdülerinin soruşturulmamasının yanı sıra bu tür güdülerin şiddet içerikli nefret suçları için ceza tayininde dikkate alınmaması, 7 No.lu Protokol'ün 4 § 2 maddesi kapsamında basit suç yargılamalarında "temel bir eksiklik" teşkil etmiştir. Davanın koşulları içerisinde, yerel makamlar etkili olmayan basit suç yargılamaları başlatıp, bunun sonucunda daha sonraki ceza yargılamalarını da şekli gerekçelerle sonlandırdıklarından, başvuranın cinsel yönelimi nedeniyle maruz kaldığı şiddet içeren saldırıya ilişkin olarak Sözleşme kapsamındaki usul yükümlülüğünü yeterli ve etkin bir şekilde yerine getirmemiştir. *Stoyanova/Bulgaristan* (2022) davasında, başvuranın oğlu, kendisinin homoseksüel gibi göründüğünü düşünen üç adam tarafından saldırıya uğramış ve öldürülmüştür. Yerel mahkemeler cinayetin altında yatan homofobik güdüleri tespit etmiş olsa da, bu kanunen ağırlaştırıcı bir unsur teşkil etmediği gibi faillerin cezalandırılmasında da ölçülebilir bir etkiye sahip olmamıştır; bu durum, Devletin mağdurların gerçek veya varsayılan cinsel yönelimden dolayı düşmanlık güdüsüyle gerçekleştirilen ölümcül saldırılara uygun bir yanıt verilmesini sağlama görevine aykırıdır.

186. *Nepomnyashchiy ve Diğerleri/Rusya* (2023) davasında, LGBTI topluluğu üyeleri olan başvuranlar, kamu görevlileri tarafından LGBTI topluluğu hakkında yapılan olumsuz basın açıklamalarından şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme, itiraz konusu açıklamaların doğrudan başvuranları hedef almamasına rağmen, başvuranların bir Sözleşme ihlalinin mağduru olduklarını iddia edebileceklerine karar vermiştir (§ 57). Mahkeme, Rusya'da LGBTI topluluğuna karşı toplumsal karşıtlık geçmişini ve ilgili zamanda şiddet içerikli suçlar dâhil olmak üzere homofobik nefret suçlarındaki artışı, itiraz konusu açıklamaların açıkça homofobik olan içeriğini ve özellikle

saldırgan ve düşmancıl uslubunu, resmi görev ifa eden kamuya mâl olmuş nüfuz sahibi kişiler tarafından yapılmış olmasını ve geniş okuyucu kitlesine sahip popüler gazetelerde yayımlandığını hatırda tutarak, bu açıklamaların grubun üyelerinin "özel hayatlarını" etkilemek için gerekli "ağırlık eşiğine" ulaştığını değerlendirmiştir (§§ 59-62). Mahkeme esasa ilişkin olarak, iç hukukun homofobik açıklamalar dâhil olmak üzere damgalayıcı açıklamalara karşı bireyin özel hayatının korunmasına yönelik hem medeni hukuk mekanizmaları, hem de ceza hukuku hükümleri içerdiğini fakat yetkililerin yaklaşımı nedeniyle, söz konusu ulusal kanun hükümlerinin başvuranların davasında uygulanmadığını ve gerekli korumanın kendilerine sağlanmadığını tespit etmiştir (§ 85).

187. Bazı davalarda, Mahkeme, cinsel yönelim meselelerini yalnızca Sözleşmenin ilgili temel maddesi bakımından ele almıştır. Örneğin;

- Yetişkinler arasında homoseksüel ilişkilerin ceza kanunu uyarınca yasaklanması (*Dudgeon/Birleşik Krallık*, 1981; *Norris/İrlanda*, 1988; *Modinos/Kıbrıs*, 1993; *A.D.T./Birleşik Krallık*, 2000);
- Homoseksüellerin silahlı kuvvetlerden atılması (*Lustig-Prean ve Beckett/Birleşik* Krallık, 1999; *Smith ve Grady/Birleşik Krallık*, 1999; *Perkins ve R./Birleşik* Krallık, 2002; *Beck ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2002);
- Yurt dışında gerçekleştirilmiş eşcinsel evliliklerin kabul edilmemesi (*Orlandi ve Diğerleri/İtalya*, 2017);
- Eşcinsel birlikteliklerin tanınmasını ve korunmasını sağlayan hukuki bir çerçevenin yürürlüğe konmasına ilişkin pozitif yükümlülük (*Oliari ve Diğerleri/İtalya*, 2015);
- Tutukluluk koşulları (*Stasi/Fransa*, 2011).

4. Sağlık ve Engellilik

188. Mahkeme, Sözleşme'nin 14. maddesi ile 12 no.lu Protokol'ün 1. maddesinin engellilik, tıbbi koşullar veya genetik özellikler bağlamında ayrımcılığı kapsadığını doğrulamıştır (*Glor/İsviçre*, 2009, § 80; *G.N. ve Diğerleri/İtalya*, 2009, § 126; *Kiyutin/Rusya*, 2011, § 57). Engelliliğe ilişkin davalarda, Devletin engellilere gösterilecek farklı hukuki muameleyi tespit ederken kullandığı takdir yetkisi oldukça azaltılmıştır (*Glor/İsviçre*, 2009, § 84).

189. Özellikle 29 Ocak 2003 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisinin engellilerin sosyal hayata tam olarak katılmasına ilişkin olarak aldığı 1592 no'lu Tavsiye Kararı'na (2003) ve 13 Aralık 2006 tarihinde kabul edilen BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ne (UNCRPD) atıfta bulunarak, Mahkeme, engellilerin ayrımcılıktan korunması ihtiyacı konusunda Avrupa'da ve dünya çapında görüş birliği olduğunu belirtmiştir (*Glor/İsviçre*, 2009, § 54). Bu durum, Devlet'in engellilere haklarından tam olarak faydalanabilmeleri için "makul bir barınak" sağlama yükümlülüğünü de kapsamaktadır ve bu yükümlülüğü yerine getirmemek ayrımcılığa neden olmuştur (*Enver Şahin/Türkiye*, 2018, §§ 67-69; *Çam/Türkiye*, 2016, §§ 65-67; *G.L./İtalya*, 2020, §§ 60-66).

190. Mahkeme, bedensel engelli bireylerin kamuya açık binalara erişimine ilişkin olarak yapılacak incelemenin, ilgili zamanda Devletin kendisine "orantısız veya gereksiz bir külfet" yüklemeyen, engelli bireylere destek ve kolaylık sağlamaya yönelik "gerekli ve uygun değişiklikleri ve düzenlemeleri" yapma görevini yerine getirip getirmediğini incelemekle sınırlı olduğunu açıklığa kavuşturmuştur *(Arnar Helgi Lárusson/İzlanda,* 2022, § 59). Davalı Devlet ve belediye hâlihazırda mevcut bütçenin imkân verdiği ölçüde ve kamuya açık binaların kültürel miras olarak koruma altında olduğu hususunu dikkate alarak, söz konusu binalarda erişilebilirlik ihtiyaçlarını değerlendirmek ve ele almak için önemli tedbirler almış olduğundan, Mahkeme sanat ve kültür merkezleri içeren iki kamuya açık binaya erişim sağlayamayan tekerlekli sandalyeye bağımlı başvurana karşı ayrımcılık yapılmadığını tespit etmiştir (bk. aynı karar; kıyaslayınız Mahkemenin 8. maddenin uygulanabilir olmadığına karar verdiği *Botta/İtalya* (k.k.), *Zehnalová ve Zehnal/Çek*

Cumhuriyeti (k.k.), ve *Glaisen/İsviçre* (k.k.)),

191. Konut meselesine ilişkin olarak, *Guberina/Hırvatistan* (2016) davasında, başvuran ağır engelli çocuğunun ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş yeni bir mülkün satışında vergi muafiyeti talep etmiştir. Yetkililer, başvuranın oğlunun özel ihtiyaçlarını dikkate almamış ve başvuranın hâlihazırda yaşamaya uygun bir mülkü olması nedeniyle vergi muafiyeti koşullarını taşımadığına karar vermişlerdir. Mahkeme, BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ni (UNCRPD) kabul ederek, Hırvatistan'ın makul barınak, erişilebilirlik ve engellilere karşı ayrımcılık yapılmaması gibi ilkelere saygı duymak zorunda olduğunu ve başvuranın engelli çocuğu ile ilgili özel ihtiyaçlarını göz ardı ederek Sözleşme'nin 14. maddesi ile birlikte 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edildiğini vurgulamıştır. Mahkeme, ilk kez, başvurana engelli çocuğu nedeniyle farklı muameleye gösterilmesinin 14. madde kapsamındaki engelliliğe bağlı ayrımcılık kapsamında olduğunu kabul etmiştir. *J.D. ve A./Birleşik Krallık* (2019) davasında, başvurana yapılan konut yardımı azaltılmış ve başvurandan engelli kızının ihtiyaçlarına özel olarak düzenlenmiş evinden taşınması istenmiştir. Mahkeme'ye göre, başvurandan taşınmasının istenmesi yıkıcı ve istenmeyen bir durum olmasına rağmen, söz konusu tedbirin etkisi orantılıdır; çünkü başvuran uygun bir şekilde düzenlenmiş daha küçük bir eve taşınabilir ve isteğe bağlı kira yardımından faydalanabilir (§ 101).

192. Eğitim alanına ilişkin olarak, *Enver Şahin/Türkiye* (2018) davasında, engelli bir öğrencinin üniversite kampüsüne erişimine ilişkin ihtiyaçlarının somut ve bireysel değerlendirme yapılmaması konusunda, Mahkeme eğitim hakkı kapsamında 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. *G.L./İtalya* (2020) davasında, konuşamayan otizmli bir çocuk ilkokulun ilk iki yılında, ilgili mevzuat uyarınca sahip olduğu özel yardım alma hakkından faydalanamamıştır. Mahkeme, ilköğretimin önemini ve Devletlerin engelli bireylerin eğitim ihtiyaçları alanındaki seçimlerinde özellikle dikkatli olma yükümlülüğünün önemini vurgulayarak, başvuranın engeli nedeniyle ilkokula engelli olmayan öğrencilerle aynı koşullar altında devam edemediğini tespit etmiştir.

193. Aile konusuna ilişkin olarak, 2020 tarihli *Cînța/Romanya* davasında, yerel makamlar başvuranın akıl hastalığının ebeveynlik becerileri veya çocuğun güvenliği üzerinde yaratabileceği etkiyi düzgün bir şekilde değerlendirememiştir. Mahkeme, akıl hastalığının ebeveynlerin çocuklarına bakma konusundaki yeterlilikleri değerlendirilirken dikkate alınması gereken bir etken olabileceğini vurgulamıştır. Ancak belirleyici bir unsur olarak veya diğerleri arasında bir unsur olarak, akıl hastalığına istinat etmek, davanın kendine özgü koşullarında akıl hastalığının ebeveynlerin çocuğa bakma konusundaki yeterlilikleriyle ilgisi olmadığında ayrımcılık teşkil edebilir. *R.P. ve Diğerleri/Birleşik Krallık* (2012, § 89) davası, mahkemece çocuk bakımı yargılamalarında öğrenme güçlüğü yaşayan anneyi temsil etmesi için dava vekili görevlendirilmesine ilişkindir. Mahkeme, başvurana uygulanan tedbirin haksız ayrımcılık teşkil etmediğine karar vermiştir. Gerçekte, Sözleşmeci Devlet'in başvuranın durumundaki davacıları korumak için tedbir alması gerektiğini ve mahkemece dava vekili görevlendirilmesi uygulamasının Devlet'in takdir yetkisi kapsamında olduğunu kabul etmiştir. Sonuç olarak, başvurana hukuki ehliyeti olan birine göre farklı muamele gösterilmiş olmasına rağmen, başvuranın durumu söz konusu kişiden oldukça farklıdır ve farklı muamele gösterilmesi objektif ve makul bir şekilde gerekçelendirilmiştir (§ 89). Mahkeme V.I./Moldova *Cumhuriyeti* (2024, §§ 173-74) davasında, herhangi bir tedavi amaçlanmaksızın, sadece alternatif bakım seçenekleri mevcut olmadığı için bir çocuğun psikiyatri hastanesine iradesi dışında yatırılmasının ve psikiyatrik tedavi altına alınmasının, başvuranın zihinsel engeline dayalı ayrımcılık teşkil ettiğine karar vermiştir.

194. *Negovanović ve Diğerleri/Sırbistan* (2022) davasında, benzer uluslararası ödülleri kazandıkları için bir tür ulusal spor takdir ödülü olarak görme engelli olmayan oyunculara verilen para ödülünün görme engelli satranç oyuncularına verilmemesinin, bu kişilere karşı engellilik halleri nedeniyle ayrımcılık teşkil ettiği tespit edilmiştir.

195. Seçimler bağlamında, Mahkeme *Strøbye ve Rosenlind/Danimarka* (2021) davasında, hukuki

ehliyeti olmayan kişilerin oy verme hakkından mahrum bırakılmaları meselesini incelemiştir. Zihinsel engelli kişilerin genel olarak Danimarka hukuku kapsamında oy verme hakkından mahrum bırakılmamaları ve tedbirin sadece çok az sayıda kişiyi etkilemesi nedeniyle Mahkeme, tek başına veya Sözleşme'nin 14. maddesiyle birlikte ele alındığında 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir (ayrıca bk. *Caamaño Valle/İspanya*, 2021). Mahkeme *Toplak ve Mrak/Slovenya* (2021) davasında, Devletin kas distrofisi hastası olup tekerlekli sandalye kullanan başvuranların oy kullanma haklarını diğer kişilerle eşit bir şekilde kullanmalarını sağlamak üzere uygun tedbirleri alma konusundaki pozitif yükümlülüğüne aykırılık tespit etmemiştir.

196. Bulaşıcı hastalıklara sahip insanlara karşı ayrımcılık yapılması konusuyla ilgili olarak, Mahkeme, HIV enfeksiyonu gibi durumlar dâhil olmak üzere, kişinin sağlık durumu dikkate alınarak yapına bir ayrımın, Sözleşme'nin 14. maddesinde kullanılan "diğer statüler" kavramının kapsamına -engel veya engelden kaynaklı bir hal olarak- girmesi gerektiği görüşündedir (*Kiyutin/Rusya*, 2011, § 57). Mahkeme, HIV'li insanların toplumun önyargıları ve damgalamaları nedeniyle savunmasız bir grup olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak, Devletlere HIV taşıyıcısı olmaları nedeniyle farklı muamele ile bu grubu yalnızlaştıran tedbirleri seçmede oldukça dar bir takdir yetkisi verilmelidir (*Kiyutin/Rusya*, 2011, § 64*; I.B./Yunanistan,* 2013, § 81).

197. Sözleşme uyarınca korunan diğer gerekçelerde olduğu gibi, 14. maddeden ziyade yalnızca maddenin esası uyarınca inceleme yapılması olağandır. Örneğin, *Pretty/Birleşik Krallık* (2002) davasında, başvuran dejeneretif bir hastalığa sahiptir ve Mahkeme, başvuranın eşinin kendisinin ölümüne yardım etmesi nedeniyle hakkında kovuşturulma yapılmaması talebinin reddedilmesine ilişkin şikâyeti ele almıştır. Mahkeme, intihar etmek için fiziksel yeterliliği olan ve olmayan kişiler arasında ayrım yapılmasının reddedilmesini haklı bulmuştur; çünkü kanuna istisnalar getirmek uygulamada 2. madde uyarınca güvence altına alınan yaşam hakkının istismar edilmesine ve ihlal edilmesine yol açabilir (§ 89).

5. Ebeveynlik hali ve medeni hâl

198. Mahkeme, *Weller/Macaristan* (2009) davasında, 14. maddede ihlale sebep olan ebeveynlik durumu nedeniyle ayrımcılık olduğuna kanaat getirmiştir. Bu davada birinci başvuran, yalnızca annelerin, evlat edinen ebeveynlerin ve vasilerin hakkı olan ödeneğin reddedildiği bir baba idi.

199. Aynı şekilde, Mahkeme, medeni hâlin, "diğer durumlar" kapsamında yer alan kişisel bir özellik olarak değerlendirmiştir. Örneğin *Şerife Yiğit/Türkiye* (2010) [BD] davasında Mahkeme, iki ebeveyn arasında evlilik bağı bulunmamasının, 14. madde ile yasaklanmış olan ayrımcılığa sebep olabilecek kişisel "durum" biçimlerinden birisi olduğunu belirtmiştir (§ 79).

200. Mahkeme, *Petrov/Bulgaristan*(2008) davasında, başvuran tutuklunun evli olmadığı partnerini aramasının yasaklanması sebebiyle 8. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine kanaat getirmiştir.

201. *Burden/Birleşik Krallık* [BD] (2008) davası, evli veya medeni birliktelikte olan çiftlerin ölüm sonrası miras vergisinden muaf olma hakkına sahip olmadıklarından şikâyetçi olan beraber yaşayan iki kız kardeş ile ilgilidir. Mahkeme, başvuranlar arasında benzer bir yasal olarak bağlayıcı anlaşmanın olmamasının, her ne kadar uzun süre birlikte yaşamış olsalar da bu tür bir ilişkinin evlilik veya medeni birliktelikten esasında farklı kıldığına hükmetmiştir. *Korosidou/Yunanistan* (2011) davasında Mahkeme, hayatını kaybetmiş partnerinden kalan dul aylığının, evli olmaması sebebiyle verilmediği bir başvuranın durumunu incelemiş ve ayrımcılık olmadığına kanaat getirmiştir. Mahkeme, bir kadının evli olmadığı ölmüş partnerinin mülkünü otomatik olarak miras yoluyla alamamasını, kendisine iç hukukta buna ilişkin yeterli fırsatların sunulduğu gerekçesiyle ayrımcı bulmamıştır (*Makarčeva/Litvanya* (k.k.), 2021)

202. *Muñoz Díaz/İspanya* (2009) davası, Roman ayinlerine göre evlenen bir başvuranın evliliğinin

Devlet tarafından dul aylığına hak kazanma açısından geçersiz olarak değerlendirilmesi ile ilgilidir. Mahkeme, İspanyol makamlarının başvuranı, partnerinin "eşi" olarak tanıdığını gözlemlemiştir. Dava konusu kadın ve ailesine aile cüzdanı verilmiş, büyük aile statüsü verilmiş ve sağlık yardımı hakkına sahip olmuştur. Dolayısıyla Mahkeme, başvuranın evliliğinin geçerliliğine ilişkin iyi niyetinin, dul aylığı hakkına yönelik meşru bir beklenti içerisinde olmasını sağladığı kanaatine varmış ve Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğini kabul etmiştir. Öte yandan, *Şerife Yiğit/Türkiye* [BD] (2010) davasında başvuran tamamen dini bir törenle evlenmiş ve hayatını kaybetmiş partnerinin mirasçısı olarak tanınmamıştır. Ancak Mahkeme, başvuranın durumunun farkında olduğunu ve partnerinin ölümü nedeniyle yardım almaya hak kazanabilmek için ilişkisine resmiyet kazandırması gerektiğini bildiğini kaydetmiştir. Dolayısıyla Mahkeme, söz konusu farklılığa yönelik olarak nesnel ve makul bir gerekçenin bulunduğuna ve 14. maddenin ihlal edilmediğine kanaat getirmiştir.

6. Göçmenlik statüsü

203. Mahkeme, göçmenliğin bireyde doğuştan var olan bir durumdan ziyade kanunla tanınan bir statü olmasına karşın bu gerçeğin göçmenlik hususunu 14. maddenin amaçları bakımından "diğer durum" olarak ele alınmasını engellemediğini tespit etmiştir (*Hode ve Abdi/Birleşik Krallık*, 2012, § 47; *Bah/Birleşik Krallık*, 2011, § 46). Gerçekten de, bir kişinin göçmenlik statüsü çok çeşitli yasal ve başka etkilere sahip olmuştur (aynı kararda).

204. *Hode ve Abdi/Birleşik Krallık* (2012) davası, mülteci statüsünde olan ve sınırlı oturma iznine sahip olan bir kişinin, mültecilik statüsünün verilmesinin ardından yaptığı evlilik sonrası eşinin kendisine eşlik edememesi ile ilgilidir. Mahkeme, mülteci statüsü lehine olan ve "diğer durum"a ilişkin savın, göçmenlik statüsünün aksine, mültecilik statüsünün bir seçime bağlı olmaması sebebiyle daha da güçlü olduğunu yinelemiştir (§ 47). Sonuç olarak, Mahkeme, 8. madde ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

205. *Bah/Birleşik Krallık* (2011) davasında Mahkeme, reşit olmayan oğlunun göçmen kontrolüne tabi olması sebebiyle sosyal hizmetler tarafından öncelikli yardım hakkı verilmemiş olan ve kasıtsız olarak çocuğuyla evsiz kalan bir kişinin davasını incelemiştir. Başvuran Birleşik Krallık'a sığınmacı statüsünde giriş yapmış, ancak kendisine mülteci statüsü hakkı tanınmamıştı. Mahkeme, farklı muamelenin dayandığı durumun niteliğinin, Sözleşmeci Devletlere tanınacak takdir payının kapsamını belirlemede oldukça önemli olduğunu kaydetmiştir (§ 47). Göçmenlik durumundaki tercih unsuru göz önüne alındığında, bu gerekçeye dayanan farklı muamelenin yine de nesnel ve makul bir şekilde gerekçelendirilebilir olması gerekirken, gerekli olan gerekçe, örneğin uyruğa dayanan bir ayrım durumunda olduğu kadar önemli olmayacaktır (§ 47). Mahkeme, başvuranın maruz kaldığı farklı muamelenin makul ve nesnel olarak gerekçelendirildiği sonucuna varmıştır (§ 52).

206. Mahkeme *M.T. ve Diğerleri/İsveç* (2022, § 111) davasında, "ikincil koruma statüsüne" sahip kişilerin ve "mülteci statüsüne" sahip kişilerin aile birleşimi hakkı bakımından kıyaslanabilir veya göreceli olarak benzer durumda olduklarını değerlendirmiştir. İkinci başvuran İsveç'te ikincil koruma altına alınmıştır. İsveç'te ikincil koruma statüsü verilen kişilerin aile fertlerine İsveç'te oturma izni verilmesine geçici kısıtlamalar getiren bir kanunun uygulanması sonucunda, ikinci başvuranın annesi ve erkek kardeşine oturma izni verilmemiştir. Mahkeme, mülteci statüstündeki kişilere kıyasla başvuranlara gösterilen farklı muamelenin makul ve nesnel bir şekilde gerekçelendirildiğine ikna olmuştur (§ 117).

207. Mahkeme ayrıca, diğer bazı davalarda göçmenlik durumu nedeniyle ayrımcılık tespit etmiştir. *Ponomaryovi/Bulgaristan* (2011) davasında Mahkeme, daimi ikametgâh izni olmayan yabancıların ortaöğretim ücretlerini ödeme zorunluluğunun, bu kişilerin uyrukları ve göçmenlik durumları sebebiyle ayrımcılık olduğunu tespit etmiştir (§ 49). Eğitim hakkı ile ilgili Sözleşme'ye Ek

1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile bağlantılı olarak Sözleşme'nin 14. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Yasadışı bir şekilde ikamet eden bir yabancıya, çocuğunun babalık testine itiraz edebilmesi için yasal yardımın verilmesinin reddedildiği *Anakomba Yula/Belçika* (2009) davasında Mahkeme, 6. madde (mahkemeye erişim) ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

7. İstihdam durumu

208. Mahkeme, istihdam alanında, örneğin, yüksek bir makamda olmanın 14. madde açısından "diğer durum" olarak değerlendirilebileceğini tespit etmiştir (*Valkov ve Diğerleri/Bulgaristan*, 2011, § 115). Bu davada Mahkeme, başvuranların emekli maaşlarının sınırlandırılmasının, emekli maaşları sınırlandırılmayan bazı üst düzey yetkililere kıyasla ayrımcılığa yol açtığı iddiasını reddetmiştir.

209. Mahkeme ayrıca, "diğer durum" kavramının, bazı durumlarda askeri rütbeyi içerecek şekilde yeterince geniş bir anlama sahip olduğunu tespit etmiştir. *Engel ve Diğerleri/Hollanda* (1976) davası, komutanları tarafından askeri disipline karşı işlenen suçlara yönelik çeşitli cezalar verilen askerlerle ilgilidir. Mahkeme, rütbeye dayalı bir ayrımın 14. maddeye aykırı olabileceğini tespit etmiştir (§ 72). Ancak yetkili ulusal makamların bu alanda kayda değer bir takdir payına sahip olduklarını kabul etmiş ve 14. maddenin ihlal edilmediğine kanaat getirmiştir. *Beeckman ve Diğerleri/Belçika* (k.k.) (2018) davasında Mahkeme, polis rütbesini "diğer durum" kavramı kapsamında yorumlamıştır.

210. Başvuranların istihbarat servisleriyle işbirliği, Sözleşme'nin 14. maddesinin amaçları açısından da "diğer durum" olarak değerlendirilmiştir (*Sidabras ve Džiautas/Litvanya*, 2004; *Žičkus/Litvanya*, 2009; *Naidin/Romanya*, 2014). *Žičkus/Litvanya* (2009) davasında, başvuranın eski bir KGB görevlisi olduğu gerekçesiyle özel sektörde işe girmesi yasaklanmıştır. *Naidin/Romanya* (2014) davasında, eskiden gizli polisle işbirliği yapmış olan bir kişinin kamuda istihdamı yasaklanmıştır.

211. *Graziani-Weiss/Avusturya* (2011) davası, hukuki eğitim almış diğer kişilerin böyle bir yükümlülüğü yoken avukat ve noterlerin, görevlendirilmeleri halinde, akıl hastalığı olan kişilere ücretsiz vasi hizmeti sunma yükümlülüğü ile ilgilidir. Mahkeme, iki gruba farklı davranıldığını, ancak kanuni temsilin gerekli olduğu durumlarda vasiliğin amaçları açısından, iki grubun benzer bir durumda olmadığını tespit etmiştir (§ 65).

8. "Diğer statülere" ilişkin örnekler

212. Mahkeme, yetkililerin başvuranın emeklilik haklarının hesaplanmasında cezaevinde yapılan işleri dikkate almayı reddettiği *Stummer/Avusturya* [BD] (2011) davasında, *tutuklu*[12] olmanın 14. maddenin amaçları bakımından kişisel durumun bir yönü olduğunu tespit etmiştir. Mahkeme ayrıca, ziyaret hakları ve televizyon erişimine ilişkin olarak henüz hüküm giymemiş tutuklular ve hükümlü olanlar arasında kanuni sisteme ilişkin olarak haksız bir farklılık olduğunu kabul etmiştir (*Laduna/Slovakya*, 2011; *Chaldayev/Rusya*, 2019; *Vool ve Toomik/Estonya*, 2022).

213. *Clift/Birleşik Krallık* (2010) davasında Mahkeme, cezanın uzunluğuna bağlı olan erken tahliyeye yönelik usuli şartlardaki farklılıkları değerlendirmiştir. Bu davada, başvuran, on beş yıldan fazla süreli hapis cezasına çarptırılmış bir mahkûm olmasına bağlı olarak farklı muamele olduğunu iddia etmiştir. Cezanın uzunluğu, suçun algılanan ciddiyeti ile kısmen ilişkili olmakla birlikte, mahkûm eden hâkimin, mahkûmun halk için teşkil ettiği riski değerlendirmesi de dâhil olmak üzere bir dizi başka faktör de söz konusu olabilir. Erken tahliye programının mahkûmlara

[12] Bk. Mahpus Haklarına ilişkin Rehber.

cezalarının uzunluğuna bağlı olarak farklı şekilde uygulandığı durumlarda, nesnel olarak gerekçelendirilmedikçe, 5. madde uyarınca keyfi tutukluluğa karşı koruma sağlama gerekliliğine aykırı olma riski vardır. Dolayısıyla, Mahkeme, başvuranı 14. maddenin amaçları açısından "diğer durum"a sahip olduğu sonucuna varmıştır.

214. Mahkeme, *Granos Organicos Nacionales S.A./Almanya* (2012) davasında, Alman mahkemelerinde hukuk davası açmak isteyen yabancı bir şirkete hukuki yardım verilmesinin reddedilmesi sebebiyle *gerçek ve tüzel kişiler* arasında ve *yerli ve yabancı tüzel kişiler* arasında farklı muamele olduğuna kanaat getirmiştir. Ancak söz konusu davada Mahkeme bu farklılığın ilgili sebeplerden kaynaklandığına karar vermiştir.

215. Mahkeme *Moraru/Romanya* (2022) davasında, kişinin beden ölçülerinin "diğer statüler" listesi kapsamına giren kişisel bir niteliği temsil eden genetik bir özellik teşkil ettiğini değerlendirmiştir (§ 42). Ulusal yetkililerin başvuranın askeri tıp eğitimine kabul sürecine katılmasına izin verilmemesine ilişkin kararları, başvuranın başta boy ve kilo olmak üzere antropometrik özellikler temelinde eğitim hakkına yönelik ayrımcı bir kısıtlama teşkil etmiştir (§ 27).[13]

216. Mahkeme, "kişisel" niteliklerle ilgili olmasa da, daha fazla farklı muamelenin "diğer durum" kapsamına girdiğini tespit etmiştir.

217. Örneğin Mahkeme, bir *örgüt üyeliğinin*, Sözleşme'nin 14. maddesi açısından "diğer durum" teşkil edebileceğini tespit etmiştir (*Danilenkov ve Diğerleri/Rusya*, 2009; *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani/İtalya (no. 2)*, 2007). *Danilenkov ve Diğerleri/Rusya* davasında (2009) Devlet, sendika üyeliği nedeniyle yapılan ayrımcılığa karşı etkili bir adli koruma sağlayamamıştır. *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani/İtalya(no. 2)* (2007) davası, Masonların bölgesel makam kadrolarına başvururken üyeliklerini beyan etmelerine yönelik yasal yükümlülükleri ile ilgilidir.

218. Aynı şekilde, "diğer durum" *ikamet yerini* de kapsayabilir (*Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2010; *Aleksandr Aleksandrov/Rusya*, 2018; *Baralija/Bosna-Hersek*, 2019). *Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD] (2010) davası, Devlet ile karşılıklı anlaşması olmayan denizaşırı ülkelerde ikamet eden emekliler için endeksleme hakkının bulunmamasıyla ilgilidir. *Aleksandr Aleksandrov/Rusya* (2018) davasında, daimi ikamet yerinin suçun işlendiği ve cezanın açıklandığı bölgenin dışında olması nedeniyle başvurana hapis cezası içermeyen bir cezanın verilmesi reddedilmiştir. Mahkeme, ayrımcılığın meşru bir amaca sahip olduğuna veya nesnel ve makul bir gerekçeye sahip olduğuna kanaat getirmemiştir.

219. Mahkeme *Pinkas ve Diğerleri/Bosna Hersek* (2022) davasında, iş ödenekleri konusunda aynı yasal rejime tabi olan raportörler ve hâkimler arasındaki muamele farklılığının, davalı Devlet tarafından haklılığı ortaya konmak üzere hiçbir nesnel ve makul gerekçe ileri sürülmeyen "diğer statüler" temelinde "dolaylı ayrımcılık" teşkil ettiğini tespit etmiştir.

220. Mahkeme, *Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP)/Türkiye* (2012) davasında, *halk desteğinin az olmasına* bağlı olarak siyasi partilere farklı muamele gösterildiğini kabul etmiştir. Dava, yardım almak için gereken yasal asgari oy oranına ulaşmamış olması nedeniyle bir siyasi partiye mali yardımın reddedilmesi ile ilgilidir ve 14. maddede ihlal bulunmamıştır.

221. Mahkeme ayrıca, *Yüksek Mahkemenin çelişkili kararlarının* 14. madde uyarınca ayrımcılığa sebep olabileceğini değerlendirmiştir (*Beian/Romanya* (no. 1), 2007). *Emeklilik tazminatlarına yönelik likidite talebinin farklı zamanlarda olmasına* dayalı olarak farklı muamele de gerekçelendirilmediği takdirde ayrımcılık anlamına gelebilir (*Maggio ve Diğerleri/İtalya*, 2011).

9. "Diğer statüler" kapsamına girmeyen durumlara örnekler

[13] Bk. aşağıda "Eğitim hakkı".

222. Kişisel bir duruma bağlı olmayan bazı muamele farklılıklarının "diğer durum" kavramına girmediği düşünülmektedir.

223. Örneğin, *Gerger/Türkiye* [BD] (1999) davasında Mahkeme, tutuklular arasında şartlı tahliye ile ilgili muamele farklılıklarının, *Clift/Birleşik Krallık* (2010) davasında olduğu üzere farklı insan grupları arasında değil de niteliklerine göre farklı suç türleri arasında bir ayrım yapılması nedeniyle, "diğer durum"un geçerli olmadığına karar vermiştir.

224. Sözleşme'nin 14. maddesinde öngörülen "diğer durum" kavramının kapsamında yer almayan muamele farklılıklarının diğer örnekleri arasında aşağıdakiler bulunmaktadır;

- sosyal yardım hakkına sahip olup olmama (*Springett ve Diğerleri/Birleşik Krallık* (k.k.), 2010);
- iş sözleşmesinin süresi ve niteliği (*Peterka/Çek Cumhuriyeti* (k.k.), 2010);
- farklı alanlarda balıkçılık yapma hakkı bulundurma (*Alatulkkila ve Diğerleri/Finlandiya*, 2005);
- farklı askeri görevlere gönderilme (*De Jong, Baljet ve Van den Brink/Hollanda*, 1984);
- vergilerin iadesine ilişkin farklı hukuki statü (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society ve Yorkshire Building Society/Birleşik Krallık*, 1997);
- büyük ve küçük sendikalar arasında ayrım yapma (*National union of Belgian police/Belçika*, 1975; *Swedish Engine Drivers' Union/İsveç*, 1976);
- ticari reklamcılık ile belirli bazı idealleri öne süren reklamlar arasındaki fark (*VgT Verein gegen Tierfabriken/İsviçre*, 2001);
- bir devlet bankasında hesaba sahip olunması veya olunmaması (*Shylina/Ukrayna*, 2024).

VI. Konuya göre ayrımcılık

A. Özel hayat ve aile hayatı

225. Mahkeme, çeşitli durumlarda özel hayata ve aile hayatına saygı hakkından yararlanma hususunda ayrımcılığa ilişkin 8. madde ile bağlantılı olarak 14. madde kapsamındaki şikâyetleri incelemiştir.[14]

226. Mahkeme, "aile hayatına" saygı hakkının, tek başına bir aile kurma isteğine karşı koruma sağlamadığını (*E.B./Fransa* [BD], 2008, § 41); daha ziyadesiyle bir ailenin (*Marckx/Belçika*, 1979, § 31), veya en azından, örneğin evlilik dışı doğan bir çocukla biyolojik babası arasındaki muhtemel ilişkinin (*Nylund/Finlandiya* (k.k.), 1999), veya aile tam olarak kurulmamış olsa dahi gerçek bir evlilikten doğan bir ilişkinin (*Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık*, 1985, § 62), veya yasal ve hakiki bir evlat edinmeden doğan bir ilişkinin (*Pini ve Diğerleri/Romanya*, 2004, § 148) varlığını gerektirdiği hususunu açıklığa kavuşturmuştur.

227. Bu bağlamda Mahkeme, 8. madde ile bağlantılı olarak 14. madde uyarınca çocuklara erişime ilişkin bazı davaları incelemiştir:

- bir babanın evlilik dışı doğan çocuğu ile görüşmesine izin verilmemesi (*Sommerfeld/Almanya*[BD], 2003);
- dini inançları sebebiyle anneye velayetin verilmemesi (*Hoffmann/Avusturya*, § 1993);

[14] Bu bağlamda, ayrıca bk. Sözleşme'nin 8. Maddesine ilişkin Rehber (özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı).

- eşcinsel çiftlerin birbirlerinin çocuklarını evlat edinememeleri (*X ve Diğerleri/Avusturya*[BD], 2013);
- doğum iznine ilişkin erkek ve kadın askeri personel arasında ayrım yapılması (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 2012);
- babalığa itiraz etmek için dava açma ihtimaline ilişkin zaman sınırlamaları bakımından bir baba ile bir anneye farklı davranılması (*Rasmussen/Danimarka*, 1984);
- evlilik birliği dışında doğan bir çocuğun babasının, babalığa dair DNA kanıtına rağmen ebeveynlik yetkisini çocuğun annesinin rızası olmadan kullanamaması (*Paparrigopoulos/Yunanistan*, 2022);
- küçük çocukların annelerinin hapis cezasının ertelenmesine izin veren ancak babalar için geçerli olmayan mevzuat (*Alexandru Enache/Romanya*, 2017); veya
- ailenin tekrar bir araya gelmesi (*Biao/Danimarka* [BD], 2016)[15]
- Babanın akıl hastalığı nedeniyle görüşme haklarının kısıtlanması (*Cînța/Romanya*, 2020)[16];
- Bölgesel cinsiyet kalıp yargıları ve ataerkil uygulamalar arka planında, dul bir kadının, büyükbabaları tarafından kaçırılan çocuklarıyla yeniden bir araya gelmesine yardımcı olunmaması (*Tapayeva ve Diğerleri/Rusya*, 2021).

228. Mahkeme, 8. maddenin aile kurma veya evlat edinme hakkını güvene altına almadığını belirtmiş olmasına rağmen (*E.B./Fransa* [BD], 2008, § 41), örneğin, diğer insanlarla ilişki kurma ve ilerletme hakkına ilişkin veya Sözleşme'nin 8. maddesi anlamı dâhilinde "özel yaşam" kavramı kapsamında çocuk sahip olma veya olmama kararlarına ilişkin davaları inceleyebilir (bk. aynı kararda, § 43). Sonuç olarak Mahkeme aşağıdaki hususlarla ilgili davalarda 14. maddeye uygunluğu incelemiştir:

- başvuranın başka bir kadınla birlikte lezbiyen bir ilişki içerisinde olması sebebiyle evlat edinmesinin reddedilmesi (*E.B./Fransa* [BD], 2008);
- biyolojik annenin eşcinsel partnerinin evlat edinme talebinin reddedilmesi (*Gas ve Dubois/Fransa*, 2012);
- eşcinsel çiftlerin birbirlerinin çocuklarını evlat edinememeleri (*X ve Diğerleri/Avusturya* [BD], 2013); veya
- belirli vatandaşların evlat edinmesinin yasaklanması (*A.H. ve Diğerleri/Rusya*, 2017)
- biyolojik anne ile taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuk arasındaki soybağının tanınması için evlat edinme müessesine başvurma yükümlülüğü (*D./Fransa*, 2020).

229. Mahkeme ayrıca medeni birliktelik kurma veya evlenme ilgili davalarda 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. *Muñoz Díaz/İspanya* (2009) davası, dul aylığı hakkının belirlenmesi amacına yönelik olarak Roman evliliğinin tanınmasının reddedilmesi ile ilgilidir. Mahkeme, başvuranın evliliğin geçerliliği konusundaki iyi niyetine dayanarak ayrımcılık olduğuna karar vermiştir. *Şerife Yiğit/Türkiye* [BD] (2010) davasında ise bunun aksine, tamamen dini bir törenle evlenen başvuran durumunun farkındaydı ve Mahkeme herhangi bir ayrımcılık olduğuna kanaat getirmemiştir. *Vallianatos ve Diğerleri/Yunanistan* [BD] (2013) davasında Mahkeme, farklı cinsiyetten çiftlerle sınırlandırılmış ve dolayısıyla eşcinsel çiftleri kapsamayan bir "medeni birliktelik" uygulamasının ayrımcılık teşkil ettiğine karar vermiştir. *Ratzenböck ve Seydl/Avusturya*(2017) davası, yalnızca eşcinsel çiftler için oluşturulmuş ve bu çiftlere ayrılmış olan medeni birliktelik kurmalarına izin verilmeyen heteroseksüel bir çift ile ilgilidir. Mahkeme, böyle medeni birlikteliklerin kurulduğu bağlamı ve başvuranların evlenebilme haklarının olduğunu

[15] Bk. aşağıda "Göçmenlik" başlığı.
[16] Bk. yukarıda "Sağlık ve Engellilik" başlığı.

gözlemlemiş ve bu durumun ayrımcılık teşkil etmediğine karar vermiştir. Mahkeme benzer hususları bazen tek başına 8. madde kapsamında incelemiştir: örneğin eşcinsel birlikteliklerin hukuki olarak tanınmaması ile ilgili olan *Oliari ve Diğerleri/İtalya* (2015) davası.

B. Siyasi haklar

230. Siyasi haklara ilişkin ayrımcılığın yasaklanması, Avrupa Konseyinin temel hedeflerinden biri olan demokrasinin teşvik edilmesiyle doğrudan ilgilidir. Mahkeme, ifade özgürlüğünü güvence altına alan 10. madde[17] veya barışçıl toplantı ve dernek kurma özgürlüğünü koruyan 11. madde[18] ya da serbest seçim hakkı ile ilgili Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi[19] ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

231. *Bayev ve Diğerleri/Rusya* (2017) davasında başvuranlar, reşit olmayanlar arasında eşcinselliğin desteklenmesini yasaklayan yasalara karşı bir protesto düzenledikleri için para cezasına çarptırılmıştır. Mahkeme, ulusal mevzuatın heteroseksüel çoğunluk ile eşcinsel azınlık arasında, damgalanmayı ve ön yargıyı güçlendiren ve homofobiyi teşvik eden (§ 83) haksız bir fark yarattığına ve 10. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

232. Mahkeme, 11. madde ile bağlantılı olarak 14. madde hususunda aşağıdakilerle ilgili davalarda ihlal tespit etmiştir:

- Masonların bölgesel makam kadrolarına başvururken üyeliklerini beyan etmelerine yönelik yükümlülükleri (*Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani/İtalya (no. 2)*, 2007);
- ayrımcı kriterlere dayalı olarak protesto etme veya kamuya açık toplantı yapma izni verilmemesi (*Bączkowski ve Diğerleri/Polonya*, 2007; *Genderdoc-M/Moldova*, 2012; *Alekseyev ve Diğerleri/Rusya*, 2018);
- Devletin göstericileri homofobik şiddetten korumaması ve etkili soruşturma başlatmaması (*Identoba ve Diğerleri/Gürcistan*, 2015) veya karşıt göstericiler tarafından sekteye uğratılan bir LGBTI etkinliğinin barışçıl bir şekilde sürdürülmesini sağlamaması (*Berkman/Rusya*, 2020);
- LGBTI haklarını geliştirmek ve korumak için kurulan derneklerin tescil edilmemesi (*Zhdanov ve Diğerleri/Rusya*, 2019); ve
- küçük toprak sahiplerinin bir avcılık derneğine üye olma yükümlülüğü (*Chassagnou ve Diğerleri/Fransa* [BD], 1999).

233. *Danilenkov ve Diğerleri/Rusya* (2009) davasında Mahkeme, Devletin sendika üyeliği nedeniyle ayrımcılığa karşı etkili ve açık bir yargı güvencesi sağlamaya yönelik pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediğini tespit etmiştir. Bu dava, çalışanlarını sendika üyeliklerinden çıkmaya teşvik etmek için, kısıtlı imkânlar sunan özel çalışma ekiplerine tayin, yasa dışı işten çıkarma, az maaş verme, disiplin yaptırımları ve mahkeme kararları sonrası sendika üyelerini yeniden işe almayı reddetme gibi çeşitli yollar kullanan bir liman şirketi ile ilgilidir. *Zakharova ve Diğerleri/Rusya* (2022) davasında, işveren tarafından bir sendikanın yöneticileri olan çalışanlar hakkında alınan çalışma saatlerinin ve maaşların azaltılması ve işten çıkarmayı içeren çeşitli tedbirlerin mahkemelerce incelenmemesi nedeniyle bu tür bir pozitif yükümlülüğün ihlali tespit edilmiştir. *Hoppen ve AB Amber Grid çalışanları sendikası/Litvanya* (2023) davasında, başvuran sendika faaliyetleri nedeniyle işten çıkarıldığından şikâyet etmiştir. Mahkeme, hukuki çerçevenin ve yargı denetiminin uygun güvenceler sağladığını tespit etmiştir.

[17] .Bu bağlamda, ayrıca bk. Sözleşme'nin 10. Maddesine ilişkin Rehber (ifade özgürlüğü).
[18] . Bu bağlamda, ayrıca bk. Sözleşme'nin 11. Maddesine ilişkin Rehber (toplanma ve dernek kurma özgürlüğü).
[19] . Bu bağlamda, ayrıca bk. Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. Maddesine ilişkin Rehber (serbest seçim hakkı).

234. Bu bağlamda Mahkeme ayrıca, kamu kaynaklarına erişim bakımından siyasi partiler arasında ayrımcılığa ilişkin iddiaları incelemiştir. Mahkeme *Demokrat Parti/Türkiye* (k.k.) (2021) davasında, başvuran partinin benzer veya kıyaslanabilir durumdaki diğer herhangi bir siyasi partiden farklı bir muameleye tabi tutulmadığını tespit etmiştir. Mahkeme ayrıca, başvuran partinin genel milletvekili seçimlerinde daha yüksek oy alan diğer bir partiye kıyasla farklı bir muameleye tabi tutulmadığına karar vermiştir.

235. Bazı davalarda Mahkeme, 10 veya 11. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiş ve 14. maddede ihlal olup olmadığını incelemeyi gerekli bulmamıştır. Yetkililerin, katılımcıların toplanma özgürlüğü hakkına müdahale teşkil edebilecek bir şekilde kamusal bir etkinliğin yeri, zamanı veya yapılış biçiminde değişiklik yapılmasını önerme konusundaki keyfi ve ayrımcı yetkisi ile ilgili olan *Lashmankin ve Diğerleri/Rusya* (2017) davasında bu durum meydana gelmiştir.

236. Son olarak, Mahkeme, *seçimlere katılma hakkı* ile ilgili (Romanların ve Yahudilerin parlamento seçimlerine katılamaması ile ilgili olan *Sejdić ve Finci/Bosna-Hersek* [BD], 2009; anayasada tanımlanmış "kurucu unsur grup"larından birisinde yer aldığını beyan etmeden seçime katılamama ile ilgili olan *Zornić/Bosna Hersek*, 2014; başvuranın ikamet ettiği yer nedeniyle yerel seçimlerde oy kullanamaması veya seçime katılamaması ilgili olan *Baralija/Bosna Hersek*, 2019; yalnızca Mecliste hâlihazırda temsil edilmeyen ulusal azınlık örgütlerinin adayları için geçerli olan ek seçilebilme kriteri ile ilgili olan *Danis and Association of Ethnic Turks/Romanya*, 2015) ve *oy kullanma hakkı* ile ilgili (Kıbrıslı Türklerin milletvekili seçimlerinde oy kullanamamaları ile ilgili olan *Aziz/Kıbrıs*, 2004; ülke içerisinde yerinden edilen kişilerin yerel seçimlerde asıl ikamet yerlerinde oy kullanmalarına ayrımcı bir şekilde izin verilmemesi ile ilgili olan *Selygenenko ve Diğerleri/Ukrayna,* 2021) bazı davalarda Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi ve/veya 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Ancak, Mahkeme, Devletlerin, mecliste temsil amaçlayan siyasi partiler için bir seçim barajının oluşturulması da dâhil olmak üzere, seçim sistemlerini düzenlemede geniş takdir yetkisine sahip olduklarını tekrar etmiş ve bir siyasi partinin bir önceki genel seçimde seçim barajını geçememesi nedeniyle ara seçime katılamamasına ilişkin bir davada, Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir (*Cernea/Romanya*, 2018).

237. Mahkeme *Toplak ve Mrak/Slovenya* (2021) davasında, Devletin kas distropisi hastası olan ve tekerli sandalye kullanan başvuranların oy verme haklarını diğer kişilerle eşit bir şekilde kullanmalarına imkân vermek için uygun tedbirler alma konusundaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini incelemiştir. Mahkeme, oy verme yerlerinin tekerlekli sandalye kullanan kişilerin kullanabileceği şekilde genel olarak ve tamamen uyumlaştırılmasının bu kişilerin oy verme sürecine katılımını kuşkusuz kolaylaştıracağını kabul etmekle beraber, sınırlı kaynaklar ışığında Devletlerin bu alanda bir takdir payına sahip olduğunu hatırlatmıştır. Mahkeme hem başvuranların 2015 yılında gerçekleştirilen halk oylamasında oy kullanmaları, hem de birinci başvuranın talebi üzerine oy verme yerine bir rampanın konulması ve ikinci başvuranın talebi üzerine kendi seçim bölgesindeki oy verme yerine ziyaretinin birkaç gün öncesinden ayarlanması nedeniyle, başvuranların karşılaşmış olabileceği sorunların, ayrımcılık teşkil edecek derecede olumsuz bir etki ortaya çıkarmadığını tespit etmiştir. 2019 yılında gerçekleştirilen Avrupa Parlamentosu seçimlerine ilişkin olarak, oy verme makinelerinin bulunmamasının, kendisinin seçtiği ve gizliliğe riayet konusunda hukuken yükümlülüğü bulunan bir kişiden yardım alabilen birinci başvurana karşı ayrımcılık teşkil ettiği saptanmamıştır.

238. *Bakirdzi ve E.C./Macaristan* (2022) davasında, başvuranlar sırasıyla Yunan ve Ermeni ulusal azınlıklarına mensup olan ve 2014 milletvekili seçimlerinde ulusal azınlık oyverenleri olarak kaydedilen Macaristan vatandaşlarıdır. Dava, azınlık temsilcileri için tercihli bir baraj içeren ve Macaristan'daki ulusal azınlıkların siyasi temsilini sağlama konusundaki anayasal kaygıya cevaben getirilen yasal düzenlemeye ilişkindir (§ 53). Mahkeme, ulusal azınlık adaylarının sadece aynı ulusal azınlığın mensupları tarafından onaylanabilmesi nedeniyle, geçerli oyverenlerin tamamından oy alabilecek olan diğer tüm adaylara kıyasla önemli ölçüde farklı bir konuma

sokulduklarını kaydetmiştir (§ 55). Ulusal azınlık oyverenleri olarak kaydedilmelerinin bir sonucu olarak başvuranlar, sadece bir bütün olarak ilgili ulusal azınlık listelerindeki adaylar için oy kullanabilecek veya ulusal azınlık listesindeki adaylara oy vermekten tamamen imtina edebileceklerdi. Dolayısıyla, başvuranlar farklı parti listeleri arasında tercih yapma veya ulusal azınlık listelerindeki adayların seçilme sırası üzerinde herhangi bir etki oluşturma imkânına sahip değillerdi (§ 61). Mahkeme, başvuranların seçim tercihlerinin açığa çıkmasına dair aşikâr olasılık karşısında, başvuranların seçim tercihleri konusunda büyük ölçüde kısıtlandıklarını tespit etmiştir (§ 72)[20] .

C. İstihdam

239. Sözleşme, istihdam edilme hakkını garanti etmese de, 8. madde, belirli koşullar altında istihdamı da kapsayacak şekilde yorumlanmıştır.

240. *Sidabras ve Džiautas/Litvanya* (2004) davasında, kamu hizmetinde ve özel sektörün çeşitli alanlarında KGB'nin eski üyelerine istihdam kısıtlamalarının uygulanması, bu kişilerin dış dünya ile ilişkiler geliştirme yeteneklerini önemli ölçüde etkilemiş ve özel hayat hakları üzerindeki açık sonuçlarıyla birlikte, evlerini geçindirme açısından ciddi zorluklar yaratmıştır (§ 48). *Bigaeva/Yunanistan* (2009) Mahkeme, zorunlu eğitimin tamamlanmasından sonra kabul usulünün son aşamasında avukat adayından uyruk şartı aranmasının ayrımcılık olduğuna karar vermiştir. *I.B./Yunanistan* (2013) davası, HIV enfeksiyonu olan bir çalışanın, diğer çalışanların baskısı sonucunda işten çıkarılmasıyla ilgilidir. Mahkeme, yerel mahkemenin, iki tarafın haklarını Sözleşme ile tutarlı bir şekilde gözetmediği için bir ihlal olduğunu tespit etmiştir.

241. İstihdam alanında ayrımcılığa karşı koruma, 11. madde uyarınca bir sendikaya katılma veya katılmama özgürlüğü (*Danilenkov ve Diğerleri/Rusya*, 2009), sendika faaliyetleri nedeniyle işten çıkarılmaya karşı koruma (*Hoppen ve AB Amber Grid çalışanları/Litvanya*, 2023) ve 9. madde uyarınca din özgürlüğü (dini inançlarına aykırı olduğunu düşündükleri görevleri yapmayı reddeden çalışanlara disiplin tedbirleri uygulanması ile ilgili olan *Eweida ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2013) ile bağlantılı olarak Mahkeme tarafından da güvence altına alınmıştır.

242. Farklı bir bağlamda, *Acar ve Diğerleri/Türkiye* (k.k) (2017) davasında, iflas davası açılmadan önce bir yıldan fazla bir süredir birikmekte olan çalışanların işle ilgili alacaklarına, iş verenleri ile ilgili açılan iflas davasında öncelik verilmemiştir. Mahkeme, başvuranların ayrımcılık şikâyetinin kabul edilemez olduğuna karar verirken, Türkiye'nin iflas mevzuatının ilgili uluslararası standartlara uygun olduğunu ve başvuranların, iflas edilmediği ilan edilmeden önce borçluya karşı düzenli icra takibi başlatarak alacaklarını bireysel olarak icra etme fırsatına sahip olduklarını tespit etmiştir.

243. Ancak bazı davalarda Mahkeme, esasa ilişkin maddenin ihlal edildiğini tespit etmiş ve 14. maddede ihlal olup olmadığını incelemeyi gerekli bulmamıştır. Örneğin başvuranın, aşırı sağ bir siyasi partiyle olan siyasi ilişkisi nedeniyle işten çıkarıldığı ve yalnızca bir yıldan fazla süredir istihdam edilmiş olanlar için geçerli olan haksız işten çıkarılma talebinde bulunamadığı *Redfearn/Birleşik Krallık* (2012) davasında bu durum meydana gelmiştir. Mahkeme, davalı Devletin bir yıldan az bir süredir çalışmakta olanlar da dâhil olmak üzere çalışanları siyasi görüş veya bağlantıları nedeniyle işten çıkarılmaya karşı korumak için makul ve uygun tedbirler alma yükümlülüğü olduğuna ve Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (§ 57).

D. Sosyal haklar

244. Sözleşme kapsamında sosyal güvenlik hakkı yer almamaktadır; ancak, Mahkeme içtihadında, yardım ödemeleri ve emekli maaşları gibi bazı sosyal güvenlik biçimlerinin, Ek 1 No.lu

[20] Ayrıca bk. yukarıda "Irk ve renk".

Protokol'ün 1. maddesi kapsamında "mülk" olarak değerlendirilebilmeleri sebebiyle bu hükmün (*Stec ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2006; *Luczak/Polanya*, 2007; *Andrejeva/Letonya* [BD], 2009; *Koua Poirrez/Fransa*, 2003; *Gaygusuz/Avusturya*, 1996; *Pichkur/Ukrayna*, 2013; *P.C./İrlanda*, 2022) veya sosyal yardımların özellikle aile birliğine destek olduğu durumlarda 8. maddenin (*Weller/Macaristan*, 2009; *Bah/Birleşik Krallık*, 2011; *Gouri/Fransa* (k.k.), 2017;*Belli ve Arquier-Martinez/İsviçre*, 2018; *Petrovic/Avusturya*, 1998; *Okpisz/Almanya*, 2005; *Beeler/İsviçre* [BD], 2022; *X ve diğerleri/İrlanda*, 2023)) kapsamına girebilecekleri açıkça görülmektedir.

245. Sonuç olarak, ayrımcılığa karşı korumanın aşağıdakiler gibi çeşitli sosyal yardımları kapsadığı tespit edilmiştir:

- emeklilik ödemeleri (*Pichkur/Ukrayna*, 2013; *Andrejeva/Letonya* [BD], 2009) veya dul aylığı ödemeleri (*Aldeguer Tomás/İspanya*, 2016; *Willis/Birleşik Krallık*, 2002, *Beeler/İsviçre* [BD], 2022);
- işsizlik yardımları (*Gaygusuz/Avusturya*, 1996);
- engellilik yardımları (*Koua Poirrez/Fransa*, 2003; *Belli ve Arquier-Martinez/İsviçre*, 2018; *Popović ve Diğerleri/Sırbistan*, 2020);
- konut yardımları (*Vrountou/Kıbrıs*, 2015; *Šaltinytė/Litvanya*, 2021);
- doğum izni ödeneği (*Petrovic/Avusturya*, 1998);
- çocuk yardımları (*Okpisz/Almanya*, 2005; *X ve diğerleri/İrlanda*, 2023);
- sigorta kapsamı (*P.B. ve J.S./Avusturya*, 2010); veya
- çocuklu aileleri desteklemek amacıyla sosyal güvenlik ödemeleri (*Weller/Macaristan*, 2009).

246. Örneğin, *Pichkur/Ukrayna* (2013) davasında başvuran, kalıcı olarak yurtdışında ikamet etmesi nedeniyle emeklilik ödemelerinin sonlandırıldığından şikâyetçi olmuştur. Bu bağlamda Mahkeme, nüfus hareketliliğinin artması, daha yüksek düzeyde uluslararası işbirliği ve entegrasyonun yanı sıra bankacılık hizmetleri ve bilgi teknolojileri alanındaki gelişmelerin, yurt dışında yaşayıp sosyal yardım ödemelerinden faydalananlar yönelik çoğunlukla teknik sebeplerden kaynaklanan kısıtlamalara artık gerekçe olamayacağını belirtmiştir (§ 53). Yetkililer tarafından yapılan ayrımcılığa gerekçesinin bulunmaması, Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddede ihlale yol açmıştır. *Willis/Birleşik Krallık* (2002) davasında Mahkeme, eşi vefat eden erkeklerin dul aylığı alamamasının cinsiyete dayalı ayrımcılık olduğunu tespit etmiştir. Bu kararın ardından Mahkeme aynı çözümü diğer davalarda da uygulamıştır: *Runkee ve White/Birleşik Krallık*, 2007; *Cross/Birleşik Krallık*, 2007; *Blackgrove/Birleşik Krallık*, 2009; vb.

247. Mahkeme *Beeler/İsviçre* [BD] (2022, §§ 68-82) davasında, 14. maddenin uygulanabilirliği bakımından, sosyal yardımlar alanında "aile hayatı" yönü itibariyle 8. maddenin "kapsamına" giren meselelerin sınırlarını belirlemek için uygulanacak ilgili kriterleri açıklığa kavuşturmuştur. Mahkeme, davaya konu dul aylığının, sağ olan ebeveynin bir işte çalışmak zorunda kalmaksızın çocuklarına bakabilmesine imkân sağlayarak "aile hayatını" desteklemeyi amaçladığını ve söz konusu aylığı alıyor olmasının başvuranın ilgili dönemdeki aile hayatı planlaması üzerinde muhakkak etkili olduğunu tespit etmiştir.

248. Mahkeme ayrıca, belirli bir sosyal güvenlik programında yer alma ihtimalinin de ayrımcılığa karşı koruma olduğunu tespit etmiştir. *Luczak/Polonya*(2007) davasında başvuran, uyruğu sebebiyle çiftçilerin sosyal güvenlik programına katılamamasından şikâyetçi olmuştur. Mahkeme, Hükümetin, başvuranın söz konusu dönemde çiftçi programına katılmasını reddetmesinin Polonya'daki az gelişmiş ve ekonomik olarak verimsiz tarım sektörünü koruma ihtiyacına nasıl yardımcı olduğuna dair ikna edici bir açıklama sunmadığı sonucuna varmıştır (§§ 51 ve 59).

249. 2020 tarihli *Popović ve Diğerleri/Sırbistan* davasında, engellilik ödeneklerinden yararlanan siviller olan başvuranlar, tamamen aynı felç engeli bulunmasına rağmen ordu mensubu

yararlanıcılar olarak sınıflandırılanlardan daha az miktarda ödenek aldıklarını iddia etmişlerdir. Mahkeme iki grup arasındaki muamele farkının bu grupların farklı pozisyonlarda bulunması ve buna bağlı olarak, ilgili Devletin bu gruplara daha fazla veya daha az ödenek verilmesi konusundaki taahhütlerinin bir sonucudur. Bu ayrıca, savaş gazileri tarafından sunulmuş olan hizmet karşılığında Devletlerin onları onurlandırmak durumunda hissedebilmeleri konusundaki manevi bir borcu da kapsamıştır.

250. Bununla birlikte, sosyal haklar alanında Devletlere nispeten geniş kapsamlı bir takdir payı tanınmıştır. Mahkeme, toplumları ve toplumlarının ihtiyaçları hakkındaki doğrudan bilgi sahibi olmaları dolayısıyla, Devletlerin ilke olarak sosyal veya ekonomik hususlarda kamu yararını gözetmede uluslararası bir hâkimden daha yetkin olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, makul bir dayanaktan yoksun olmadığı sürece yasama organının bu alandaki politika seçimine saygı duyacağını kabul etmiştir (*Luczak/Polonya*, 2007, § 48).[21] *L.F./Birleşik Krallık* (k.k.) (2022) davasında, başvuran Ortodoks Yahudi Cemiyetinin ihtiyaçlarını karşılayan bir hayır kurumuna ait sosyal konuttan, söz konusu cemiyetin üyesi olmadığı gerekçesiyle çıkarılmıştır. Mahkeme, müdahalenin başvuranın tek evini kaybetmesini içermediğini (başvuran hâlihazırda geçici bir sosyal konutta kalıyordu) ve hayır kurumunun yerel makamlar tarafından kabul gören tahsis politikasının sosyal konut piyasası üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını kaydetmiştir. Dolayısıyla Mahkeme bu meselenin, Devletlerin bu alandaki geniş takdir payı kapsamına girdiğine karar vermiştir.

251. *Stummer/Avusturya* [BD] (2011) davası, başvuranın emeklilik haklarının hesaplanmasında cezaevinde çalışmasının hesaba katılmasının reddedilmesi ile ilgilidir. Mahkeme, değişen standartlar bağlamında, Sözleşmeci Devletin, serbest bırakılmaları üzerine tutukluların yeniden entegrasyonu için en uygun olduğunu düşündüğü sigorta programına öncelik verdikleri için kınanamayacağını değerlendirmiştir. *Andrle/Çek Cumhuriyeti* (2011) davasında Mahkeme, çocuk sahibi olan kadınlar için emeklilik yaşının düşürülmesinin – bu durum erkekler için geçerli değildi – bu eşitsizliği düzeltmek için alınan bir tedbir olduğunu ve emeklilik yaşını eşitlemeye yönelik tedbirlerin zamanlamasının ve kapsamının açıkça mantıksız olmadığını tespit etmiştir. *Beeckman ve Diğerleri/Belçika* (k.k.) (2018) davasında, polis teşkilatının yeniden düzenlenmesi çerçevesinde başvuran polis memurlarının bağlı olduğu maaş baremi değişikliğinin, Devletin konuyla ilgili geniş takdir payı kapsamında olduğu tespit edilmiştir.

252. Ancak Mahkeme, Sözleşme'nin esasa yönelik maddesinde hâlihazırda ayrı bir ihlal tespit etmesi halinde bir davanın 14. madde kapsamında incelenmemesine karar verebilir. Örneğin, malullük aylığının sonlandırılmasıyla ilgili olan *Kjartan Ásmundsson/İzlanda*(2004) davasında Mahkeme, Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesinin (mülkiyetin korunması) ihlal edildiğine karar vermiştir ve davanın Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. madde kapsamında incelenmesini gerekli görmemiştir.

E. Göçmenlik

253. Mahkeme, Sözleşme'nin bir yabancının belirli bir ülkeye girme veya belirli bir ülkeye yerleşme hakkını garanti etmediğini defalarca vurgulamıştır (*Pajić/Hırvatistan*, 2016, § 79; *Novruk ve Diğerleri/Rusya*,2016, § 83; *Ibrogimov/Rusya*, 2018, § 18). Ancak, ailenin yeniden birleşmesi veya yetişkin çocuklar ile ebeveynleri arasındaki bağın sürdürülmesine ilişkin davalarda, Mahkeme, davanın olgularının, Sözleşme'nin veya Protokollerinin bir veya daha fazla hükmünün "dâhilinde" olduğunu kabul etmiştir.

254. 8. madde genel aile birleşimi yükümlülükleri gerektirmese dahi (*Jeunesse/Hollanda* [BD], 2014, § 107), 8. maddeye uygun olmayan bir göç kontrol tedbirinin ayrımcılık ve 14. maddenin ihlali anlamına gelebilir (*Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık*, 1985, § 71;

[21] . Bk. yukarıda "Orantılılık".

Biao/Danimarka [BD], 2016, § 118). *Pajić/Hırvatistan* (2016) davasında Mahkeme, evlenmemiş heteroseksüel çiftlerin aile birleşimi hakkı varken eşcinsel çiftlerin hariç tutulmasına sebep olan ilgili iç hukukun ayrımcılık olduğunu tespit etmiştir. *Taddeucci ve McCall/İtalya* (2016) davasında, Devlet evli olmayan çiftlere cinsel yönelimlerine göre ayrımcılık göstermemiş, ancak sadece heteroseksüel çiftlerin evlenebilmesi ve aile birleşimi açısından "eş" statüsüne sahip olabilmesi göz önünde bulundurulduğunda "aile üyesi" kavramını heteroseksüel çiftlerle sınırlandırmıştır. *Biao/Danimarka* [BD] (2016) davasında, aile birleşiminin reddedilmesi, başka bir ülkeyle mevcut bağlara dayandırılmıştır ve Mahkeme, yerel göç tedbirinin etnik köken ve uyruk nedeniyle 14. maddenin ihlalinde dolaylı bir ayrımcılık etkisine sahip olduğunu tespit etmiştir.

255. Bununla birlikte, Mahkeme, bu konularda içtihadının oldukça az olduğunu kabul etmiştir (*Biao/Danimarka*[BD], 2016, § 118). *Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık* (1985) davasında başvuranlar yasal ve daimi olarak Birleşik Krallık'a yerleşmişken, eşlerinin yanlarında kalmasına veya kendilerine katılmasına izin verilmemiştir. Mahkeme, Birleşik Krallık'a yerleşen erkekler ile bu şekilde yerleşmiş kadınlara farklı muamele gösterilmesinin cinsiyete dayalı ayrımcılık olduğunu tespit etmiştir (§§ 74-83). Buna paralel olarak, başvuranlardan biri, ülkeye giriş yapmak isteyen kişinin eşinin veya nişanlısının Birleşik Krallık'ta doğmuş olması veya Birleşik Krallık'ta doğmuş bir ebeveyninin olmasına yönelik gereklilik sebebiyle doğum üzerinden ayrımcılığa uğradığını iddia etmiştir. Ancak Mahkeme bu farklılığın, ülke ile olan bağı doğumdan kaynaklanan kişileri koruma amacı nedeniyle haklı olduğuna kanaat getirmiştir (§§ 87-89). Sınırlı oturma iznine sahip olan göçmenlerin mültecilik statüsünün verilmesinden sonra yaptıkları evliliklerindeki eşlerinin kendilerine eşlik edememeleri ile ilgili olan *Hode ve Abdi/Birleşik Krallık* (2012) davasında Mahkeme, belirli göçmen gruplarına teşvik teklif edilmesinin Sözleşme'nin 14. maddesi (§ 53) açısından meşru bir amaç olabileceğini kabul etmiş, ancak söz konusu davada yine de ihlal tespit etmiştir.

256. Mahkeme ayrıca, bir başvuranın, çekirdek ailesine ait olmayan ve kendisine bağımlılığı kanıtlanmamış yetişkinlerle ilgili olarak "aile hayatı"nın varlığına güvenemediğini tespit etmiştir. Bununla birlikte, yetişkin çocuklar ve ebeveynleri arasındaki bağ, Sözleşme'nin 8. maddesinin anlamı dâhilinde "özel hayat" başlığı altına girmektedir (*Novruk ve Diğerleri/Rusya*, 2016, §§ 88-89) ve dolayısıyla 8. madde ile bağlantılı olarak 14. madde böyle davalarda uygulanabilir. *Novruk ve Diğerleri/Rusya* (2016) davasında Mahkeme, HIV pozitif olan yabancılara, oturma izni başvurusu ve sağlık durumları nedeniyle Rusya'ya tekrar giriş yapma konusunda kalıcı bir yasak konulmasının ayrımcılık olduğunu tespit etmiştir.

F. Eğitim hakkı

257. Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi, bağımsız bir eğitim hakkı içermektedir.[22] Buna göre Mahkeme, eğitim bağlamındaki ayrımcılık şikâyetlerini 14. maddenin kapsamına girdiği kanısındadır (*Ponomaryovi/Bulgaristan*, 2011, §§ 48 -49).

258. Mahkeme, Roman öğrencilerin eğitim hakkı ile ilgili bir dizi davada, Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu davalar, zihinsel engelli çocuklara özel okullara (*D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007; *Horváth ve Kiss/Macaristan*, 2013), sadece Romanlara özel sınıflara (*Oršuš ve Diğerleri/Hırvatistan* [BD], 2010; *Elmazova ve Diğerleri/Kuzey Makedonya*, 2022), veya sadece Romanlara özel okullara (*Lavida ve Diğerleri/Yunanistan,* 2013; *Szolcsán/Macaristan*, 2023) gönderilen orantısız Roman çocuk sayısı ve buna ek olarak ana okul binalarına ek özel sınıflara atanmadan okula erişememeleri (*Sampanis ve Diğerleri/Yunanistan*, 2008) ile ilgilidir. Mahkeme bu davaların hepsinde, kasıt olsa da Roman öğrencilerin maruz kaldığı farklı muamelenin bir tür dolaylı ayrımcılık teşkil ettiğini tespit etmiştir (*D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti* [BD], 2007; *Sampanis ve Diğerleri/Yunanistan*, 2008; *Horváth ve Kiss/Macaristan*, 2013; *Lavida ve Diğerleri/Yunanistan*, 2013; *Oršuš ve Diğerleri/Hırvatistan*

[22] . Bu bağlamda, ayrıca bk. Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. Maddesine ilişkin Rehber (eğitim hakkı).

[BD], 2010). Mahkeme *X ve Diğerleri/Arnavutluk* (2022) davasında, davalı Devletin 46. madde uyarınca neredeyse münhasıran Roman ve Mısırlı çocukların gittiği ilkokulda ırk ayrımını sonlandırmaya yönelik tedbirler alma yükümlülüğü altında olduğuna hükmetmiştir (benzer bir dava için bk. *Szolcsán/Macaristan*, 2023).

259. Mahkeme ayrıca engelli kişiler için makul düzenlemelerin yapılması hususunda ayrımcılık davalarını da incelemiştir (*Enver Şahin/Türkiye*, 2018; *Çam/Türkiye*, 2016). Engelli bir ilkokul öğrencisinin ilgili mevzuat kapsamında hakkı olan özel yardımı alamadığı *G.L./İtalya* (2020) davasında Mahkeme, makul yardım tedbirleri ile hedeflenenin fiili eşitsizliklerin düzeltilmesi olduğunu vurgulamıştır. *Çam/Türkiye* (2016) davası, giriş sınavını başarıyla geçmesine rağmen bir müzik akademisine kaydolması reddedilen görme engelli bir kişiyle ilgilidir. *Enver Şahin/Türkiye* (2018) davasında, başvuran kendisini engelli bırakan bir kaza geçirmiştir ve üniversitesi, üniversite içerisindeki alanlara erişimi konusunda başvuranın ihtiyaçlarına yönelik somut bir bireysel değerlendirme yapmamıştır. Mahkeme her iki davada da 14. maddenin "belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük yüklemeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeler" olarak ifade edilen – makul düzenlemeler bakımından Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ışığında ele alınması gerektiğine kanaat getirmiştir (*Enver Şahin/Türkiye*, 2018, § 60; *Çam/Türkiye*, 2016,§ 65). Eğitim ortamında uygulanması gereken "makul düzenlemeler" ilkesini tanımlamak Mahkeme'nin görevi değildir (*Enver Şahin/Türkiye*, 2018, § 61; *Çam/Türkiye*, 2016,§ 66). Bununla birlikte Mahkeme, Devletlerin seçimlerinin özel ve hassas bir durumda oldukları göz ardı edilemeyen engelli gençler üzerindeki etkilerini dikkate alarak, Devletlerin bu alandaki seçimlerinde özen göstermelerinin önem arz ettiği kanısına varmıştır (*Enver Şahin/Türkiye*, 2018, § 67; *Çam/Türkiye*, 2016, § 67).

260. *Ponomaryovi/Bulgaristan* (2011) davasında, Bulgaristan'da daimi ikametgâhı olmayan yabancılar olarak yaşayan başvuranların, ortaöğretime devam etmek için ücret ödemeleri gerekmiştir. Mahkeme, daimi oturma iznine sahip yabancıların ilk ve ortaöğretimden ücretsiz olarak faydalanabilmeleri sebebiyle bu durumun göçmenlik statüsüne dayanan ayrımcılık olduğunu tespit etmiştir.

261. *Moraru/Romanya* (2022) davasında, bir kadın olan başvuranın, boyunun (150 cm) ve kilosunun (44 kg) ilgili zamanda Milli Savunma Bakanlığı Direktifi'nde düzenlenen eşiğin altında olduğu gerekçesiyle askeri tıp eğitimi giriş sınavına katılmasına birkaç yıl boyunca izin verilmemiştir. Mahkeme, başvuranın antropometrik özellikleri kanunda öngörülen sınırlar içerisinde kalan diğer kadın adaylardan farklı bir muameleye tabi tutulduğunu değerlendirmiştir (§ 44). Mahkeme ayrıca, ulusal makamların yasa koyucu tarafından seçilen (adayların asgari beden ölçülerini de içeren) kriterler ile söz konusu kısıtlamalar için gösterilen (her bir adayın gücünün belirlenmesine ihtiyaç duyulması gibi) gerekçeler arasında zorunlu bir bağ olduğunu ortaya koymadıklarına karar vermiştir. Mahkeme ilaveten, yerel mahkemelerin Avrupa Adalet Divanı (CJEU) içtihadını uygun bir şekilde işletmediğini belirtmiştir (§§ 53-55).[23]

G. Şiddet yoluyla ayrımcılık

262. 14. maddenin sağladığı güvenceler, başvuranın belirli bir gruba ait olması sebebiyle Devlet makamları veya özel bireyler tarafından uygulanan şiddetin doğrudan mağduru olması durumunda da geçerlidir.

263. Mahkeme, mağdurun;

a. Cinsiyetine (*Opuz/Türkiye*, 2009; *Eremia/Moldova Cumhuriyeti*, 2013; *Halime Kılıç/Türkiye*, 2016; *Tkhelidze/Gürcistan*, 2021; *A.E./Bulgaristan*, 2023);

b. ırk ve etnik kökenine (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005; *Moldovan ve Diğerleri/Romanya (no. 2)*, 2005; *Škorjanec/Hırvatistan*, 2017); *Makuchyan ve*

[23] Bk. yukarıda "Diğer statüler"

Minasyan/Azerbaycan ve Macaristan, 2020); *Adzhigitova ve Diğerleri/Rusya*, 2021);

c. dinine (*Milanović/Sırbistan*, 2010; *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Gürcistan*, 2007; *Georgian Muslim Relations ve Diğerleri/Gürcistan*, 2023);

d. siyasi görüşüne (*Virabyan/Ermenistan*, 2012); ve

e. cinsel yönelimine (*Identoba ve Diğerleri/Gürcistan*, 2015; *M.C. ve A.C./Romanya*, 2016) bağlı şiddet olaylarını incelemiştir.

264. Bu davalarda Mahkeme, 2. madde ile (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005; *Angelova ve Iliev/Bulgaristan*, 2007); 3. madde ile (*Eremia/Moldova Cumhuriyeti*, 2013; *B.S./İspanya*, 2012; *Abdu/Bulgaristan*, 2014), 6 ve 8. maddelerin (*Moldovan ve Diğerleri/Romanya (no. 2)*, 2005) veya 8 ve 9. maddeler ile (*Georgian Muslim Relations ve Diğerleri/Gürcistan*, 2023) birlikte ele alındığında 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

265. Mahkeme, ilgili Maddelerin hem esas hem de usul yönünden ayrımcı tutumlardan kaynaklanan şiddet davalarını incelemiştir.

1. Esas bakımından

266. Bir Devlet görevlisi tarafından uygulanan şiddet iddiası sebebiyle 14. maddenin ihlal edildiğine yönelik bir şikâyet karşısında Mahkeme'nin 2 ya da 3. maddelerinin esası bakımından görevi, mağdurun ait olduğu ya da ait olduğu iddia edilen gruba yönelik ayrımcı tutumların, yetkililerin ihtilaf konusu davranışlarında nedensel bir faktör olup olmadığını tespit etmektir (*Stoica/Romanya*, 2008, § 118; *Antayev ve Diğerleri/Rusya*, 2014, § 123).

267. Mahkemenin, başvuranların Devlet görevlileri tarafından maruz kaldıkları saldırıların arkasında ayrımcı sebeplerin olduğunu iddia ettikleri durumlarda, 2. veya 3. maddelerin usul bakımından ihlal edildiğini birçok defa bulmuş olmasına rağmen, daha az davada bu Maddelerin esas yönünün açık bir şekilde ihlal edildiğini tespit etmiştir (*Stoica/Romanya*, 2008; *Antayev ve Diğerleri/Rusya*, 2014).

268. Polisin karıştığı bir olay sırasında reşit olmayan Roman bir kişiye polis tarafından ırk sebebiyle kötü muamele gösterilmesi ile ilgili olan *Stoica/Romanya* (2008) davasında, Mahkeme ilk kez 14. madde ile bağlantılı olarak 3. maddenin esas yönünün ihlal edildiğine karar vermiştir. Başvuranlar tarafından ilk bakışta ırka dayalı önyargı sebebiyle kötü muamele davasının açıldığına ikna olan Mahkeme, ispat yükümlülüğünü Hükümete yöneltmiştir. Ne ceza soruşturmasını yürüten savcının ne de Hükümetin meydana gelen olayların ırka dayalı olmadığına yönelik herhangi bir açıklama yapamaması veya sav öne süremesi nedeniyle Mahkeme 3. maddenin esas yönüyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine kanaat getirmiştir. Benzer bir sonuca, Çeçen zanlılara etnik kökenleri nedeniyle kötü muamele gösterilmesi ile ilgili olan *Antayev ve Diğerleri/Rusya* (2014) davasında da varılmıştır. *Lingurar/Romanya* [Komite] (2019) davasında, yetkililerin bir polis baskınını yürütme ve gerekçelendirme biçimi, polisin, yetkilerini ayrımcı bir şekilde kullandığını ve başvuranların Roman etnik kökenleri nedeniyle saldırgan suçlular olmasını beklediklerini göstermiştir. Sonuç olarak, Mahkeme, etnik fişleme nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddesinin esas yönünden ihlal edildiğine karar vermiştir.

269. *Aghdgomelashvili ve Japaridze/Gürcistan* (2020) davasında, bir LGBTI sivil toplum kuruluşunun ofisi polis tarafından aranmıştır. Polis memurları, sivil toplum kuruluşunun mahiyetinin farkına varmaları üzerine saldırganlaşarak nefret söylemine başvurmuş, hakaret ve tehditlerde bulunmuşlardır. Ek olarak başvuranlar ve bazı çalışma arkadaşları görünürde hiçbir sebep veya resmi bir kayıt olmaksızın elbiseleri çıkarılarak aranmışlardır. 3. madde ile bağlantılı olarak 14. maddenin hem esas, hem usul yönünden ihlalini tespit eden Mahkemeye göre, polis memurlarının arama sırasındaki tamamen uygunsuz davranışı homofobik ve/veya transfobik nefret kaynaklı olup, muhakkak başvuranlarda insanlık onurlarına saygıya aykırı şekilde korku,

endişe ve güvensizlik duygularını uyandırmıştır.

2. Usul bakımından

270. *Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD] (2005) davasının ardından Mahkeme, bazı davalarda, yerel makamların ayrımcı şiddet mağdurlarına yönelik kötü muamelenin veya bu kişilerin ölümlerinin kökeninde yatan ayrımcı güdülerin etkin bir şekilde soruşturulmaması nedeniyle 14. madde ile bağlantılı olarak 2. veya 3. maddelerde usule ilişkin ihlaller tespit etmiştir(*Bekos ve Koutropoulos/Yunanistan*, 2005; *Turan Cakir/Belçika*, 2009; *Abdu/Bulgaristan*, 2014; *Angelova ve Iliev/Bulgaristan*, 2007; *Eremia/Moldova Cumhuriyeti*, 2013; *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Gürcistan*, 2007; *Virabyan/Ermenistan*, 2012; *Bălşan/Romanya*, 2017; *Talpis/İtalya*, 2017; *Škorjanec/Hırvatistan*, 2017; *Adzhigitova ve Diğerleri/Rusya,* 2021; *Georgian Muslim Relations ve Diğerleri/Gürcistan*, 2023).

271. Yetkililerin ayrımcı tutumlar ve herhangi bir şiddet eylemi arasındaki muhtemel bir bağın varlığını araştırma görevi, Sözleşme'nin 2 ve 3. maddeleri uyarınca ortaya çıkan usule ilişkin yükümlülüklerinin bir parçasıdır, ancak 14. madde kapsamındaki sorumluluklarında zımni olarak değerlendirilebilir (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005, § 161; *Bekos ve Diğerleri/Yunanistan*, 2005, § 70; *Kreyndlin ve Diğerleri/Bulgaristan*, 2023, § 59). 14. madde ile esas hükümler arasındaki karşılıklı etkileşim dolayısıyla, ayrımcı şiddet hususları iki hükümden birisi altında herhangi bir sorun oluşturmadan sadece diğeri altında incelenebilir veya her iki madde altında inceleme gerektirebilir. Bu, davanın olgularına ve ifade edilen iddiaların niteliğine bağlı olarak her bir davada karar verilecek bir husustur.

272. Ayrımcı tutumların şiddet içerikli bir eyleme sebep olduğuna yönelik şüphenin olduğu durumlarda, toplumun ayrımcı nefrete yönelik olumsuz bakış açısını sürekli olarak canlı tutma ve azınlıkların, yetkililerin kendilerini ayrımcı şiddet tehdidinden koruyabileceklerine dair olan güvenlerini sürdürme ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, resmi soruşturmanın gayretle ve tarafsızlıkla sürdürülmesi özellikle önemlidir (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005, § 160).

273. Bu bağlamda, şiddet içerikli olaylar ve özellikle Devlet görevlileri veya özel bireylerin sebep olduğu ölümler araştırılırken Devlet makamları, her türlü ayrımcı güdüyü ortaya çıkarmak ve ayrımcı nefret veya önyargının olaylarda rol oynayıp oynamadığını tespit etmek için makul tüm adımları atmakla yükümlüdürler (*Ognyanova ve Choban/Bulgaristan*, 2006, § 145; *Turan Cakir/Belçika*, 2009, § 77; *Abdu/Bulgaristan*, 2014, § 44; *Angelova ve Iliev/Bulgaristan*, 2007, § 115; *Eremia/Moldova Cumhuriyeti*, 2013, § 85; *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Gürcistan*, 2007, § 140; *Virabyan/Ermenistan*, 2012, § 218; *Kreyndlin ve Diğerleri/Rusya,* 2023, § 58). Ayrımcı güdülerin ortaya çıkarılmaması ve ayrımcılığa bağlı şiddet ve vahşetin, ayrımcı imalar içermeyen davalarla aynı temelde ele alınması, temel haklar açısından özellikle yıkıcı etkisi olan eylemlerin özgün niteliklerini görmezden gelmek anlamına gelir. Esasen farklı olan durumların aynı şekilde ele alınması, Sözleşme'nin 14. maddesi ile bağdaşmayan bir şekilde haksız muamele teşkil edebilir (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005, § 160; *Stoica/Romanya*, 2008, § 119; *Virabyan/Ermenistan*, 2012, § 218; *Šečić/Hırvatistan*, 2007, § 67)

274. Kuşkusuz, ayrımcı güdülerin kanıtlanması pratikte çok zor olabilir. Davalı Devletin şiddet içerikli bir eylemin altında yatan muhtemel ayrımcı imaları araştırma yükümlülüğü, mutlak değil, en iyi şekilde çaba gösterme yükümlülüğüdür (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005,§ 160; *Bekos ve Koutropoulos/Yunanistan*, 2005, § 69; *Stoica/Romanya*, 2008, § 119). Yetkililer, kanıtları toplamak ve güvence altına almak, gerçeği keşfetmeye yönelik tatbiki tüm yolları araştırmak ve şiddet yoluyla ayrımcılığa işaret edebilecek şüpheli olguları hariç tutmadan, tamamen gerekçeli, tarafsız ve nesnel kararlar vermek için makul olan eylemleri yerine getirmelidir (*Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2005, § 160; *Bekos ve Koutropoulos/Yunanistan*, 2005, § 69; *Ognyanova ve Choban/Bulgaristan*, 2006, § 145).

275. *Makuchyan ve Minasyan/Azerbaycan ve Macaristan* (2020) davasında, Mahkeme iki

Ermeni'ye yönelik nefret suçundan dolayı Azerbaycan askeri görevliye (bunun yerine bu kişi kahraman olarak onurlandırılmış, terfi ettirilmiş ve Azerbaycan'a dönüşünün ardından kendisine ödenek verilmiştir) yönelik olarak yurt dışında verilen hapis cezasını uygulamamasının, mağdurların etnik kökeninden kaynaklanıp kaynaklanmadığını incelemeye davet edilmiştir. Mahkeme'ye göre, Azerbaycan makamlarının söz konusu askeri görevliyle ilgili olarak attığı, cezasız kalmasıyla ve oldukça acımasızca işlediği bu nefret suçunun övülmesiyle sonuçlanan adımların, mağdurların Ermeni kimliği ile bağlantılı olduğu ve bu nedenle ırk ayrımına dayandığı hususunda, başvuranalar güçlü, açık ve tutarlı kanıtlar ortaya koymuşlardır. Azerbaycan Hükümeti, başvuranların ileri sürülebilir ayrımcılık iddiasının aksini kanıtlayamamıştır. Bu nedenle Hükümet, Sözleşme'nin 2. Maddesinin usul yönüyle bağlantılı olarak 14. Maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir.

276. Mahkeme, bir kişinin polis tarafından kimlik kontrolüne tabi tutulmasının ırksal özelliklere dayalı olabileceğine ilişkin savunulabilir bir iddia mevcutsa ve bu tür eylemler 8. maddenin kapsamına giriyorsa, yetkililerin ırkçı tavırlar ile bir Devlet görevlisinin eylemi arasındaki olası bağlantının varlığını soruşturma görevinin, 8. madde ile bağlantılı olarak incelendiğinde 14. madde kapsamındaki sorumlulukları arasında zımnen yer aldığının değerlendirilmesi gerektiği kanaatine varmıştır (*Muhammad/İspanya*, 2022, 68, *Basu/Almanya*, 2022, § 33; *Wa Baile/İsviçre*, 2024, § 91).

277. *Allouche/Fransa* (2024) davasında başvuran, bir kişinin kendisine yönelik Yahudi karşıtı hakaret ve tehditleri hakkında şikâyette bulunmuştur. Yerel mahkemeler söz konusu tehditlerin Yahudi karşıtı niteliğini kabul etmekle birlikte suçu "basit" ölüm tehdidi olarak yeniden nitelendirmiş ve dolayısıyla tehditlerin ardındaki ayrımcı güdüleri incelememiştir. Mahkeme böylelikle yerel mahkemelerin başvurana ayrımcılığa karşı yeterli ve uygun koruma sağlamadığı kanaatine varmıştır.

H. Adalete erişim

278. Sözleşme uyarınca, adalete erişim hakkı, 6. Madde (adil yargılanma hakkı) ve 13. maddelerde (etkili başvuru hakkı) adil yargılanma hakkı bağlamında güvence altına alınmıştır. Mahkeme, 6. maddeyle bağlantılı olarak 14. madde kapsamında adalete erişimde ayrımcılıkla ilgili davaları ele almıştır (*Sâmbata Bihor Yunan Katolik Parish/Romanya*, 2010; *Mizzi/Malta*, 2006).

279. Mahkeme, konuyla ilgili içtihadında, yerel mahkemelerin kararlarını 14. madde kapsamında korunan gerekçelere dayandırmaları halinde adalete erişimde ayrımcılığa tekabül eden muamele farklılıkları olduğuna kanaat getirmiştir. *Schuler-Zgraggen/İsviçre* (1993) davası, kadınların doğum sonrası işten vazgeçtikleri varsayımına dayanarak maluliyet maaşı verilmesinin reddedilmesi ile ilgilidir. Yerel mahkemeler bu varsayımla başvuranın sağlık sorunları olmamış olsa dahi çalışmayı bırakmış olacağı sonucuna varmıştır. Mahkeme yerel mahkemelerin muhakemesinin, cinsiyet sebebiyle muamele farkına yol açtığını değerlendirmiştir. *Paraskeva Todorova/Bulgaristan* (2010) davasında, yerel mahkeme, Roman kökenli bir sanığın hapis cezasının, ertelenmiş bir cezanın mahkûmiyet teşkil etmediği bir azınlık grubuna mensup olduğu ve böyle bir cezanın genel ve özel önleme işlevini yerine getirmeyeceği gerekçesiyle ertelenmesini reddetmiştir (§ 38). Mahkeme, başvuranın etnik kökeni sebebiyle ayrımcılık yapıldığına kanaat getirmiştir.

280. *Moldovan ve Diğerleri/Romanya (no. 2)* (2005) davası, Romanların öldürülmesi ve evlerinin tahrip edilmesinin ardından diğer Roman köylüler tarafından açılmıştır. Mahkeme, başvuranların etnik kökeninin, – yetkililer tarafından tekrarlanan ayrımcı ifadeler ve manevi tazminat ödemeyi nedensiz bir şekilde reddetmeleri dâhil olmak üzere – yerel yargılamaların uzunluğu ve yargılamalardan çıkan sonuç hususlarında belirleyici olduğunu ve 6. madde ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğini gözlemlemiştir.

281. *Anakomba Yula/Belçika* (2009) davasında başvuranın Belçika'da yasadışı bir şekilde ikamet etmesi nedeniyle, bir yıllık zaman aşımı kapsamında çocuğunun babalığına itiraz edebilmesi için

adli yardımın verilmesi reddedilmiştir. Durumunu yasallaştırmak için adımlar atmış olan başvuranın, babalığa itiraz etmek için iç hukukta öngörülen bir yıllık zaman aşımı süresini geçirme riski nedeniyle oturma iznini yenileyene kadar beklemesi düşünülemezdi. Mahkeme, davanın özel koşulları göz önüne alındığında, 6. madde ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

282. Mahkeme, geçmişte katliamla bağlantılı suçlardan mahkûm edilmiş iki ordu mensubunun beraatine ilişkin *Zăicescu ve Fălticineanu/Romanya* (§ 153, 2024) davasında, katliamdan kurtulan kişilerin bu yargılamalardan ve yargılamaların sonucundan haberdar edilmiş olması gerektiğini değerlendirmiş ve beraatle sonuçlanan yeniden yargılamaların yapıldığı tarihte hâlihazırda mevcut olan uluslararası ilkelerde suç mağdurlarının yargılamaların başlatıldığı konusunda ve davalarındaki gelişmeler hakkında bilgilendirilmeleri gerektiğinin ve bu kişilerin adalete ve uygun yardıma erişimlerinin sağlanması gerektiğinin belirtildiğini kaydetmiştir.

I. Konuta saygı hakkı

283. Mahkeme içtihadına göre, etnik kökenlerine göre insanların evlerinin tahrip edilmesi ve evlerine zarar verilmesi ile ilgili davalarda, konuta saygı hakkı ile ilgili ayrımcılık tespit etmiştir (*Burlya ve Diğerleri/Ukrayna*, 2018; *Moldovan ve Diğerleri/Romanya (no. 2)*, 2005). Her iki davada da yetkililer, köylere yönelik Roman karşıtı duygularla gerçekleştirilen saldırılara karşı uygun bir şekilde koruma sağlayamamış veya hareket edememiştir.

284. *Paketova ve Diğerleri/Bulgaristan* (2022) davasında, başvuranlar evlerinden çıkarılmış ve akabinde evlerine geri dönmelerine izin verilmemiştir ve yetkililer başvuranlara ırkçılık temelli düşmanlık ve hoşgörüsüzlük ortamında koruma sağlamamışlardır.

285. *Buckley/Birleşik Krallık* (1996) davasında başvurana, sahip olduğu arazide bir karavanda yaşamasını sağlayacak bir planlama izninin verilmesi reddedilmiştir. Başvuran, reddin dayandırıldığı ulusal mevzuatın etnik kökeninin Roman olduğu gerekçesiyle ayrımcı olduğunu iddia etmiştir. Mahkeme konuta saygı hakkını, 8. madde uyarınca, yasadışı olarak yerleştirildikleri bir durumda dahi karavanlar gibi taşınabilir evleri de kapsayacak şekilde yorumlamıştır (§ 60). Ancak Mahkeme, başvuranın geleneksel bir Çingene yaşam tarzını takip etme girişiminde bulunması sebebiyle herhangi bir zamanda cezalandırıldığı veya herhangi bir negatif muameleye maruz kaldığı görülmediğinden ulusal mevzuatın ayrımcı olduğuna kanaat getirmemiştir (§ 88).

286. Mahkeme, vefat eden bir eşin kiracılığına devam etme hakkının da başvuranın 8. maddenin anlamı dâhilinde "konut"a saygı hakkı ile ilgili olduğunu tespit etmiştir (*Karner/Avusturya*, 2003, § 33; *Kozak/Polonya*, 2010, § 84). Her iki davada da başvuranlar, partnerlerinin ölümünün ardından kiracılıklarına devam etme hakkı tanınmayan eşcinsellerdir ve Mahkeme cinsel yönelimleri nedeniyle ayrımcılık yapıldığını tespit etmiştir.

J. Mülkiyete ilişkin hususlar

287. Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün (mülkiyetin korunması) 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddede ihlale yol açan ayrımcılığa ilişkin Mahkeme içtihadı kapsamlı ve çeşitlidir. Daha önce de belirtildiği üzere, sosyal yardımlar ve emekli maaşları gibi bazı sosyal güvenlik türleri, Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi kapsamına girebilir, zira bu hüküm kapsamında "mülk" teşkil etmektedirler.[24] Mahkeme tarafından çeşitli diğer durumlar da incelenmiştir.

288. Mahkeme, Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. madde kapsamında, çocukların miras hakları (*Mazurek/Fransa*, 2000; *Fabris/Fransa* [BD], 2013), eşlerin miras hakları (*Molla Sali/Yunanistan* [BD], 2018) ve dul aylığı alma hakkı ile ilgili davaları incelemiştir (*Aldeguer Tomás/İspanya*, 2016). *Aldeguer Tomás/İspanya* (2016) davasında başvuran, fiilen eşcinsel bir birlikte yaşadığı eşinin ölümünden sonra kendisine dul aylığı verilmesinin reddedilmiş olmasına

[24] . Bk. yukarıda "Sosyal haklar".

bağlı olarak cinsel yönelimi gerekçesiyle ayrımcılığa uğradığından şikâyetçi olmuştur. Mahkeme, Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ve 8. madde ile bağlantılı olarak 14. maddenin uygulanabilir olduğuna kanaat getirmiş ancak ihlal edilmediğini tespit etmiştir.

289. *Saumier/Fransa* (2017) davasında başvuran, meslek hastalığının ardından ağır şekilde engelli kalmasının ardından tazminat talep etmiştir. Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddenin uygulanabilirliğini tespit etmek amacıyla Mahkeme, söz konusu ulusal mevzuatın, haksız fiil hukuku- bu kapsamda zarar meydana gelir gelmez tazminat talepleri de oluşmuştur- anlamına geldiğini, bu nitelikte bir talebin "bir varlık teşkil ettiğini" ve dolayısıyla Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesinin ilk cümlesinin anlamı dâhilinde "mülkiyet" oluşturduğunu tespit etmiştir (§§ 43-50). Ancak Mahkeme, bu davada benzer veya karşılaştırılabilir durumda olan kişiler arasında, işçinin yasal olarak işverenin astı olduğu sözleşmeye dayalı bir ilişki olan işveren-işçi ilişkisinin özgüllüğünün göz önünde bulundurulması dâhil olmak üzere, muamelede herhangi bir ayrım bulunmadığına karar vermiştir.

290. *Anderlecht Christian Assembly of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Belçika* (2022) davasında, başvuran dernekler ibadet amaçlı kullandıkları binalar için vergi muafiyetinden yararlanma imkânından, tanınmayan dinlerden oldukları gerekçesiyle yoksun kalmışlardır. Mahkeme, (emlak vergisinden muafiyet talepleri arasında ayrım yapmanın temeli olarak) dini inancın tanınması konusunda uygulanılacak kriterin Devletin takdir yetkisi kapsamına girdiğini değerlendirmekle birlikte, mevcut davada bu tür bir tanımanın asgari adillik ve nesnellik güvencelerine sahip olmadığı sonucuna varmıştır.

291. Ek olarak Mahkeme içtihadında, aşağıdakilerle Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi arasında bağlantı kurmuştur:

- engelli bir çocuğa uygun bir mülk satın alırken vergi indirimine hak kazanma (*Guberina/Hırvatistan*, 2016);
- küçük toprak sahiplerinin, mülklerinde avcılığa izin verebilmelerini sağlayacak şekilde bir avcılık derneğine üye olma yükümlülüğü (*Chassagnou veDiğerleri/Fransa* [BD], 1999)
- özel yatırımcıların rızası olmadan devlet borcunun yeniden planlanması nedeniyle tahvillerin nominal değerinde düşüş (*Mamatas ve Diğerleri/Yunanistan*, 2016)
- müzik kulübü olarak kiralanan kontrollü mülk sahibi ev sahiplerinin, korunan kira sözleşmelerinin feshine izin veren bir yasaya dahil edilmemesi (*Bradshaw ve Diğerleri/Malta*, 2018).
- orduya mensup faydalanıcılarla kıyaslandığında, sivillere yönelik engellilik ödemelerinde ayrımcılık yapıldığı iddiası (*Popović ve Diğerleri/Sırbistan*, 2020).

K. Özgürlükten mahrum bırakma

292. Mahkeme içtihadında, 5. madde (özgürlük ve güvenlik hakkı) ile bağlantılı olarak 14. madde kapsamında ayrımcı gerekçelere dayanarak keyfi bir şekilde özgürlükten mahrum bırakılmama hakkını *Aleksandr Aleksandrov/Rusya*, 2018; *Rangelov/Almanya*, 2012; *Clift/Birleşik Krallık*, 2010) ve 3. madde ile bağlantılı olarak 14. madde kapsamında ayrımcı gerekçelere dayanarak insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da cezaya maruz kalmama hakkını koruma altına almıştır (*Martzaklis ve Diğerleri/Yunanistan*, 2015; *X/Türkiye*, 2012).

293. *Aleksandr Aleksandrov/Rusya* (2018) davasında başvurana Moskova'da bir mahkeme tarafından denetimli serbestlik gibi hapis cezası olmayan bir ceza verilebilecekken hapis cezası verilmiştir. Ancak, yerel mahkeme, hapis cezasını yalnızca başvuranın Moskova'da kalıcı olarak ikamet etmemesine dayanarak vermiştir. Başvuran, ikamet yeri nedeniyle 5. madde ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlalinden mağdur olduğundan şikâyetçi olmuştur. Mahkeme, muamele farkının meşru bir amacı ya da nesnel ve makul bir gerekçesi olmadığını ve ayrımcılık teşkil ettiğini

tespit etmiştir.

294. Mahkeme ayrıca, başvuranın yabancı uyruklu olduğu gerekçesiyle önleyici tutukluluk koşullarının gevşetilmesinin reddine (*Rangelov/Almanya*, 2012) veya cezanın uzunluğuna bağlı olarak erken tahliyeye ilişkin usuli gerekliliklerdeki farklılıklara (*Clift/Birleşik Krallık*, 2010) ilişkin bir davada, 5. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddede ihlale sebep olacak şekilde ayrımcılık tespit etmiştir. Fakat başvuranın cezasının hangi aşamasında erken tahliye talebinde bulunmaya hak kazanacağı açısından, farklı ceza rejimleri altında mahkûm edilen kişilerle kıyasla farklı muameleden şikâyet ettiği hallerde, söz konusu hükümlerin ihlal edilmediğine karar vermiştir (*Stott/Birleşik Krallık*, 2023).

295. *Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya* [BD] (2017) davasında başvuranlar müebbet hapis cezası almış yetişkin erkeklerdir. Aynı suçlardan hüküm giymiş kadınlara, çocuklara ve yaşlılara kıyasla daha kötü muamele gördüklerinden şikâyetçi olmuşlardır zira söz konusu gruplara müebbet hapis cezası verilememekteydi. İlke olarak, uygun ceza hususlarının 5. maddenin kapsamı dışında yer almasına rağmen, Mahkeme, belirli suçlu gruplarını müebbet hapis cezasından muaf tutan ulusal mevzuatın, 14. maddenin uygulanabilirliği açısından 5. maddenin kapsamında yer aldığına kanaat getirmiştir. Bununla birlikte, söz konusu davada Mahkeme, yaş veya cinsiyet gerekçesiyle 14. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Çocuk suçluların ömür boyu hapis cezasından muaf tutulmasına ilişkin olarak Mahkeme, bu durumun tüm Sözleşmeci Devletlerin hukuk sistemlerindeki ortak yaklaşım ve uluslararası standartlar ile uyumlu olduğuna ve amacının çocuk suçlularının rehabilitasyonunu kolaylaştırmak olduğuna karar vermiştir. Kadınlarla ilgili olarak, Mahkeme, kadınların cezaevi ortamında cinsiyete dayalı şiddet, istismar ve cinsel tacize karşı korunma ihtiyaçları ve bunun yanı sıra hamilelik ve anneliğin korunması ihtiyacı nedeniyle genel bir kural olarak kadın suçluları ömür boyu hapis cezasından muaf tutmanın kamu yararına olduğuna karar vermiştir.

296. *Spišák/Çek Cumhuriyeti* (2024) davasında, çocuk tutuklu olan başvuranın tutukluluğun periyodik olarak gözden geçirilmesi, aynı suç türünden kovuşturulan bir yetişkine uygulananlardan farklı kurallara tabi tutulmuştur. Mahkeme, ulusal mevzuatta bir tutuklu kategorisi açısından otomatik olarak periyodik gözden geçirmenin öngörülmesi halinde, bunun Sözleşme'nin 5. maddesiyle birlikte ele alındığında 14. maddesinin uygulanabilirliği bakımından 5. maddenin kapsamına girdiğine karar vermiştir.

297. Mahkeme, bazı davalarda tutuklulara gösterilen muamelenin 3. madde ile bağlantılı olarak 14. madde uyarınca ayrımcılığa yol açtığı sonucuna varmıştır. *Martzaklis ve Diğerleri/Yunanistan* (2015) davasında başvuranlar, cezaevi psikiyatri koğuşunda yeterli tedavi almadan kötü fiziksel ve hijyenik koşullarda tutulan HIV pozitif mahkumlardır. Mahkeme, mahkûmların HIV pozitif olmaları ve AIDS oluşmamış olması nedeniyle hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla tecrit edilmelerinin gerekli olmadığına ve Sözleşme'nin 14. maddesi ile bağlantılı olarak 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bunun aksine Mahkeme, *Dikaiou ve Diğerleri/Yunanistan* davasında, HIV pozitif olan başvuranların olağan bir cezaevi koğuşunda tek bir odaya birlikte konulmaları nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesiyle birlikte ele alındığında 14. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. *X/Türkiye* (2012) davasında başvuran, kendisini diğer mahkûmlardan korumak için sekiz aydan fazla bir süre boyunca tecrit edilmiş eşcinsel bir mahkûmdur. Mahkeme, başvuranın fiziksel refahını korumak için güvenlik önlemleri alma ihtiyacının, hapishane yaşamından tamamen dışlanmasının ana nedeni olduğuna ikna olmamıştır. Önlemin ana nedeni başvuranın eşcinsel olmasıydı. Sonuç olarak Mahkeme, başvuranın cinsel yönelimi sebebiyle ayrımcılığa uğradığına karar vermiştir.

298. Mahkemenin içtihadı, Devletlerin gözaltındaki kişilere siyasi (*Virabyan/Ermenistan*, 2012) veya etnik kökene (*Bekos ve Koutropoulos/Yunanistan*, 2005) bağlı olarak kötü muamele gördüklerinin iddia edilmesi halinde uygun ve etkili soruşturma yapma yükümlülüğünü ortaya koymaktadır.

299. Bununla birlikte, bazı davalarda Mahkeme, esas madde kapsamında durumu incelemiş ve Sözleşme'nin 14. maddesi uyarınca ayrı bir incelemeyi gerekli görmemiştir. Örneğin, *D.G./İrlanda* davası (2002), uygun imkânlardan yoksun bir ceza infaz kurumunda bir reşit olmayan birisinin tutulması ile ilgilidir. Mahkeme, 5. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir, ancak başvuranın durumunu diğer reşit olmayanlarla karşılaştırdığı ölçüde, Sözleşme'nin 14. maddesi uyarınca ayrı bir hususun ortaya çıkmadığı kanısındadır. *Stasi/Fransa* (2011) davasında başvuran, eşcinselliği nedeniyle cezaevinde kötü muamele gördüğünden ve yetkililerin kendisini korumak için gerekli önlemleri almadığından şikâyetçi olmuştur. Mahkeme, yetkililerin, tutukluluğu sırasında kendisini fiziksel zararlardan korumak için tüm etkili tedbirleri aldığını ve 14. madde kapsamındaki şikâyetini ayrı olarak incelemeden 3. maddenin ihlal edilmediğini tespit etmiştir.

Atıf yapılan davaların listesi

Bu Rehberde alıntılanan içtihat, Mahkeme tarafından verilen hüküm ve kararlara ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun ("Komisyon") karar ve raporlarına atıfta bulunmaktadır.

Aksi belirtilmediği takdirde, tüm atıflar, Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara ilişkindir. "(k.k.)" kısaltması, alıntının Mahkeme tarafından verilen kabul edilebilirlik hakkında bir karara ait olduğunu ve "[BD]" kısaltması, davanın Büyük Daire tarafından görüldüğünü göstermektedir.

Sözleşme'nin 44. maddesinin anlamı dâhilinde kesinleşmemiş olan Daire kararları aşağıdaki listede (*) ile işaretlenmiştir. Sözleşme'nin 44 § 2 maddesi aşağıdaki gibidir:"Bir Dairenin kararı aşağıdaki durumlarda kesinleşir:

a) Taraflar davanın Büyük Daireye gönderilmesini istemediklerini beyan ederlerse, veya
b) Karardan itibaren üç ay içinde davanın Büyük Daireye gönderilmesi istenmezse, veya
c)Büyük Daire bünyesinde oluşturulan kurul 43. madde çerçevesinde sunulan istemi reddederse."

Büyük Daireye gönderme talebinin Büyük Daire kurulu tarafından kabul edilmesi halinde, Daire kararı kesin olmaz ve herhangi bir yasal etkiye sahip olmaz. Ancak, akabinde verilen Büyük Daire kararı kesinleşir.

Rehberin elektronik versiyonunda alıntılanan davalar için oluşturulan bağlantı linklerinin yönlendirildiği HUDOC veri tabanı (http://hudoc.echr.coe.int), Mahkemenin içtihadına (Büyük Daire, Daire ve Komite hüküm ve kararları, tebliğ edilen davalar, danışma görüşleri ve İçtihat Bilgi Notu'ndan hukuki özetler), Komisyonun içtihadına (kararlar ve raporlar) ve Bakanlar Komitesinin kararlarına erişime imkân sağlamaktadır.

Mahkemenin kararları, resmi dillerinde, yani İngilizce ve/veya Fransızca olarak yayınlanmaktadır. Ayrıca HUDOC veri tabanında, pek çok önemli davanın, Mahkemenin resmi dilleri dışında, otuza yakın dilde tercüme edilmiş versiyonları yer almaktadır ve üçüncü taraflarca oluşturulan yaklaşık yüz çevrim içi içtihat derlemesiyle ilgili bağlantılar bulunmaktadır. Atıf yapılan davaların tüm dillerdeki sürümlerine HUDOC veritabanının dava bağlantısına tıkladıktan sonra açılan sayfadaki 'Dil sürümleri' sekmesinden erişilebilir.

—A—

A ve B/Gürcistan, no. 73975/16, 10 Şubat 2022

A.E./ Bulgaristan, no. 53891/20, 23 Mayıs 2023

A.D.T./Birleşik Krallık, no. 35765/97, AİHM 2000-IX

A.H. ve Diğerleri/Rusya, no. 6033/13 ve 15 diğer başvuru, 17 Ocak 2017

A.M. ve Diğerleri/Rusya, no. 47220/19, 6 Temmuz 2021

Abdu/Bulgaristan, no. 26827/08, 11 Mart 2014

Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık, 28 Mayıs 1985, Seri A no. 94

Acar ve Diğerleri/Türkiye (k.k.), no. 26878/07 ve 32446/07, 12 Aralık 2017

Adalı/Türkiye, no. 38187/97, 31 Mart 2005

Adam/Slovakya, no. 68066/12, 26 Temmuz 2016

Ádám ve Diğerleri/Romanya, no. 81114/17 ve 5 diğer başvuru, 13 Ekim 2020

Adzhigitova ve Diğerleri/Rusya, no. 40165/07 ve 2593/08, 22 Haziran 2021

Alatulkkila ve Diğerleri/Finlandiya, no. 33538/96, 28 Temmuz 2005

Alboize-Barthes ve Alboize-Montezume/Fransa (k.k.), no. 44421/04, 21 Ekim 2008

Aldeguer Tomás/İspanya, no. 35214/09, 14 Haziran 2016

Aleksandr Aleksandrov/Rusya, no. 14431/06, 27 Mart 2018

Alekseyev ve Diğerleri/Rusya, no. 14988/09 ve 50 diğer başvuru, 27 Kasım 2018

Alexandru Enache/Romanya, no. 16986/12, 3 Ekim 2017

Allouche/Fransa, no. 81249/17, 11 Nisan 2024

Alujer Fernández ve Caballero García/İspanya (k.k.), no. 53072/99, AİHM 2001-VI

Anakomba Yula/Belçika, no. 45413/07, 10 Mart 2009

Antik Baltık dini cemiyeti "Romuva"/Litvanya, no. 48329/19, 8 Haziran 2021

Anderlecht Christian Assembly of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Belçika, no. 20165/20, 5 Nisan 2022

Andrejeva/Letonya [BD], no. 55707/00, AİHM 2009

Andrle/Çek Cumhuriyeti, no. 6268/08, 17 Şubat 2011

Angelova ve Iliev/Bulgaristan, no. 55523/00, 26 Temmuz 2007

Anguelova/Bulgaristan, no. 38361/97, AİHM 2002-IV

Antayev ve Diğerleri/Rusya, no. 37966/07, 3 Temmuz 2014

Arnar Helgi Lárusson/İzlanda, no. 23077/19, 31 Mayıs 2022

ACCEPT Derneği ve Diğerleri/Romanya, no. 19237/16, 1 Haziran 2021

Association "Andecha Astur"/İspanya, no. 34184/96, 7 Temmuz 1997 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 90

Aziz/Kıbrıs, no. 69949/01, AİHM 2004-V

—B—

B.B./Birleşik Krallık, no. 53760/00, 10 Şubat 2004

B.S./İspanya, no. 47159/08, 24 Temmuz 2012

Bączkowski ve Diğerleri/Polonya, no. 1543/06, 3 Mayıs 2007

Bah/Birleşik Krallık, no. 56328/07, AİHM 2011

Bakirdzi ve E.C./Macaristan, no. 49636/14 ve 65678/14, 10 Kasım 2022

Bălşan/Romanya, no. 49645/09, 23 Mayıs 2017

Baralija/Bosna-Hersek, no. 30100/18, 29 Ekim 2019

Barrow/Birleşik Krallık, no. 42735/02, 22 Ağustos 2006

Basu/Almanya, no. 215/19, 18 Ekim 2022

Bayev ve Diğerleri/Rusya, no. 67667/09 ve 2 diğer başvuru, 20 Haziran 2017

Beck ve Diğerleri/Birleşik Krallık, no. 48535/99 ve 2 diğer başvuru, 22 Ekim 2002

Beeckman ve Diğerleri/Belçika (k.k.), no. 34952/07, 18 Eylül 2018

Beeler/İsviçre [BD], no. 78630/12, 11 Ekim 2022

Behar ve Gutman/Bulgaristan, no. 29335/13, 16 Şubat 2021

Beian/Romanya (no. 1), no. 30658/05, AİHM 2007-V

Beizaras ve Levickas/Litvanya, no. 41288/15, 14 Ocak 2020

Bekos ve Koutropoulos/Yunanistan, no. 15250/02, AİHM 2005-XIII

Belli ve Arquier-Martinez/İsviçre, no. 65550/13, 11 Aralık 2018

Biao/Danimarka [BD], no. 38590/10, 24 Mayıs 2016

Bigaeva/Yunanistan, no. 26713/05, 28 Mayıs 2009

Blackgrove/Birleşik Krallık, no. 2895/07, 28 Nisan 2009

Botta/İtalya (k.k.), no. 21439/93, 24 Şubat 1998

Bouamar/Belçika, 29 Şubat 1988, Seri A no. 129

Brauer/Almanya, no. 3545/04, 28 Mayıs 2009

British Gurkha Welfare Society ve Diğerleri/Birleşik Krallık, no. 44818/11, 15 Eylül 2016

Buckley/Birleşik Krallık, 25 Eylül 1996, *Karar ve Hüküm Derlemeleri* 1996-IV

Budinova ve Chaprazov/Bulgaristan, no. 12567/13, 16 Şubat 2021

Burden/Birleşik Krallık [BD], no. 13378/05, AİHM 2008

Burghartz/İsviçre, 22 Şubat 1994, Seri A no. 280-B

Burlya ve Diğerleri/Ukrayna, no. 3289/10, 6 Kasım 2018

Bradshaw ve Diğerleri/Malta, no. 37121/15, 23 Ekim 2018

—C—

Caamaño Valle/İspanya, no. 43564/17, 11 Mayıs 2021

Carson ve Diğerleri/Birleşik Krallık [BD], no. 42184/05, AİHM 2010

Carvalho Pinto de Sousa Morais/Portekiz, no.17484/15, 25 Temmuz 2017

"Belçika'da Eğitim Dil Rejiminin Bazı Yönleri İle İlgili" Dava/Belçika (esas), 23 Temmuz 1968, Seri A no. 6

Cegolea/Romanya, no. 25560/13, 24 Mart 2020

Cernea/Romanya, no. 43609/10, 27 Şubat 2018

Cha'are Shalom Ve Tsedek/Fransa[BD], no. 27417/95, AİHM 2000-VII

Chabauty/Fransa[BD], no. 57412/08, 4 Ekim 2012

Chaldayev/Rusya, no. 33172/16, 28 Mayıs 2019

Chapin ve Charpentier/Fransa, no. 40183/07, 9 Haziran 2016

Chassagnou ve Diğerleri/Fransa [BD], no. 25088/94 ve 2 diğer başvuru, AİHM 1999-III

Christine Goodwin/Birleşik Krallık [BD], no. 28957/95, AİHM 2002-VI

Church of Scientology Moscow/Rusya, no. 18147/02, 5 Nisan 2007

Cînţa/Romanya, no. 3891/19, 18 Şubat 2020

Clift/Birleşik Krallık, no. 7205/07, 13 Temmuz 2010

Cross/Birleşik Krallık, no. 62776/00, 9 Ekim 2007

Cusan ve Fazzo/İtalya, no. 77/07, 7 Ocak 2014

Çam/Türkiye, no. 51500/08, 23 Şubat 2016

—D—

D./Fransa, no. 11288/18, 16 Temmuz 2020

D.G./İrlanda, no. 39474/98, AİHM 2002-III

D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti [BD], no. 57325/00, AİHM 2007-IV

Danilenkov ve Diğerleri/Rusya, no. 67336/01, AİHM 2009

Danis and Association of Ethnic Turks/Romanya, no. 16632/09, 21 Nisan 2015

Darby/İsveç, 23 Ekim 1990, Seri A no. 187

De Jong, Baljet ve Van den Brink/Hollanda, 22 Mayıs 1984, Seri A no. 77

Deaconu/Romanya [Komite] no. 66299/12, 29 Ocak 2019

Di Trizio/İsviçre, no. 7186/09, 2 Şubat 2016

Dikaiou ve Diğerleri/Yunanistan, no. 77457/13, 16 Temmuz 2020

Dobrowolski ve Diğerleri/Polonya (k.k.), no. 45651/11 ve diğer 10 başvuru, 13 Mart 2018

Dudgeon/Birleşik Krallık, 22 Ekim 1981, Seri A no. 45

Džibuti ve Diğerleri/Letonya, no. 225/20 ve diğer 2 başvuru, 16 Kasım 2023

—E—

E.B./Fransa [BD], no. 43546/02, 22 Ocak 2008

East African Asians/Birleşik Krallık, no. 4403/70 ve diğer 30 başvuru, 14 Aralık 1973 tarihli Komisyon raporu, Kararlar ve Raporlar 78

Ebrahimian/Fransa, no. 64846/11, AİHM 2015

Ēcis/Letonya, no. 12879/09, 10 Ocak 2019

Emel Boyraz/Türkiye, no. 61960/08, 2 Aralık 2014

Elmazova ve Diğerleri/Kuzey Makedonya, no. 11811/20 ve 13550/20, 13 Aralık 2022

Engel ve Diğerleri/Hollanda, 8 Haziran 1976, Seri A no. 22

Enver Şahin/Türkiye, no. 23065/12, 30 Ocak 2018

Eremia/Moldova Cumhuriyeti, no. 3564/11, 28 Mayıs 2013

Evans/Birleşik Krallık [BD], no. 6339/05, AİHM 2007-I

Eweida ve Diğerleri/Birleşik Krallık, no. 48420/10 ve diğer 3 başvuru, AİHM 2013

Executief van de Moslims van België ve Diğerleri/Belçika, no. 16760/22 ve diğer 8 başvuru, 13 Şubat 2024

—F—

Fábián/Macaristan [BD], no. 78117/13, 5 Eylül 2017

Fabris/Fransa [BD], no. 16574/08, AİHM 2013

Fedorchenko ve Lozenko/Ukrayna, no. 387/03, 20 Eylül 2012

Frantzeskakis ve Diğerleri/Yunanistan (k.k.), no. 57275/17 ve diğer 14 başvuru, 12 Şubat 2019

Fretté/Fransa, no. 36515/97, AİHM 2002-I

Fryske Nasjonale Partij ve Diğerleri/Hollanda, no. 11100/84, 12 Aralık 1985 tarihli Komisyon kararı, Kararlar ve Raporlar 45

—G—

G.M.B. ve K.M./İsviçre (k.k.), no. 36797/97, 27 Eylül 2001

G.N. ve Diğerleri/İtalya, no. 43134/05, 1 Aralık 2009

García Mateos/İspanya, no. 38285/09, 19 Şubat2013

Gas ve Dubois/Fransa, no. 25951/07, AİHM 2012

Gaygusuz/Avusturya, 16 Eylül 1996, *Karar ve Hüküm Derlemeleri* 1996-IV

Gellérthegyi ve Diğerleri/Macaristan (k.k.), no. 78135/13 ve 429/14, 6 Mart 2018

Genderdoc-M/Moldova Cumhuriyeti, no. 9106/06, 12 Haziran 2012

Genovese/Malta, no. 53124/09, 11 Ekim 2011

Georgian Labour Party/Gürcistan, no. 9103/04, AİHM 2008

Georgian Muslim Relations ve Diğerleri/Gürcistan, no. 24225/19, 30 Kasım 2023

Gerger/Türkiye [BD], no. 24919/94, 8 Temmuz 1999

Glaisen/İsviçre (k.k.), no. 40477/13, 25 Haziran 2019

Glor/İsviçre, no. 13444/04, AİHM 2009

Gouri/Fransa (k.k.), no. 41069/11, 23 Mart 2017

Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani/İtalya (no. 2), no. 26740/02, 31 Mayıs 2007

Granos Organicos Nacionales S.A./Almanya, no. 19508/07, 22 Mart 2012

Graziani-Weiss/Avusturya, no. 31950/06, 18 Ekim 2011

Gruba ve Diğerleri/Rusya, no. 66180/09 ve 3 diğer başvuru, 6 Temmuz 2021

Grzelak/Polonya, no. 7710/02, 15 Haziran 2010

Guberina/Hırvatistan, no. 23682/13, 22 Mart 2016

—H—

Halime Kılıç/Türkiye, no. 63034/11, 28 Haziran 2016

Hämäläinen/Finlandiya [BD], no. 37359/09, AİHM 2014

Handyside/Birleşik Krallık, 7 Aralık 1976, Seri A no. 24

Hasan ve Chaush/Bulgaristan [BD], no. 30985/96, AİHM 2000-XI

Hode ve Abdi/Birleşik Krallık, no. 22341/09, 6 Kasım 2012

Hoffmann/Avusturya, 23 Haziran 1993, Seri A no. 255-C

Hoogendijk/Hollanda (k.k.), no. 58641/00, 6 Ocak 2005

Hoppen ve AB Amber Grid çalışanları sendikası/Litvanya, no. 976/20, 17 Ocak 2023

Horváth ve Kiss/Macaristan, no. 11146/11, 29 Ocak 2013

Hugh Jordan/Birleşik Krallık, no. 24746/94, 4 Mayıs 2001

Hulea/Romanya, no. 33411/05, 2 Ekim 2012

—I—

I.B./Yunanistan, no. 552/10, AİHM2013

I./Birleşik Krallık [BD], no. 25680/94, 11 Temmuz 2002

Ibrogimov/Rusya, no. 32248/12, 15 Mayıs 2018

Identoba ve Diğerleri/Gürcistan, no. 73235/12, 12 Mayıs 2015

Igors Dmitrijevs/Letonya, no. 61638/00, 30 Kasım 2006

Inze/Avusturya, 28 Ekim 1987, Seri A no. 126

Isop/Avusturya, no. 808/60, 3 Mart 1962 tarihli Komisyon kararı, Derleme 8

İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye [BD], no. 62649/10, 26 Nisan 2016

—J—

J.D. ve A./Birleşik Krallık, no. 32949/17 ve 34614/17, 24 Ekim 2019

J.M./Birleşik Krallık, no. 37060/06, 28 Eylül 2010

Jeunesse/Hollanda [BD], no. 12738/10, 3 Ekim 2014

Johnston ve Diğerleri/İrlanda, 18 Aralık 1986, Seri A no. 112

Jurčić/Hırvatistan, no. 54711/15, 4 Şubat 2021

—K—

Kafkaris/Kıbrıs [BD], no. 21906/04, AİHM 2008

Karlheinz Schmidt/Almanya, 18 Temmuz 1994, Seri A no. 291-B

Karner/Avusturya, no. 40016/98, AİHM 2003-IX

Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya [BD], no. 60367/08 ve 961/11, 24 Ocak 2017

Kiyutin/Rusya, no. 2700/10, AİHM 2011

Kjartan Ásmundsson/İzlanda, no. 60669/00, AİHM 2004-IX

Konstantin Markin/Rusya [BD], no. 30078/06, AİHM 2012

Korosidou/Yunanistan, no. 9957/08, 10 Şubat 2011

Koua Poirrez/Fransa, no. 40892/98, AİHM 2003-X

*Kovačević/Bosna Hersek**, no. 43651/22, 29 Ağustos 2023

Kozak/Polonya, no. 13102/02, 2 Mart 2010

Kreyndlin ve Diğerleri/Rusya, no. 33470/18, 31 Ocak 2023

Köse ve Diğerleri/Türkiye (k.k.), no. 26625/02, AİHM 2006-II

Kurić ve Diğerleri/Slovenya [BD], no. 26828/06, AİHM 2012

Kurski/Polonya, no. 26115/10, 5 Temmuz 2016

—L—

L./Litvanya, no. 27527/03, AİHM 2007-IV

L. ve v./Avusturya, no. 39392/98 ve 39829/98, AİHM 2003-I

L.F./Birleşik Krallık (k.k.), no. 19839/21, 25 Mayıs 2022

Laduna/Slovakya, no. 31827/02, AİHM 2011

Landi/İtalya, no. 10929/19, 7 Nisan 2022

Larkos/Kıbrıs [BD], no. 29515/95, AİHM 1999-I

Lashmankin ve Diğerleri/Rusya, no. 57818/09 ve diğer 14 başvuru, 7 Şubat 2017

Lavida ve Diğerleri/Yunanistan, no. 7973/10, 30 Mayıs 2013

Lindsay/Birleşik Krallık, no. 11089/84, 11 Kasım 1986 tarihli Komisyon kararı, DR 49

Lingurar/Romanya [Komite], no. 48474/14, 16 Nisan 2019

Luczak/Polonya, no. 77782/01, 27 Kasım 2007

Lustig-Prean ve Beckett/Birleşik Krallık, no. 31417/96 ve 32377/96, 27 Eylül 1999

—M—

M.C. ve A.C./Romanya, no. 12060/12, 12 Nisan 2016

M.G./Türkiye, no. 646/10, 22 Mart 2016

M.T. ve Diğerleri/İsveç, no. 22105/18, 20 Ekim 2022

Macalin Moxamed Sed Dahir/İsviçre (k.k.), no. 12209/10, 15 Eylül 2015

Maggio ve Diğerleri/İtalya, no. 46286/09 ve diğer 4 başvuru, 31 Mayıs 2011

Makhashevy/Rusya, no. 20546/07, 31 Temmuz 2012

Makuchyan ve Minasyan/Azerbaycan ve Macaristan, no. 17247/13, 26 Mayıs 2020

Mamatas ve Diğerleri/Yunanistan, no. 63066/14 ve diğer 2 başvuru, 21 Temmuz 2016

Manoussakis ve Diğerleri/Yunanistan, 26 Eylül 1996, *Karar ve Hüküm Derlemeleri* 1996-IV

Marckx/Belçika, 13 Haziran 1979, Seri A no. 31

Martzaklis ve Diğerleri/Yunanistan, no. 20378/13, 9 Temmuz 2015

Mata Estevez/İspanya (k.k.), no. 56501/00, AİHM 2001-VI

Maymulakhin ve Markiv/Ukrayna, no. 75135/14, 1 Haziran 2023

Mazurek/Fransa, no. 34406/97, AİHM 2000-II

Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses ve Diğerleri/Gürcistan, no. 71156/01, 3 Mayıs 2007

Memedova ve Diğerleri/Kuzey Makedonya, no. 42429/16 ve diğer 2 başvuru, 24 Ekim 2023

Menson ve Diğerleri/Birleşik Krallık (k.k.), no. 47916/99, AİHM 2003-V

Merger ve Cros/Fransa, no. 68864/01, 22 Aralık 2004

Metropolitan Church of Bessarabia ve Diğerleri/Moldova Cumhuriyeti, no. 45701/99, AİHM 2001-XII

Milanović/Sırbistan, no. 44614/07, 14 Aralık 2010

Milivojević/Sırbistan (k.k.), no. 11944/16, 5 Temmuz 2022

Mizzi/Malta, no. 26111/02, AİHM 2006-I

Moraru/Romanya, no. 64480/19, 8 Kasım 2022

Moraru ve Marin/Romanya, no. 53282/18 ve 31428/20, 20 Aralık 2022

Mudric/Moldova Cumhuriyeti, no. 74839/10, 16 Temmuz 2013

Muhammad/İspanya, no. 34085/17, 18 Ekim 2022

Muñoz Díaz/İspanya, no. 49151/07, AİHM 2009

Modinos/Kıbrıs, 22 Nisan 1993, Seri A no. 259

Moldovan ve Diğerleri/Romanya (no. 2), no. 41138/98 ve 64320/01, AİHM 2005-VII

Molla Sali/Yunanistan [BD], no. 20452/14, 19 Aralık 2018

Moscow Branch of the Salvation Army/Rusya, no. 72881/01, AİHM 2006-XI

—N—

N.B./Slovakya, no. 29518/10, 12 Haziran 2012

Nachova ve Diğerleri/Bulgaristan [BD], no. 43577/98 ve 43579/98, AİHM 2005-VII

Naidin/Romanya, no. 38162/07, 21 Ekim 2014

Napotnik/Romanya, no. 33139/13, 20 Ekim 2020

National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society ve YorkshireBuildingSociety/Birleşik Krallık, 23 Ekim 1997, *Karar ve Hüküm Derlemeleri* 1997-VII

National union of Belgian police/Belçika, 27 Ekim 1975, Seri A no. 19

Negovanović ve Diğerleri/Sırbistan, no. 29907/16 ve 3 diğer başvuru, 25 Ocak 2022

Nepomnyashchiy ve Diğerleri/Rusya, no. 39954/09 ve 3465/17, 30 Mayıs 2023

Norris/İrlanda, 26 Ekim 1988, Seri A no. 142

Novruk ve Diğerleri/Rusya, no. 31039/11 ve diğer 4 başvuru, 15 Mart 2016

Nurcan Bayraktar/Türkiye, no. 27094/20, 27 Haziran 2023

Nylund/Finlandiya (k.k.), no. 27110/95, AİHM 1999-VI

—O—

O'Donoghue ve Diğerleri/Birleşik Krallık, no. 34848/07, AİHM 2010

Oganezova/Ermenistan, no. 71367/12 ve 72961/12, 17 Mayıs 2022

Ognyanova ve Choban/Bulgaristan, no. 46317/99, 23 Şubat 2006

Okpisz/Almanya, no. 59140/00, 25 Ekim 2005

Oliari ve Diğerleri/İtalya, no. 18766/11 ve 36030/11, 21 Temmuz 2015

Opuz/Türkiye, no. 33401/02, AİHM 2009

Oran/Türkiye, no. 28881/07 ve 37920/07, 15 Nisan 2014

Orlandi ve Diğerleri/İtalya, no. 26431/12 ve diğer 3 başvuru, 14 Aralık 2017

Oršuš ve Diğerleri/Hırvatistan [BD], no. 15766/03, AİHM 2010

Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP)/Türkiye, no. 7819/03, AİHM 2012

—P—

P.B. ve J.S./Avusturya, no. 18984/02, 22 Temmuz 2010

P.C./İrlanda, no. 26922/19, 1 Eylül 2022

P.W./Avusturya, no. 10425/19, 21 Haziran 2022

Pahor/İtalya, no. 19927/92, 29 Haziran 1994 tarihli Komisyon kararı

Pająk ve Diğerleri/Polonya, no. 25226/18 ve diğer 3 başvuru, 24 Ekim 2023

Pajić/Hırvatistan, no. 68453/13, 23 Şubat 2016

Paketova ve Diğerleri/Bulgaristan, no. 17808/19 ve 36972/19, 4 Ekim 2022

Paparrigopoulos/Yunanistan, no. 61657/16, 30 Haziran 2022

Paraskeva Todorova/Bulgaristan, no. 37193/07, 25 Mart 2010

Perkins ve R./Birleşik Krallık, no. 43208/98 ve 44875/98, 22 Ekim 2002

Peterka/Çek Cumhuriyeti (k.k.), no. 21990/08, 4 Mayıs 2010

Petrov/Bulgaristan, no. 15197/02, 22 Mayıs 2008

Petrovic/Avusturya, 27 Mart 1998, *Karar ve Hüküm Derlemeleri* 1998-II

Pichkur/Ukrayna, no. 10441/06, 7 Kasım 2013

Pilav/Bosna-Hersek, no. 41939/07, 9 Haziran 2016

Pini ve Diğerleri/Romanya, no. 78028/01 ve 78030/01, AİHM 2004-V

Pinkas ve Diğerleri/Bosna Hersek, no. 8701/21, 4 Ekim 2022

Pla ve Puncernau/Andorra, no. 69498/01, AİHM 2004-VIII

Ponomaryovi/Bulgaristan, no. 5335/05, AİHM 2011

Pretty/Birleşik Krallık, no. 2346/02, AİHM 2002-III

—R—

R.P. ve Diğerleri/Birleşik Krallık, no. 38245/08, 9 Ekim 2012

Rangelov/Almanya, no. 5123/07, 22 Mart 2012

Rasmussen/Danimarka, 28 Kasım 1984, Seri A no. 87

Rasmussen/Polonya, no. 38886/05, 28 Nisan 2009

Ratzenböck ve Seydl/Avusturya, no. 28475/12, 26 Ekim 2017

Redfearn/Birleşik Krallık, no. 47335/06, 6 Kasım 2012

Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas ve Diğerleri/Avusturya, no. 40825/98, 31 Temmuz 2008

Runkee and White/Birleşik Krallık, no. 42949/98 ve 53134/99, 10 Mayıs 2007

—S—

S.A.S./Fransa [BD], no. 43835/11, AİHM 2014

S.L./Avusturya, no. 45330/99, AİHM 2003-I

Sabalić/Hırvatistan, no. 50231/13, 14 Ocak 2021

Sahin/Almanya [BD], no. 30943/96, AİHM 2003-VIII

Salgueiro da Silva Mouta/Portekiz, no. 33290/96, AİHM 1999-IX

Salman/Türkiye [BD], no. 21986/93, AİHM 2000-VII

Sâmbata Bihor Greek Catholic Parish/Romanya, no. 48107/99, 12 Ocak 2010

Sampanis ve Diğerleri/Yunanistan, no. 32526/05, 5 Haziran 2008

Santos Couto/Portekiz, no. 31874/07, 21 Eylül 2010

Saumier/Fransa, no. 74734/14, 12 Ocak 2017

Savez crkava "Riječ života" ve Diğerleri/Hırvatistan, no. 7798/08, 9 Aralık 2010

Savickis ve Diğerleri/Letonya [BD], no. 49270/11, 9 Haziran 2022

Schalk and Kopf/Avusturya, no. 30141/04, AİHM 2010

Schlumpf/İsviçre, no. 29002/06, 8 Ocak 2009

Schuler-Zgraggen/İsviçre, 24 Haziran 1993, Seri A no. 263

Schwizgebel/İsviçre, no. 25762/07, AİHM 2010

Šečić/Hırvatistan, no. 40116/02, 31 Mayıs 2007

Sejdić ve Finci/Bosna-Hersek [BD], no. 27996/06 ve 34836/06, AİHM 2009

*Semenya/İsviçre**, no. 10934/21, 11 Temmuz 2023

Şerife Yiğit/Türkiye [BD], no. 3976/05, 2 Kasım 2010

Shylina/Ukrayna, no. 2412/19, 15 Şubat 2024

Sidabras ve Džiautas/Litvanya, no. 55480/00 ve 59330/00, AİHM 2004-VIII

Škorjanec/Hırvatistan, no. 25536/14, 28 Mart 2017

Smith ve Grady/Birleşik Krallık, no. 33985/96 ve 33986/96, AİHM 1999-VI

Soare ve Diğerleri/Romanya, no. 24329/02, 22 Şubat 2011

Sommerfeld/Almanya [BD], no. 31871/96, AİHM 2003-VIII

Sousa Goucha/Portekiz, no. 70434/12, 22 Mart 2016

Springett ve Diğerleri/Birleşik Krallık (k.k.), no. 34726/04 ve diğer 2 başvuru, 27 Nisan 2010

Stafford/Birleşik Krallık [BD], no. 46295/99, AİHM 2002-IV

Stasi/Fransa, no. 25001/07, 20 Ekim 2011

Stec ve Diğerleri/Birleşik Krallık [BD], no. 65731/01 ve 65900/01, AİHM 2006-VI

Stoica/Romanya, no. 42722/02, 4 Mart 2008

Stott/Birleşik Krallık, no. 26104/19, 31 Ekim 2023

Stoyanova/Bulgaristan, no. 56070/18, 14 Haziran 2022

Străin ve Diğerleri/Romanya, no. 57001/00, AİHM 2005-VII

Strøbye ve Rosenlind/Danimarka, no. 25802/18 ve 27338/18, 2 Şubat 2021

Stummer/Avusturya [BD], no. 37452/02, AİHM 2011

Swedish Engine Drivers' Union/İsveç, 6 Şubat 1976, Seri A no. 20

Szolcsán/Macaristan, no. 24408/16, 30 Mart 2023

—T—

T./Birleşik Krallık [BD], no. 24724/94, 16 Aralık 1999

T.C./İtalya, no. 54032/18, 19 Mayıs 2022

T.M. ve C.M./Moldova Cumhuriyeti, no. 26608/11, 28 Ocak 2014

Taddeucci ve McCall/İtalya, no. 51362/09, 30 Haziran 2016

Talpis/İtalya, no. 41237/14, 2 Mart 2017

Terna/İtalya, no. 21052/18, 14 Ocak 2021

Thlimmenos/Yunanistan [BD], no. 34369/97, AİHM 2000-IV

Timishev/Rusya, no. 55762/00 ve 55974/00, AİHM 2005-XII

Tkhelidze/Gürcistan, no. 33056/17, 8 Temmuz 2021

Toplak ve Mrak/Slovenya, no. 34591/19 ve 42545/19, 26 Ekim 2021

Turan Cakir/Belçika, no. 44256/06, 10 Mart 2009

—U—

Ünal Tekeli/Türkiye, no. 29865/96, AİHM 2004-X

—V—

V./Birleşik Krallık [BD], no. 24888/94, AİHM 1999-IX

V.C./Slovakya, no. 18968/07, AİHM 2011

V.I./Moldova Cumhuriyeti, no. 38963/18, 26 Mart 2024

Valkov ve Diğerleri/Bulgaristan, no. 2033/04 ve diğer 8 başvuru, 25 Ekim 2011

Vallianatos ve Diğerleri/Yunanistan [BD], no. 29381/09 ve 32684/09, AİHM 2013

Valiullina ve Diğerleri/Letonya, no. 56928/19 ve diğer 2 başvuru, 14 Eylül 2023

Van der Mussele/Belçika, 23 Kasım 1983, Seri A no. 70

Van Kück/Almanya, no. 35968/97, AİHM 2003-VII

Varnas/Litvanya, no. 42615/06, 9 Temmuz 2013

Vejdeland ve Diğerleri/İsveç, no. 1813/07, 9 Şubat 2012

Vermeire/Belçika, 29 Kasım 1991, Seri A no. 214-C

VgT Verein gegen Tierfabriken/İsviçre, no. 24699/94, AİHM 2001-VI

Virabyan/Ermenistan, no. 40094/05, 2 Ekim 2012

Vojnity/Macaristan, no. 29617/07, 12 Şubat 2013

Volodina/Rusya, no. 41261/17, 9 Temmuz 2019

Vool ve Toomik/Estonya, no. 7613/18 ve 12222/18, 29 Mart 2022

Vrountou/Kıbrıs, no. 33631/06, 13 Ekim 2015

—W—

Wa Baile/İsviçre, no. 43868/18 ve 25883/21, 20 Şubat 2024

Weller/Macaristan, no. 44399/05, 31 Mart 2009

Willis/Birleşik Krallık, no. 36042/97, AİHM 2002-IV

Wolter and Sarfert/Almanya, no. 59752/13 ve 66277/13, 23 Mart 2017

Wysowska/Polonya (k.k.), no. 12792/13, 23 Ocak 2018

—X—

X/Türkiye, no. 24626/09, 9 Ekim 2012

X ve Diğerleri/Arnavutluk, no. 73548/17 ve 45521/19, 31 Mayıs 2022

X ve Diğerleri/Avusturya [BD], no. 19010/07, AİHM 2013

X ve diğerleri/İrlanda, no. 23851/20 ve 24360/20, 22 Haziran 2023

—Y—

Y ve Diğerleri/Bulgaristan, no. 9077/18, 22 Mart 2022

Y.Y./Türkiye, no. 14793/08, AİHM 2015

Yocheva ve Ganeva/Bulgaristan, no. 18592/15 ve 43863/15, 11 Mayıs 2021

—Z—

Zăicescu ve Fălticineanu/Romanya, no. 42917/16, 23 Nisan 2024

Zakharova ve Diğerleri/Rusya, no. 12736/10, 8 Mart 2022

Zarb Adami/Malta, no. 17209/02, AİHM 2006-VIII

Zeggai/Fransa, no. 12456/19, 13 Ekim 2022

Zehnalová ve Zehnal/Çek Cumhuriyeti (k.k.), no. 38621/97, 14 Mayıs 2022

Zeïbek/Yunanistan, no. 46368/06, 9 Temmuz 2009

Zhdanov ve Diğerleri/Rusya, no. 12200/08 ve diğer 2 başvuru, 16 Temmuz 2019

Žičkus/Litvanya, no. 26652/02, 7 Nisan 2009

Zornić/Bosna-Hersek, no. 3681/06, 15 Temmuz 2014